



## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# FRA RIBE AMT

1935

UDGIVET AF HISTORISK  
SAMFUND FOR RIBE AMT

8. Bind



4. Hæfte

Bogladepris Kr. 4,00

.

## Danmarks riges breve.

Ved *fælleshistorisk møde*, som i år blev afholdt på *Koldinghus*, fremlagde dr. phil. *Lis Jacobsen* en plan til udgivelse og oversættelse af vore middelalderlige historiske kilder, foreløbig til 1340. Det er breve, skøder og andre dokumenter af forskellig art, alle på latin, men som altså nu oversættes på dansk under titlen *Danmarks riges breve*.

Det for de historiske samfund betydningsfulde er, at planen går ud på foruden rigsudgaven at få trykt en række *amtsudgaver*, dog gerne omfattende 2 eller 3 amter, f. eks. skulde den „*vestjyske*“ samling væsentlig omfatte Ringkøbing og Ribe amter. Med støtte fra forskellig side, bl. a. også fra amtssamfundene selv, skal denne mærkelige bog, indeholdende breve og dokumenter, som aldrig før har været tilgængelige for menigmand, kunne leveres gratis til alle dem, som ønsker den, nutidige og fremtidige medlemmer. Det koster kun en henvendelse.

Ved denne lejlighed holdt *Lis Jacobsen* et interessant foredrag om sagens betydning og bl. a. med et oplysende og illustrerende eksempel. *Dette foredrag er udkommen i særtryk* og kan for 25 øre (frimærker) fåes portofrit tilsendt fra lærer *H. K. Kristensen, Lunde, Jylland*.

Fra samme adresse fåes *ældre årgange* af årbogen, à 1,50. Dog er 1906—12—14—19—28 udsolgt, af andre er kun få eks. tilbage. — Man kan *låne bøger* i biblioteket gratis; kun porto-udgifter den ene vej.

# FRA RIBE AMT

UDGIVET AF  
HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

OTTENDE BIND



KØBENHAVN  
P. HAASE & SØN  
1932—35

# INDHOLDSFORTEGNELSE

## TIL FRA RIBE AMT VIII.

<i>Alkærsig, S.</i> : Trældiget .....	315
Forsvundne Landsbyer .....	331
Stensamlinger i Skove .....	338
Oldtidsjærn i Kirkegårdsdiger .....	341
Ulvegrave .....	376
Vore Kirkegårdsdiger .....	379
Malthøj .....	569
Mærkelige Oldtidsrester .....	703
Anmeldelser .....	1, 219, 571, 705
<i>Appel, Ingeborg</i> : Hans Svejstrup, en Guds og Folkets Tjener .....	617
<i>Christensen, J. Carl</i> : Bysmeden i Gamst .....	565
<i>Christensen, P.</i> : Branden i Varde 1821 .....	369
<i>Frederiksen, J. Chr.</i> : Hedeopdyrkning .....	371
<i>Hatt, Gudmund</i> : Oldtidsagre i Ribe Amt .....	387
<i>Hansen, N. Cl.</i> : Bøndernavne i Ribe Amt .....	219
Ribebeblingers Navne .....	474
<i>Jensen, J. K.</i> : Feilbergs Ophold i Brørup .....	40
Afskrift af Brørup Sogns Liber Daticus .....	45
Feilbergs Indtræden i Brørup .....	74
<i>Kristensen, H. K.</i> : Hekseprocesser på Vardeegnen .....	138
Nogle Fund ved Henne Kirke .....	212
Fredlyste Høje .....	214
En almindelig vestjysk Herregård .....	346
Bremerholms Arbejde for at forsømme en Bondegård .....	366
Et Par Plattenslagere .....	367
Den yngre Bronzealder .....	550
Et Par Dateringer af Digevoldinger .....	561
<i>Kristensen, Marius</i> : H. F. Feilberg .....	35
Bebyggelsesnavne i ældre Tid i Ribe Amt .....	579
<i>Kromann, N. M.</i> : Index over lokalhistoriske Dagbladsar- tikler .....	356
<i>Larsen, Henrik</i> : Storgårde og Storgods i Ribe Amt .....	515
<i>Mortensen, R.</i> : Oldtidsjærn i Ribe amt .....	1 og 235
<i>Nielsen, Carl Lindberg</i> : Datering af Vardes første Købstads- privilegier .....	230
Christian Carl Brorsen .....	499
<i>Nielsen, J. K., N. P. Hansen Pedersen og Aug. F. Schmidt</i> : Lokalhistorikeren, Lærer Kierckebye .....	256
<i>Nielsen, J. K., og H. P. H. Novrup</i> : Småfiskeriet i gamle Dage .....	278
<i>Nielsen, M. H.</i> : Fattiggårde i Ribe .....	406
<i>Novrup, H. P. H.</i> : En Landsby fra nyere Tid .....	180
Da Roesthøje blev udskiftet .....	191
Tarvelige Skoler .....	695
Anmeldelse .....	709

<i>Nordmann, V.:</i> De geologiske Forhold langs Kongeådalen	597
<i>Overgaard, J. C.:</i> Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole ...	666
<i>Schmidt, Aug. F.:</i> Fortegnelse over Oluf Nielsens Arbejder om Ribe Amt .....	132
Fra den gamle Landsby .....	195
<i>Schrøder, Fr.:</i> Askov Højskole rodfæstet i Kongeåegns Andsliv .....	635
<i>Thomsen, Thomas:</i> Præsteliv i Vestjylland for 100 Aar siden	78
<i>Torbøl, Hans:</i> Hundrede Aar .....	690
<i>Thøgersen, N.:</i> Simon og Peder Nielsen .....	112
<i>Vejlager, Johannes:</i> Et Par Træk af Himmelbrevenes Hi- storie .....	555
<i>Villadsen, Holger:</i> En Boplads fra den senere Jernalder ...	361

# Bebyggelsesnavne fra ældre tid i Ribe amt.

Af Marius Kristensen.

Det nuværende Ribe amt er sammenstykket af dele af tre gamle sysler (og allerede Riberhus slotslen var sammenstykket), nemlig det gamle Varsyssel undtagen N. Horne herred, Andst og Slavs herreder af Jælling syssel og Ribe herred og et par sognedele i øst af Barved syssel.

Det gamle Varsyssel omfattede tre herreder, Horne herred (nu delt i V., Ø. og N. Horne herreder) med i alt 29 sogne, Skast herred med 18 sogne og Malt herred (nu delt i Malt og Gørding herreder) med 16 sogne. Som prof. Lundby (Fra Ribe Amt 1923) har gjort opmærksom på, skilles de fra hinanden ved Varde å og Sneum å. Syslet havde altså 63 sogne. Herfra går de 10 i N. Horne herred, men så kommer hertil de fire store hedesogne i Slavs herred, de 10 sogne i Anst herred og Ribe herreds 6 sogne foruden Ribe by med sine to landsogne, i alt altså 75.

De gamle tingsteder var vel *Horne*, hvor der er et stærkt fremtrædende knudepunkt for oldtidsveje, *Skast* og *Tislund*, hvor der også begge steder er vejekors. Af disse navne ligger det nær at sætte *Horne* i forbindelse med herredsnavnet; der er ganske vist den hage derved, at herredet både i Vald. Jordeb. og i Ribe Oldemoder kaldes *Horns* herred, men måske er *e* i Horne uægte (R. Oldemoder har *Horn*). Måske har navnet, som Gudmund Schütte har formodet,

noget med gudsdyrkelse at gøre. *Tislund* er et klart hedensk helligdomsnavn, som har sidestykker andre steder. *Skast* hører rimeligvis selv til de rent verdslige navne, men lige ved kirken ligger *Lunde*, som kan være minde om en gammel hellig lund (ligesom *Hornelund*), måske kan også de gamle navne *Smørpyt* og *Solbjerg* i sognet have forbindelse med hedenskab.

I Slavs herred synes *Hejnsvig* at være det gamle hovedpunkt, og kan man stole på de ældste skriftformer (R. Oldem. *Hinghælswi*) var her et *vi*, d. v. s. en helligdom fra den senere oldtid; også *Donslund*, *Hovborg* og *Boldersbæk* kunde passe ind her. For øvrigt er det ikke noget gammelt herred, men oprindeligt kun et hedetilhæng til Jærlev herred, og geografisk går det i et med de store nordøstlige sogne i *Horne* herred, *Lindknud*, *Starup*, *Ansager* og *Ølgod*, og hedesognene nordpå.

Er Slavs herred et hedeherred, så er *Anst* herred skovland med gennemgående sen opdyrkning (Seest hører næppe oprindeligt til), hvad der forklarer, at navnebyen ligger så vestligt. *Tinghøjen* ligger for øvrigt lige udenfor sogneskellet. Af sikre minder om oldtids gudsdyrkelse findes vist ingen i herredet (*Kragelund-Ravnholt?*).

To landsbynavne i amtet (foruden *Hejnsvig*) er overleverede i former, der ender på *vi*, *Lønne* (*Linwi*) og *Jærnved* (*Jarnwi*), men ingen af dem er rigtig sikkert. Man kunde ellers nævne *Lunde*, *Al* (tvivlsomt, kunde måske svare til got. *alhs* „helligdom“), *Bol-desager* i *Jærne* s., *Haragergård* i *Nykirke* s. kan rumme et *harg*, d. v. s. en stenhob, hvor man blotede. Sikrere er *Ølgod* med *Vallund*, *Vognslund* og *Torlund*, der ligesom andre på *guth* (*Vorgod*, *Thyregod*, *Viuf*, *Luggude* i *Skåne*) synes at have forbindelse



med hedenskabet, selv om kun enkelte af disse navne er forståelige.

*Slavs herred* er et hedeland. Der findes ikke et beboelsesnavn på *-ager*, *-mark* eller *-vang*, spredte navne på *-lund* som *Nollund*, jfr. *Eg*, vidner om nogen trævækst i gammel tid. Af sognebyerne har kun *Grindsted* et egentligt bebyggelsesnavn, og det er et spørgsmål, om navnet som de gamle navne på *-sted* har et personnavn til forled. Om mangelen på god jord ved selve byen taler et navn som *Utoft*, der viser, at man må have lagt en del af toftjorden ude i marken. Der er et par navne på *-bøl*, egl. *bøle* (bosted), sædvanlig navn på udflyttergårde fra tidlig middelalder, *Horsbøl* og *Morsbøl*, som 1610 også kaldes *Maassbøll* og måske er et *Mosebøl*. Der er nogle gårdsnavne på *-borg*, *Lamborg*, *Plagborg* (1664 *Plouborrig*) og *Tudsborg* (tidligere *Kragmose*), de er næppe meget gamle. En engstrækning *Modvig* er vel egentlig *Madevig* af *made*, eng. *Dybelsrække* har vel navn efter den sump (gldansk *diupæl*), som Husene ligger ved. Også *Kærbøl* vidner om engenes betydning i den magre egn. I sognet ligger herredets eneste *-torp*-navn, *Urup*, en lille herregård, som kan være opkaldt efter en større herregård i Skåne eller i Østbirk s. og ikke behøver at gå tilbage til den egentlige *torp*-tid. Og *Grindsted* sogn er typisk for hele herredet.

*Anst herreds* østlige del er lige så udpræget skovland som *Slavs herred* er hedeland. Endnu er det skovrigt, og endelsen *-skov* findes i flere vigtige bygdnavne (*Lejrskov*, *Lunderskov*, *Nyskov*), *-røj* (rydning) findes næsten kun her, *-holt* (*Ravnsholt*, *Hundsholt*, *Egholt*) kun her og i *Ansager* sogn og en enkelt gang i *Seem* sogn; og en række sognenavne på *-torp* (*Jordrup*, *Skanderup*, *Hjarup*, *Vamdrup*) vidner om opdyrkelse i sen oldtid eller tidlig middelal-

der. I den vestlige del har vi derimod ældgamle navne, usammensatte som *Bække* og måske *Gesten*, navne på -inge som *Gejsing* og *Revsing*, afslebne navne på -sted, *Eerst*, *Veerst*, *Anst* og *Gamst*, flere end i hele resten af amtet, altsammen et stærkt bevis for den vestlige dels gamle bebyggelse. Det er da også i den vestlige rand af herredet, ved Hafdrup, at man har gjort de store fund fra bronzealderen.

Går vi så over til det gamle Varsyssel (med Ribe herred, som ikke afviger synderligt), så er naturligvis dette store område ikke helt ensartet, men så udprægede særømråder som i østherrederne finder vi dog ikke.

De ældgamle navne på en eller to stavelser finder vi spredt over hele området. Vestligst har vi *Henne* (Ribe Oldem. *Hennygh*, måske et ældgammelt ord for „fællesjord, samling“), *Al*, *Lunde* (se foran) og *Ho* (vist i betydning „hage, hæl, næs“). Fra *Ølgod* (se foran) sydpå har vi en række navne, *Hodde*, *Øse*, *Orre* og *Jærne*, der synes at trodse enhver tolkning, men netop derved viser, at de er ældgamle. De ser ud til at have været hovedpunkter på en stor færdselsvej på den tid, da man ikke kunde komme over Varde å længere nede end mellem *Hodde* og *L. Øse* (se Fra Ribe Amt 123 s. 58), og en anden række af lignende navne, *Bække*, *Vejen*, *Malt* og *Folding* (gl. *Fuldærn*) ligger langs en østlig hovedvej. Endnu må her nævnes *Ribe*, som måske er et latinsk navn (*ripa* „flodbred“), givet af fremmede handelsmænd i jernalderen.

Vi må et øjeblik dvæle ved et af disse navne, *Folding*, eller rettere, som det hedder i gammel tid, *Fuldærn*. Det hører til en lille gruppe jyske navne, *Mammen* (1346 *Mammern*), *Højen* ved *Vejle* (o. 1340 *Høthærn*) og *Mjolden* (o. 1310 *Mialdærn*). I det

sydlige Norge (med Båhuslen) findes en ganske tilsvarende gruppe på *-erni* (*Staværn, Bullaren, ældre Borderne* o. fl.). Hvad endelsen egentlig betyder, er vanskeligt at sige; måske er det netop kun en endelse ligesom *-inge*. Det går ialfald ikke an med Vilh. Marstrand (*Aabenraa* s. 64) at sammenstille den med oldengelsk *ærn* „hus, pakhús“, som svarer til nordisk *rann* (endnu i *ransage* „gennem søge et hus“). Sikker er imidlertid, at disse navne på *-ern* må høre til et meget gammelt lag.

Når disse to rækker ligger langs med gamle hovedveje, er det sikkert ikke tilfældigt. Formodentlig er de til dels naturnavne, som er overførte til bebyggelser ved vejene. Omtrent halvdelen af dem er sognenavne. Et sikkert eksempel på overgang fra naturnavn til bygdnavn har vi i en anden række navne, som knytter sig til vejene, nemlig navnene paa *-vad*. Jeg nævner Dybvad i Lunde sogn, fordi vejen forbi Lunde senere var en vigtig vej (Fra Ribe Amt 1923 s. 62), endvidere *Frisvad* nord for Varde (er det et minde fra frisernes store handelstid?), *Øllufvad* og *Mulvad* på Varde-Ribe-vejen, *Hulvad* og *Lervad* på Lindknud-Foldingbro-vejen, og *Kølskevad* i Ansager sogn, som nu ligger helt udenfor de almindeligt benyttede vejforbindelser.

Fremtrædende højninger i jordsmonnet har givet navn til adskillige bebyggelser, hvad man ikke kan undre sig over, da højere liggende steder vel ikke mindst har været valgt til bosteder, blot der var vand i nærheden.

Navnene på *-borg* er tydeligt nok ikke af én støbning. Der er nogle meget gamle og store bebyggelser med navn på *-borg*. At *borg* fra først af betyder forhøjning i landskabet, er rimeligt nok, men da saadanne højninger frembød fordele ved forsvar, især når de

blev styrkede ved gravning, kom ordet også til at betyde „fæstning“ uden hensyn til, om denne var højtliggende. *Skodborg* har været en virkelig fæstning ved en hovedvej. Prof. Lundby har (Fra Ribe Amt 1923 s. 60) søgt at påvise, at *-borg*-navnene i det hele har været knyttede til vejforsvaret, men selv om det gælder nogle af dem, er det næppe påviseligt for dem alle. Det gælder for de store bygder (sognebyerne *Lønborg* i N. Horne herred, *Fåborg*, *Tjæreborg* og *Læborg*), at enten selve kirkegården eller et sted lige ved byen er udpræget højtliggende, og noget lignende gælder *Borre* i *Al* sogn og *Bavnborg* i *Malt* sogn. Det kan da være naturnavne, men de synes ganske vist også, undtagen *Tjæreborg*, at ligge ved gamle veje. Anderledes forholder det sig med smånavnene i *Slavs* herred og de nærliggende sogne *Tistrup*, *Hodde* og *Torstrup* (*Krasborg*, *Løvborg*, *Tromborg*, *Vagtborg*); selv om en stor del af disse navne kendes fra det 17. årh., kan de ikke være gamle og er vist tit ret vilkårligt dannede, til dels nok ironisk mente (altså lidt i retning af det københavnske *Pjalttenborg*).

Rent naturnavn er *-bjærg*. Det er næsten lutter smånavne, kun sognenavnet *Nesbjærg* (o. 1330 *Neersbyergh*, det har hverken fra naturens eller sprogets side noget med *næs* at gøre; forleddet er vel, som O. Nielsen antager, snarest et mandnavn) og smånavnene *Spangsbjærg* i *Jærne* s. og *Tranbjærg* i *Orre* s. kan følges tilbage til middelalderen; en stor del går dog ialfald tilbage til det 17. årh. og vel længere. Den slags navne findes kun i *Horneherrederne*, hvor de er ganske almindelige, og i de sydligste sogne af *Slavs* h. og de nordligste i *Malt* h., men mangler fuldstændig i amtets sydøstlige del, skønt *bjærg* nok bruges om virkelige bakker.

Et andet navn med omtrent samme betydning er

*-knud* (knude), som findes i sognenavnet *Lindknud* og i *Ekknud* i Ølgod s., som er mærkeligt ved, at *k* i *eg* er bevaret foran et andet *k* (ligesom *t* i *Uttoft*, som det nok rettelig burde skrives, foran et andet *t*). Desuden *Ulknud* i Ansager s., hvor forleddet vel er *ulv*, medens de to første har navn efter deres træbevoksning.

Et tredje navn på en forhøjning i jordsmonnet har vi vel i de to navne *Hød* i Gørding og Bramming sogne.

Efterleddet *-hoved* kan også betegne en fremspringende højning, som kan stikke ud i havet (*Sønderho* på Fanø), men også nå ud i en slette. Tit er et sådant hoved træbevokset (et skovhoved). Det kan have navn efter sin form, som *Bredho*, *Galtho* i Tistrup s., eller efter sin bevoksning, som *Hesselho* (Tistrup og Starup s.), *Asbo* (Bække s., 1610 *Asphoede*), *Stavrho* hede (Obbekær s.), måske også *Askov* hører hertil (de ældre former er lidet oplysende). Tvivlsom er forleddets betydning i *Galstho* (Starup s.), *Tvildho* (Åstrup s.), *Karkov* (Seem s.).

Et fjerde navn på forhøjning er *balg*, der findes som navn i Øse og Brøndum s. og som sidste led i *Nør-balle*, *Sønderballe* og *Vesterballe* i Ho. I *Gelballe* (Skanderup s.) har det måske den særlig østjyske betydning „lysning i en skov“ (bevokset med gyvel, gejl?).

De to sidste har ført os over til skovnavnene.

Den ældste gruppe af disse er vel de på *-ved* (glda. *with*). Herhen hører købstadnavnet *Varde*, som efter de ælste former synes at være et *Warwith*; med det senere låneord *varde* „udkigspost, vagtpost“, har det intet at gøre. Forleddet er måske *vare*, *ore* „udmark“. *Jærnved* hører, efter formen *Jærnwith* (1259) at dømme, hertil og er samme navn, som den store grænse-

skov ved Slien bar. *Oved* i Øse s. og *Atte* i Folding s. er måske begge *å=ved*, de ligger begge ved vigtige overgangssteder over åer. Måske hører herhen også *Roved* i Andst s.

Skov forekommer som navn i *Hodde skov*, *Norden-skov* og *Sønderskovgård* i Øse s., *Favrskov* i Holsted s., *Hejrskov* i Gørding s., *Bøgeskov* i Brørup s., *Sønderskov* i Folding s., *Holleskov* i Føvling s., foruden de tidligere nævnte i Andst herred. Navnene gør gennemgående indtryk af at være unge. I vest og nordøst findes den slags navne slet ikke.

*Lund* breder sig nogle kilometer længere mod vest, især i de nordlige sogne. Således sognenavnet *Lunde*, *Hornelund* og *Fruerlund* i Horne s. (*Vesterlund* og *Kraglund* i Lønne s. er ny navne, vist også *Nørlund* i Lunde s.). Men især findes *slund* ofte i amtets nordøstlige del, også i Slavs herred, derimod ikke i Anst herreds skovegn mod øst.

Det andet ord for en mindre skovlod, *holt*, findes udenfor Andst herred kun i det tidligere skovrige Ansager sogn (*Holtgård*, *Lærkeholt*, som naturnavn uden bebyggelse *Fårholt* bjærge).

Endelig har *Ure* (*Ore*) i Tistrup og Lejrskov s. vel betydningen „skovs eller kratbevokset udmark.“

Medens skovnavnene naturligt nok især findes i amtets østligere dele, har den vestlige del og til dels hedeegnene mod nordøst flertallet af navne på små bebyggelser på *sig*, *kær*, *flo* og *mose*. Vandingen betyder jo så meget mere for de magre egne. Hvorledes det forholder sig med navnene på *vig* i midtstrøget, ved jeg ikke. Ældst kendt er *Hulvig* (Høslæviik 1406) i Hodde s., yngre er måske *Rotvig* i Ansager s., *Agervig* i Nesbjærg s. og *Uglvig* i Jærne s.

Vi kommer nu til de navne, der må formodes fra

første færd at have betegnet menneskers bosættelse, og som kendetegnes ved enkelte bestemte sidste led, der ikke angiver naturbeskaffenhed. Også nogle af de usammensatte navne hører måske herhen, men de lader sig som regel ikke utvetydigt forklare.

Ældst — måske næst efter disse — mener man navne på *=inge* er.

Her må jeg indskyde en bemærkning. På jysk er alle tostavellesendelser meget tidlig afkortede til en stavelse, således *=inge* til *=ing*, *=tofte* til *=toft*, *=lunde* til *=lund*, *=marke* til *=mark*, *=bøle* til *=bøl*. Dette er aldeles gennemgående i modsætning til forholdet på øerne. I store navne (som *Kolding*) og i de navne, der ikke har været genstand for administrationens kærlige omhu, vil man altid finde dette forhold. Særlig jærnbannerne har „forbedret“ nogle navne, som *Bramming*, *Brejning*, men f. eks. ikke *Alling*, *Avning*, *Stilling*, *Balling*, *Hatting*, *Hassing* osv. Der er ingen grund til at overholde denne meningsløse forskel i ensartede navne.

Man har ment, at de gamle navne på *=inge* egentlig var slægts- eller stammenavne, men i det mindste for det gamle danske riges vedkommende er det ikke lykkes at påvise, at de er afledede af personnavne, hvad mange af de tilsvarende tyske og engelske utvivlsomt er. Men at de er ældgamle, ser vi også af, at forleddet næsten altid trodser enhver fortolkning. Af sådanne gamle navne på *=inge* har vi ikke mange i amtet; vi har en lille gruppe nabosogne *Bramming*, *Gørding* og *Føvling*, hvortil *Hjærtning* i Lintrup sogn og *Rødding* tydeligt slutter sig til. Det kan bemærkes, at udtalen af navnet *Rødding* afgjort viser, at det ikke har noget at gøre med rydningsnavnene på *=røj*. Til de gamle hører vel også *Hjærtning* i Guldager s. og sikkert *Gejsing* og *Revsing* i Anst herred, vel også

*Sedingholm* i N. Nebel s. Tvivlsomme er derimod *Gesing* og *Kersing* i Brøndum s. og *Linding* i Torstrup s. I nogle tilfælde er det på grund af skiftende skrivemåde umuligt at fastslå, om et navn hører til denne gruppe eller til den på *-um*. Dette gælder her i amtet *Klintum* el. *Klinting*, *Hygum* i V. Nebel s. (det samme gælder sognenavnet i Haderslev amt) og *Sæden* i Guldager s. Men i alle tilfælde ser disse navne ud til at være gamle.

En helt anden gruppe på *-ing* omfatter navne på *-bølling* (*Åstrup* og *Føvling* s.) som må være yngre end de ret unge navne på *-bøle* (se senere), navne som *Terpling* (*Åstrup* s.), *Olling* (flere steder, ialfald det i Ansager sogn synes at være en sammentrækning af *ålænding* „åbred“), og til denne gruppe hører nok også *Hjedding* i Ølgod s., *Fitting* i Vorbasse sogn, *Bolding* i Hejnsvig s. og måske flere, alle navne på ganske små bebyggelser, medens de gamle navne på *-inge* gennemgående hører til store landsbyer, ofte sognebyer.

Også navnene på *-um* falder nok i flere grupper. Nogle er gamle og navne på store byer, som sogne- navnene *Lydum*, *Billum*, *Brøndum*, *Sneum*, *Darum* og *Seem* og desuden *Høm*. I tolkningen af disse navne gør der sig to opfattelser gældende. Den ene er, at endelsen er det samme som ordet *hjem*, men i en ældre betydning (måske „landsby“ eller „gård“), og at dens forklaring er den rigtige i nogle af navnene, kan der ikke være tvivl om. Jeg er tilbøjelig til at anvende den på alle de gamle store navne, men der er mange, som tror, at *-um* i det mindste i en del af disse navne er den gamle hensynsfaldendelse (som *m* i *ham*, *mellem*, *gennem*, *stundum*). Det forekommer mig lidet sandsynligt, at denne endelse skulde være bevaret i jyske stednavne, men jeg tør ikke nægte muligheden,



og der er enkelte gamle former, der taler for forklaringsgen, dog ikke i navnene fra Ribe amt.

Derimod synes bebyggelser som *Bjærgum* (*Bjærum*) ved Ribe, *Vrøgum* i *Ål* s., *Jegum* og *Hallumvad* i *Janderup* s., *Hallum* i *Kvong* s., *Forsumbo* og *Medum* i *Ølgod* s., *Bonum* i *Tistrup* s. og *Hindum* i *Grindsted* s. altfor ubetydelige til at kunne høre til denne gruppe. De hører snarere sammen med den store mængde sønderjyske marknavne på *-um*, som man også har forklaret som hensynsformer, men som efter min mening til efterled har ordet *havn*, som vi både fra norsk og frisisk kender i betydningen „græsgang“, og som også engang må have været levende i dansk, selv om vi ikke finder det i vore gamle skrifter.

Af begge disse gruppers ældre del er, som man vil se, et stort antal, vist over halvdelen, sognenavne, hvad der er et vidnesbyrd om bebyggelsernes alder og størrelse. Medens *-inge* findes både i øst og vest, findes *-um* kun i den vestlige del, og her finder vi også det eneste navn, der kan høre til den gamle, i Jylland lidet talrige gruppe på *-løse*, *Mejls* i *Varde* landsogn.

Med navnene på *-lev* og *-sted* kommer vi vist op i folkevandringstiden, c. 3—600 efter Kristi fødsel. Hvilken af de to grupper der er ældst, er et tvivlsomt spørgsmål. I almindelighed regnes *-lev* for ældst, men Vilh. la Cour har for Sønderjyllands vedkommende af topografiske grunde antaget *-sted* for ældst. Første led i begge grupper er næsten undtagelsesløst et mansnavn, måske undertiden et værdighedsnavn (*Jerslev* af *jarl*), hvad særlig Sv. Aakjær har søgt at påvise. Der synes at være en anden forskel imellem de to grupper, idet forleddet til *-lev* gennemgående er et navn af den fornemmere slags, der er sammensat af to led, medens vi ved *-sted* finder flere enkeltled

dede navne, som vel har været mere i brug blandt den jævne befolkning.

De eneste navne på *=lev*, vi har i amtet, findes vestpå. I *Allerslev* og *Hyllerslev* (Ribe Oldem. *Hyllesløf*) kan vi endnu genkende de gamle navne *Alvar* og *Hildir*. Begge disse steder har kirken vist oprindeligt hørt til *=lev*-byen, men der er så bygget et torp ved kirken, og denne har fået navn efter torpet (*Ovtrup* og *Jandrup*). *Alslev* og *Vilslev* er endnu sogne- navne, her findes ingen torp-navne; forleddene er allerede i de ældste kendte former lige så korte som nu, men der er ingen grund til at tvivle om, at også de er personnavne.

Af navnene på *=sted* hører foruden de fem i Anst herred (*Anst*, *Gamst*, *Veerst*, *Eerst*, *Seest*) tre i den vestlige del (*Skast*, *Kelst*, *Rost*) og måske det *Gest*, som ligger bagved *Gesthede* i Grimstrup s. og *Gestlund* i Fåborg s., til den lille sydjyske gruppe, som bortkaster sidste del af *=sted*. Man formoder med grund, at disse navne, ligesom en tilsvarende gruppe af svenske navne, hører til de ældste på *=sted*. Forleddet, som sikkert i dem alle er et mandsnavn, er tydeligt nok et kort navn, på en eller højst to stavelser. Næppe meget yngre er *Jested* i Vilslev s. og sognenavnene *Holsted* og *Vedsted*. Måske hører hertil også *Ilsted* i Gørding s. og *Gredsted*(bro) i Jærnvad s., men det er ikke sikkert, særlig ikke for det sidstes vedkommende. Det kan være et *grithæstath* „fredet sted“, fredlyst på grund af den vigtige overfart over åen. Langt yngre er selvfølgelig *Hussted*, som findes nogle gange, *Asted* i Kvong s., og *Hvilested* kro ved Varde. Også her er mange sognenavne, *Kelst* (Lindbjerg) skal have haft en Kirke, Grimstrup er sikkert udflyttet fra *Rost* (men tidligt), og *Eerst* er gammelt sognenavn for Lejrskov. At *Gamst* og *Jested* ikke

har fået kirker, er naturligt, da de ligger så tæt ved Anst og Vilslev.

Nu kommer vi til den frodigste gruppe af bygdnavnene, navne på opr. *-thorp*. Også her er som regel forleddet et personnavn, navnet på den mand, som oprindelig flyttede torpet ud fra adelbyen. Han kan have været byens mægtigste mand, som ønskede mere fri rådighed over jorden, og i så fald kan kirken have fået sin plads ved torpet. Men ofte har det også været småmænd, som mente bedre at kunne klare sig ude på marken. Det er meget sjældent, at vi kan påvise forbindelse mellem grundlæggeren og de senere beboere, som når på Valdemarstiden en *Grimulv* endnu ejede det meste af jorden i *Grimmelstrup*; det har sagtens været en direkte efterkommer af udflytteren.

Torpudeflytningen begynder i vikingetiden, vist efter tysk forbillede, og der er ting, som tyder på, at den tidligst er afsluttet i Sønderjylland. Her finder vi nemlig aldrig et kristent navn (helgennavn) som forled. Den har så bredt sig videre ud over Danmark og Sydsverrig; Ribe amt hører derfor til det ældre udflytningsområde, og jeg kender her ingen *-torp*-navne med helgennavn som forled. Ligeledes finder vi her endnu, som i Sønderjylland *Bjærndrup* (af *Biarnar-thorp*) med den gamle ejeform af *Bjørn* (*Gårding* s.) dog ved siden af *Bønstrup* (*Bjornsthorp*) med den nye ejeform på *-s* (*Vamdrup* s.). På grund af de særlig i jysk voldsomme sammentrækninger af navnene er forleddet næsten aldrig til umiddelbart at genkende (*Grimstrup* af *Grim*). En del flere kan dog nok genkendes, især i navnene på sognebyer, som vi kender i gamle former fra Ribe Oldemoder. Af sådanne personnavne kan (ofte med tvivl) genkendes *Jafni* i *Jandrup*, *Kari* (el. *Korni*) i *Korup*, *Gunni* i *Gunderup*

(Horne og Orre s.), *Skammel* i *Skamstrup*, *Starri* i *Starup* (? R. Old. *Stathorp*), *Toke* i *Tofterup* (1579 *Thoustrup*), *Evind* i *Endrup*, *Aki* i *Avtrup*, *Juli* i *Jyl-lerup*, *Alli* i *Aldrup*, *Spiuti* i *Spøttrup*, *Tubbi* i *Tovrup*, *Sathi* i *Saderup*, *Asgut* el. *Asser* i *Astrup* (Brøndum s.), *Lif* i *Lifstrup*, *Thorth* i *Torup*, *Horsi* i *Hostrup*, *Glip* i *Glibstrup*, *Skammi* i *Skanderup*, *Hiari* i *Hjarup*, *Wipi* i *Vittrup*, *Asi* i *Astrup*, *Germund* i *Gerndrup*, *Biorn* i *Bjærndrup* og *Bønstrup*, *Barn* i *Bastrup* (Vamdrup og Malt s.), *Esgi* i *Estrup*, *Gøti* i *Gøttrup*, *Laghi* i *Lovrup*, *Withi* i *Vejrup* (R. Old. *Withathorp*), *Hakun* i *Handrup*, *Sighulf* i *Sejlstrup*, *Plogh* i *Plovstrup* (hvor den berømte kongemorder Plogh måske boede og var kaldt op efter torpets grundlægger), *Hildi* i *Hillerup* og *Lut* i *Lustrup*. Andre navne er så sammentrukne selv i de gamle kilder, at man i det mindste endnu ikke kan ane, hvad forleddet er. Efter naturforhold har rimeligvis *Lundrup*, *Kærup*, *Stenderup* (Ansager og Føvling s.) og *Højrup* fået navn. Af grundlæggerens embede (*bryde* d. v. s. forvalter) vist *Brørup*. *Nørup* (Lejrskov s.) er vel et *Nythorp*, som flere andre med samme navn. Og endelig er der en lille nordvestlig gruppe, *Torstrup*, *Tistrup* og *Frøstrup*, hvor vi vist må antage, at forleddet er et hedensk gudenavn, hvad der er meget sjældent ved *torp*-navne. Som man vil se, er personnavnene i stort flertal, og der er ingen tvivl om, at der også gemmer sig personnavne i næsten alle de endnu ikke forståelige.

*Torp*-bebyggelsen er særlig stærk i de samme egne, som har navne på *lund* og *skov*, og hele *torp*-udflytningen har sikkert sammenhæng med, at man ved overgangen til middelalderen fik bedre redskaber til skovrydning. Den slags navne mangler praktisk talt i klitegnene og på strækningen Ølgod—Gesten, den

gamle store hede. Vi lægger særlig mærke til sogne-navnene (16 af o. 80), den vestlige række *Ovtrup—Jandrup—Hostrup*, så *Tistrup—Torstrup—Grimstrup*, så *Starup—Astrup—Vejrup—Hunderup—Farup, Brørup* og østligst *Jordrup—Skanderup—Hjarup—Vamdrup*. Det er, som om disse rækker ligefrem tegner skovlinier ned gennem amtet.

Nær til *-thorp*, men vist lidt senere, slutter sig *-bøle*. Kun to, begge *Nybøler* (nu *Nebel*) er sognebyer; de andre er smånavne, til dels igen forsvundne som bygdnavne, således to på Askov mark, *Lagsbøl* og *Farbøl* (se S. Alkærsig, Askov i Malt herred). Efterleddet *-bøle* betyder ligefrem *bosted, bol*. Også her har vi ofte et mandsnavn som forled, således i *Thori* el. *Thorth* i *Torbøl*, *Aghni* i *Ovnbøl*, *Styr* i *Størsbøl*, *Waghn* i *Vognsbøl*, *Tovi* i *Tøbøl*, *Horsi* i *Horsbøl*, *Knut* i *Knudsbøl*, *Asser* i *Assersbøl*. Nye ejeformer på *-s* i *Assersbøl*, *Tusbøl*, *Agessbøl* viser hen til en ret sen tid i middelalderen, men f. eks. den stærkt forkortede form *Tersbøl* (af *Terkelsbøle*?) tyder på ældre udflytning. I *Hejbøl* (Lønne og Ølgod s.) er forledet vel *hede*, også *Hvolbøl* har vel naturnavn til forled, og det samme gælder afledningerne på *-bølling* (*Åstrup*, *Føvling* og *Folding* s.) og måske nogle flere. *Debel* er nok et rent naturnavn (betyder lavning i jordsmonnet) og hører ikke hertil.

Den tredje endelse i denne række er *-røj* „rydning i skov“, som udelukkende findes i Anst herreds skovs egne.

Navnene på *-by* plejer at være lidt ældre eller samtidige med *torp*-navnene. I Sønderjylland er de dog vist yngre, og det samme synes at være tilfældet med de få af den slags, vi har i Ribe amt. Således *Gammelby* og *Nyby*, de to dele af Læborg, *Kirkeby* og *Dyreby* i Henne s., *Strandby* v. Esbjerg, *Gammelby*

i Jærne s., *Tømmerby* i Sneum s., *Kirkeby* og *Mejlby* i Farup s. og gårdsnavnene *Klåbygård* i Ribe landsogn og *Nielsbygård* (med helgennavn som forled) i Føvling s. To sogne navne, *Oksby* og *Nordby*, ser ikke heller gamle ud. Egentlig findes navne på *-by* kun aller vestligst og er selv der sjældne og næppe særlig gamle.

Endelig har vi navnene på *-kot* og *-bod*, som begge betyder „skur“, „hus ude på mark eller hede.“ Navnet *Kaldækot* „det uopvarmede skur“, findes rundt om i Danmark (og England), forvansket på forskellig måde (Kolleholle på Sjælland, Kaleko ved Fåborg, Koldkur i Salling, bedst bevaret i Koldkåd i Vestslesvig). Vi har det også her som *Kolle* i V. Nebel s. *Bod* har vi vel i de to Hedebo i Jandrup s. og i *Ankelbo* (annkarla both „høstmændenes læskur“) i Grene s.

Til disse egentlige bygdsnavne slutter sig så navne på opdyrket jord (*-ager*, *-toft*, *-have*, *-mark*, *-vang*), som også, ved udflytning, kan blive navne på bebyggelser.

Af disse findes *-ager* sjældent i vest (*Hjulsager* i Henne s.) og øst (*Blokager* gd. i Gesten s.), vist begge sene udflytninger. Ned igennem midten er det almindeligere, mest som smånavn, men dog også med to sogne navne, *Ansager* og *Gul(d)ager*, ofte som navn på spredte bebyggelser, altså også her sent.

*Utoft* i Grindsted sogn har været omtalt tidligere; som navn på bebyggelse er det sikkert sent.

*Have* (indhegning) har vi i *Surhave* (Brørup s.).

*Mark* forekommer sjældent. *Blaksmark* i Varde landsogn var 1688 (Blochmarchsboell) kun et bolsted, *Egsmark* i Guldager s. ser ikke gammel ud, og for øvrigt har vi det kun om spredte bebyggelser i Alslev, *Ansager*, Grimstrup, Vejrup og Holsted s.

Vang har vi nok i sognenavnet *Kvong* (R. Oldem. Kowangh) og i *Vong* i V. Nebel s., men ellers kun som smånavn (*Mejlvang* i Ølgod s., *Melvanggård* i Malt s., *Gødsvang* i Tistrup s., *Vestervang* i Nesbjærg s.) eller om spredt bebyggelse. Det findes næsten kun i en stribe fra Ølgod til Ribe.

Der kunde endnu være enkelte navne og navnegrupper, dog alle meget små (=sig, =næs, =nabe el. =snabe, =røgel, =pyt, =made, =hede — altsammen naturnavne, som en enkelt eller et par gange er blevet bygdnavne), men i det hele og store har vi gennemgået det navnestof, som præger bebyggelsesnavnene i amtet, dog ikke de gennemgående unge navne på udflyttergårdene. Disse navne har deres egen historie, som en stedkendt mand i hvert sogn bedst kan skrive, og som for øvrigt burde skrives, før historien er gået ad glemme.

De for største delen ældgamle usammensatte navne ligger i rækker fra nord til syd (eller omvendt, om man vil). Vestligst har vi (foruden det nordlige hjørne) rækken Malle—Aspe—Horne—Orten—Borre—Ål—Tane, så langs en gammel hovedvej rækken Ølgod—Jærne og østligst ligeså rækken Grene—Folding, som er omtalt tidligere. Det er mærkeligt at se, hvorledes disse to rækker går uden om (øst og syd for) de rækker af sognebyer på =thorp, der sandsynligvis angiver storskov før vikingetiden. Måske det samme også gælder den vestligste indtil Varde. Dette forhold styrker den antagelse, at disse veje er ældgamle.

Ellers lægger vi mærke til, at de gamle navnetyper på =inge og =sted kun findes i Anst herred og vestligst, og de på =um og =lev overhovedet kun mod vest. I hele indlandet synes jernalderen ikke at have brudt ny bygd før =thorpstiden, men da er til gengæld netop her de store udvidelsesmuligheder udnyttede. Stor-

skoven her og i Anst herreds østlige del har givet plads for hele kirkesogne, eller gamle hovedbyer er overfløjne af ny bebyggelser, *Hjærting af Guldager, Allerslev af Ovtrup, Hyllerslev af Jandrup, Rost af Grimstrup*. I en del midtsogne og Anst herreds skovsogn er udvidelse fortsat med *æbøl*-navne, og dermed er i det væsentlige den gamle vækst standset. I tiden fra o. 1300 til næsten 1800 synes det danske landbrug at have savnet udvidelseskraft. Pest og krig har holdt folketallet nede, og fattigdommen har stækket fremdriften. Nogle små udflytninger har dog vel fundet sted, men det ringe antal af nyere smånavne vidner om, at det ikke har været i ret stort omfang.

Det ny fremstød efter o. 1800, som bl. a. for Askov bys vedkommende viser sig ved, at de 10 matrikulsnumre fra 1793 i Askov by allerede 30 år senere var blevet til 30 (S. Alkærsig, Askov s. 113), får man næppe noget indtryk af gennem stednavnene, hvis man ikke gennemgår de enkelte byers navne, hvad jo for Ribe amts vedkommende allerede er sket i nogle sogne.

---



# De geologiske Forhold langs Kongea-Dalen.

Af V. Nordmann.

Den Landstrækning, som her skal gøres til Genstand for Betragtning saavel under Foredraget som paa Excursionerne i de følgende Dage, omfatter Kongea-Dalen og de nærmest tilgrænsende Omraader fra Lunderskov og Vamdrup til Mundingen af Ribe Kanal, — samt Omraadet mellem Askov, Bække og Tirs-lund Stenen.<sup>1)</sup>

Denne Landstrækning fremtræder i det store og hele som et mere eller mindre kuperet Plateauland, adskilt i en nordlig og en sydlig Del ved et langt, forholdsvis smalt Dalstrøg, man kunde næsten fristes til at sige en Spalte med plan Bund, i hvis Midte Skodborg Aa, eller Kongeaen, løber.

---

<sup>1)</sup> Det sidstævnte Omraades geologiske Forhold har V. Milthers gjort Rede for i sin „Beskrivelse til det geologiske Kortblad Bække“ (Danmarks Geologiske Undersøgelse 1. Række Nr. 15, 1925). Af Pladshensyn udelades derfor det meste af, hvad der under Foredraget blev sagt om Forholdene N. for Askov, idet der for dette Omraade henvises til den nævnte Kortbladsbeskrivelse. Det øvrige Areal er geologisk kortlagt af Axel Jessen, V. Nordmann, H. Ødum og Sigurd Hansen, men der er endnu ikke publiceret noget derom undtagen om Marsken (Axel Jessen), om Brørup-Moserne (N. Hartz, Knud Jessen og Milthers, samt om Boringerne gennem de interglaciale Lag ved Ribe (Nordmann). Se herom i „Oversigt over Danmarks Geologi“ (D. G. U. 5. Række Nr. 4, S. 126, 100—03 og 95—97) med de dertil hørende Litteraturhenvisninger; desuden V. Nordmann, 1931: Eem-Havet. „Naturens Verden“ 15. Aarg.

Naar det siges, at Plateauets Overflade er mere eller mindre stærkt kuperet, er det ikke saadan at forstå, at snart træffer vi et lille Bakkeparti, snart et mere sletteagtigt Omraade. Nej, der findes her to særprægede Omraader, hvis Grænse i det store og hele kan angives ved en nord—sydgaaende Linie fra Egtved over Gjesten, Gejsing og Anst, Vamdrup, Bastrup Skov, Farris og Sommersted i Nordslesvig. Øst for denne Linje, som naturligvis ikke skal tages for en skarp Grænse, finder vi den Landskabstype, som vi kunde kalde for den østjyske, og som er karakteriseret ved et gennemgaaende stærkt kuperet Terræn med toppede Bakkepartier og dybe, forholdsvis snevre Dale, hvis Rande er stærkt gennemskaarne af skovfyldte Kløfter. I Bakkerne finder vi de saakaldte afløbsløse Huller: større eller mindre, undertiden temmelig dybe, grydeformede Indsænkninger, lukkede hele Vejen rundt og ofte fyldt med en Mose, fra hvilken der intet Afløb fører.

Gaar vi Vest for den nævnte Linje, finder vi et betydeligt mere affladet, men ikke mindre storslaaet Landskab, det midt- og vestjyske. Ogsaa her findes Bakkepartier, men de er betydelig mere afrundede og Toppene afglattede, og Dalene tilsyneladende mindre dybe, med mindre stejle Sider. Vel findes her ogsaa afløbsløse Huller, men de er langt mindre iøjnefaldne og ikke nær saa karakteristiske for dette Landskab som for det østjyske.

Kaster vi Blikket videre ud over Midt- og Vestjylland, saa kommer der endnu et Træk ind i Landskabet, som ikke findes i det østjyske eller i hvert Fald er stærkt tilbagetrængt, nemlig de store, svagt mod Vest hældende Sandflader, som vi kalder Hedesletter og som indtager Lavningerne mellem de højere liggende Landomraader, der rager op over

Sandhavet som kæmpemæssige Øer, Bakke-  
øerne.

Skulde vi med faa Ord gengive vort Indtryk af de to her skildrede Landskabstyper, kunde vi maaske sige, at det vestlige har et gammelt, vejrslidt og forvitret Præg, medens det østlige endnu staar med frisk, skarpere og mere detailleret udformet Overflade; vi har derigennem tillige givet Udtryk for Opfattelsen af en Aldersforskæl, som ved nærmere Undersøgelser ogsaa viser sig at være tilstede.

Undersøger vi, hvad det er for Jordarter, hvoraf dette Landomraade er opbygget, saa finder vi her som saa godt som overalt i Danmark vort stenede Ler, Moræneleret, og det lagdelte, krydslejrede Bakkesand og Grus, med andre Ord: Istidens Jordarter, baade dem, der direkte er aflejrede af Indlandsisen, og dem, der er sorterde af dens Smeltevand. I langt ringere Udstrækning finder vi de Dannelser, som hører Efteristiden eller den postglaciale Tid til: Tørv, Ferskvandsdynd, Strandsand og Marsk; de to sidste Dannelser helt ude i Vestenden af det Omraade, vi i disse Dage skal færdes paa. Og kun meget faa Steder vil vi faa se en Smule af de ældre Aflejringer, hvis Dannelsesetid ligger forud for Istiden, nemlig det tertiære Havler, Glimmerleret. Skrivekridtet, den ældste sikkert kendte Dannelse fra Jyllands Undergrund, faar vi kun at se i Form af talrige større eller mindre Knolde indsluttede i Moræneleret. Ingen af de Boringer, der hidtil er udførte paa det her omhandlede Landomraade, de være sig nok saa dybe, er naaet ned til det faststaaende Kridt. Ved de Undersøgelser, der i den nyeste Tid er foretagne V og NV for Kolding, hvor man ved magnetiske Maalinger havde konstateret Tilstedeværelsen af et underjordisk Bjerg eller en Banke og derefter foretaget Dybdemaalinger ved

Hjælp af „kunstige Jordskælv“, har man mellem Paa-by og Harte konstateret Kridtformationen — eller i alt Fald Stenarter med samme Svingningshastighed — i en Dybde af 250 m under Jordoverfladen og stræk-kende sig dybere ned end 1000 m. Mellem Paa-by og Stallerupgaard og Paa-by og Hvilested Kro har man derimod under Kridtet i henholdsvis 630 m og 700 m's Dybde truffet Dannelser, som antages for at tilhøre den saltførende Permformation.<sup>1)</sup> Ved de mag-netiske Undersøgelser har man under Vejen By paa-vist en lignende „Horst“ som den ved Harte, men Dybdemaalinger er endnu ikke foretagne.

Af den næstsidste Periodes, Tertiærtidens Dannel-ser har man i flere af de dybe Boringer, der er ud-førte mellem Lunderskovs og Ribe-Egnen truffet Glim-merler; saaledes ved Hjarup 30 m under Overfladen. (Terrænhøjde 44 m over Havet) og Vamdrup Mejeri 48 m (Terrænhøjde 36 m); ved Askov (Terrænhøjde 67 m) fandtes mellem 70 og 93 m under Overfladen Jordarter, der muligvis er tertiære, ved Hjerting N. f. Rødding fandtes Glimmerleret 15 m under Over-fladen (Terrænhøjde 36 m), Stenderup Skole V. f. Føvling 2,7 m (Terrænhøjde 40 m). Ved Bramminge er det truffet i flere Boringer 12—15 m under Over-fladen (Terrænhøjde 13—18 m) og det vides her at være over 100 m mægtigt. Ved Gredstedbro er det truffet i 130 m's Dybde (Terrænhøjde 6 m) og mel-lem Ribe og Kanalmundingen ligger dets Overflade i en Dybde af 77 og 106 m u n d e r H a v e t s N i-veau. Det er ikke helt sikkert, at det er faststaaende overalt, hvor man har truffet det; nogle Steder, f. Ex.

---

<sup>1)</sup> Victor Madsen, 1933: Saltundersøgelserne ved Sønderborg og Kolding. Meddel. Dansk Geolog. Forening. Bd. 8. Hefte 3, S. 283—89.

ved Stenderup Skole, hvor man kun har boret 8 m ned i det, og ved Dover, er det rimeligvis løse Flager, der er indesluttede i Istidsdannelserne. Det sidste Sted findes Glimmerleret saa tæt ved Overfladen, at det kommer til Syne i Smaagrave og Bæklejer; men det eneste Sted paa det her omhandlede Omraade, hvor man rigtig har Lejlighed til at studere det, er i den store Lergrav ved Gram Teglværk. Af de mange Forsteninger, man finder i det, ser man for det første, at det er en Aflejring afsat paa Havbunden, for det andet, at det — ligesom det flere andre Steder i Vestjylland fundne Glimmerler — tilhører Tertiærtidens næstsidste Afsnit, den miocæne Tid. Efter en i Leret hyppig forekommende Musling, *Astarte Reimersii*, kaldes Leret ogsaa for *Astarte-Leret*. Foruden talrige Snegle og Muslingearter indeholder Leret ogsaa andre Dyrelevninger; der er saaledes fundet Knogler af Sæler, samt Tænder og Hvirvler af Hvaler; i Gram Teglværksgrav er fundet det allermeste af Skelettet af en Bardehval.

Det er altsaa i første Række Indlandsisen og dens Smeltevand, som har aflejret Jordarterne og udformet det Landskab, vi nu i de følgende Dage skal stifte nærmere Bekendtskab med. Men hvilken Indlandsis?

Som det sikkert er Dem bekendt, henfører vi disse Dannelser her i Danmark til 3 Afsnit af hele Istiden, nemlig 1., 2. og 3. Glacialtid, der er adskilte ved varmere Mellemp perioder, de saakaldte Interglacialtider. Der kan nu ikke være Tvivl om, at den Landskabstype, som vi her har kaldt den østjyske, tilhører den sidste Glacialtid; thi det er den samme friske Landskabstype, vi finder paa Fyn og Sjælland og de øvrige østdanske Øer, og vi kender ikke der Istidsdannelser, som er yngre, adskilte fra de østjyske ved interglaciale Dannelser.

Hvor langt har Indlandsisen, der jo oprindeligt kommer fra Skandinaviens Højfjælde, strakt sig mod Vest under den sidste Glacialtid? Ja, at den i det mindste har strakt sig til Østranden af de store Hedesletter<sup>1)</sup>, er givet, da disse Sandflader, som ingensteder er dækket af Moræner eller andre, direkte af Indlandsisen afsatte Jordlag, er aflejrede af Isens Smeltevand u d e n f o r Isranden. At det stærkt kuperede Landskab, som ligger langs den førnævnte Linje fra Egtved over Vamdrup og Farris, maa høre med til den sidste Indlandsis's Dannelser, er ogsaa givet, thi flere Partier langs denne Linje har en paafaldende Lighed med de Randmoræne-Landskabsformer, som opstaar langs en i flere Aar stillestaaende Isrand. Særlig Partiet fra Store Anst til Vamdrup er et saadant udpræget Randmoræne-Landskab. Det blev da ogsaa i adskillige Aar betragtet som Ydergrænsen for den sidste Indlandsis i disse Egne. Men efterhaanden, som D. G. U førte sin Kortlægning videre Vest paa, blev man klar over, at denne Linje ikke kunde være den sidste Nedisnings Ydergrænse. Der er adskilligt, der tyder paa, at Isen har været endnu længere fremme, og at f. Ex. Grindstedlets Østende er yngre end den øvrige Hedeslette og først dannet, efter at Isen var rykket noget tilbage. Ogsaa den mærkelige smalle Flodslette langs Holmeaa fra Thorsted til Hovborg giver tydelig Vink i denne Retning.

Endnu sydligere, umiddelbart NV. for Gamle Vejen By, træffer vi Østranden af endnu en Flodslette, som strækker sig langs med Holsted Aa; den er bredest i sin Østende, hvor den omslutter den store Vejen Mose. Den er ved sin Østrand tydelig adskilt fra

---

<sup>1)</sup> Den nærmeste N. for Askov er Grindsted Hedesletten, der østpaa strækker sig næsten helt til Randbøl Kirke.

Flodsletten omkring Vejen Aa, idet Holsted-Flodsletten ligger en Snes Meter højere, hvorved Vejen Aa-Sletten viser sig som en yngre Flodslette, der intet har at gøre med Holsted-Flodsletten.<sup>1)</sup> Men denne giver forøvrigt intet Holdepunkt for Bestemmelsen af den sidste Nedisnings Ydergrænse. Denne findes her ved Hjælp af to andre Fænomener, nemlig de skaanske Basaltblokke og Brørupmoserne.

I et Strøg, der fra Egnen N. for Egtved strækker sig sig bueformet over Bække, Vejen—Brørup sydpaa over Kongeaadalen til Egnen mellem Rødding og Hysgum og endnu længere mod Syd, findes ret jævnlig blandt Markstenene Smaablokke af Olivin-Basalt, en Lavabjergart, som kendes faststaaende flere Steder i det nordlige Skaane. Saadanne Stene, der altsaa er transporteret med en Indlandsis kommende fra Øst eller Sydøst (en „baltisk“ Is), findes ogsaa andre Steder i Landet, saavel Vest som Øst for det nævnte Strøg, men i dette optræder de med en paafaldende Hyppighed, der viser, at de Overfladelag, hvori disse Blokke findes, maa være sammenhørende i deres Op-

---

<sup>1)</sup> Dette Forhold blev paa Excursionen til Bække demonstreret for Deltagerne NV for Vejen By. Staar man paa Kolding—Esbjerg Vejen c.  $\frac{1}{2}$  km NV for det Sted, hvor denne skæres af Vejen—Læborg Vejen, ser man mod SV Bakkelandet omkring Bavngaard hæve sig 10—11 m over Holsted Aa Hedesletten, over hvilken Kolding—Esbjerg Vejen løber. Vender man Blikket mod ØNØ, ser man den yngre Hedeslette langs Vejen Aa ligge c. 10 m lavere; paa denne, omtrent langs Foden af den Skraaning, der adskiller de to Hedesletter fra hinanden, løber Vejen nordpaa til Læborg. Endvidere ser man tværs over den snevre postglaciale Flodseng, som Vejen Aa har skaaret ned i den yngre Hedeslette og videre hen over Sletten og det lave, svagt kuperede Glaciallandskab øst for denne. Se omstaaende Kortskitse og Snit (Fig. 1 og 2).

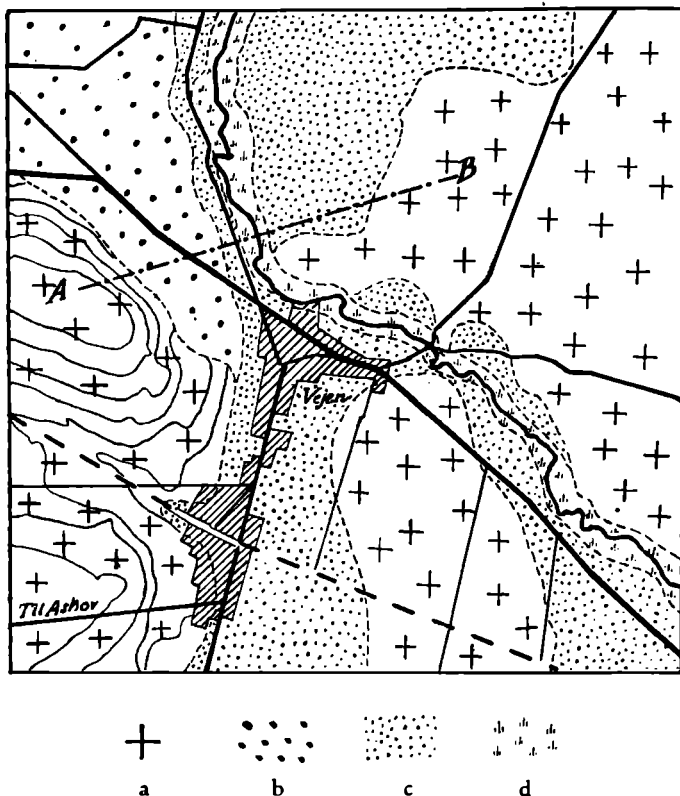


Fig. 1. Kort over Vejen By og dens nærmeste Omgivelser i Maalestok 1 : 40,000. Foruden Byområdet er indtegnet Statsbanelinjen, Hovedveje og enkelte Biveje. a. betegner de glaciale Dannelser (Moræner, Smeltevandssand m. m.). b Østenden af den ældre Hedeslette omkring Holsted Aa. c den yngre Hedeslette omkring Vejen Aa. d Vejen Aas postglaciale Flodseng. Linjen A—B betegner Snittet i Fig. 2. Glaciallandskabet V. for Byen er forholdsvis højt og bakket, hvilket fremgaa af de indtegnede 10 Fods-Kurver; Glaciallandskabet Øst for Byen er derimod kun paa enkelte Punkter højere end den yngre Hedeslette, men har en mere urolig Overflade; det var dækket af Indlandsisen, medens Hedesletten dannedes.



staaen, og man kan derfor være berettiget til at betragte deres Vestgrænse som en Minimumsgrænse for den sidste Indlandsis's Udstrækning.

Brørupmoserne er nogle mærkelige „underjordiske“ Moser, hvis Tørvelag ikke kommer tilsyne i Jordoverfladen, fordi de er dækkede af et indtil 8 m tykt Jordlag, som bestaar af mere eller mindre leret Sand med flere eller færre Sten. Det er altsaa en ren Tilfældig-

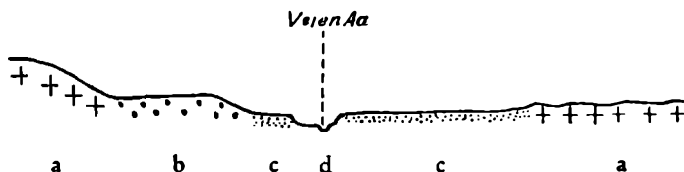


Fig. 2. Snit efter Linjen A—B paa Fig. 1; det skærer Bakkelandet (a), den ældre (b) og den yngre Hedeslette (c) samt Vejen Aa Dal (d). Højden er stærkt overdrevet i Forhold til Længden.

hed, naar man træffer paa en saadan Mose. Undertiden røber de dog deres Tilstedeværelse ved, at der i Terrænet findes en lille Lavning over dem, rimeligvis fremkommen ved Tørvens senere Sammenpresning.

Disse Moser er kendt lige fra Videbæk-Egnen NØ for Ringkøbing helt ned til Lüneburger Heide, men de har faaet Navnet Brørupmoserne, fordi det først var i Egnen omkring Brørup, at man blev nærmere bekendt med dem. Det var i 1897, at daværende Ejer af „Skovlyst“ S. f. Brørup, Propr. F r i t z M o m s e n henledte Geologernes Opmærksomhed paa en saadan Mose. De blev først i en Aarække undersøgt af N. H a r t z, senere mere detailleret af K n u d J e s s e n.

En Undersøgelse af Plantelevningerne i Tørven har vist, at de Skove, der voksede omkring Moserne, foruden Planter, som ogsaa nu er almindelige hos os, indeholdt en Del Væxter, som er sjældne i Nutidens

Danmark (Tax, Kristtorn, Avnbøg), og hvis Levninger ikke er fundet i vore postglaciale Tørvemoser, eller overhovedet har vokset her i Landet siden den sidste Glaciertid (Gran samt en Halvgræs, *Dulichium*, der nu vokser i Nordamerika, og en Slags Aakande, *Brasenia*, der kendes fra Verdensdelene uden for Europa). En Undersøgelse navnlig af Træernes Blomsterstøvorn (Pollen) afspejler ikke blot Skovens vekslende S sammensætning gennem Mosens Dannelses tid, men ogsaa de skiftende Klima- og Temperaturforhold. En saadan fuldstændig Mose fra sidste Interglaciertid, saaledes som man først lærte dem at kende i Herningegnen i 1914, viser følgende Veksling af Lagene (læses fra neden opad):

Flydejord fra sidste Glaciertid

(Arktiske Aflejringer mangler).

Halvarktiske Heder med Dværgbirk og enkelte storbladede Birke.

Fyrre-, Gran- og Birkeskove.

Paany Indvandring af Løvskov med Hornnød, *Brasenia* og *Dulichium*.

Dværgbirke-Heder og halvarktiske Moser; nordisk, fattig Vandflora.

Naaleskove med Gran og Fyr.

Fyrre- og Birkeskove, der opad efterhaanden afløses af Egeblandingsskov med Ælm, Hornnød, *Brasenia*, *Dulichium* o. a.

Arktisk og halvarktisk Flora, forneden med Rype-lyng (*Dryas*) og Polarpil, foroven med Dværgbirk. Næstsidste Glaciertid.

Det fremgaar heraf, at der i sidste Interglaciertid to Gange har været tilstrækkelig varmt til, at Løv-

skove kunde trives, ja, Klimaet har rimeligvis været varmere end i Nutiden. I Skovene færdedes bl. a. Bæver, Kronhjort, Elsdyr, Daadyr, Uroxer og Elefant (rimeligvis Mammuth), hvis Knogler er fundet i disse Ferskvandsaflejringer. Disse to Varmeperioder har været adskilte ved en kold Periode, under hvilken Indlandsisen sikkert har gjort et Fremstød uden dog at naa Danmark. De flet af disse „Undergrundsmoser“ i Brørup-Egnen er imidlertid ikke fuldstændige, idet deres Dannelse er afsluttet, før den omtalte kølige Mellempæriode indtraadte.

De Jordlag, der dækker Brørupmoserne, er ikke virkelig glacigene, s: af Isen eller dens Smeltevand afsatte Dannelser, men derimod Flydejord, nedgledet eller udskyllet under de fugtige Forhold i den sidste Glacialtid. Moserne er derfor et godt Bevis for, at de Egne, hvor de findes, ikke efter deres Dannelse har været dækket af nogen Indlandsis. Da nu Brørupmoserne tilhører den sidste Interglacialtid, saa angiver de nordligste og de østligste af dem en Maximalgrænse for den sidste Indlandsis's Fremrykken. Ved Hjælp af disse tre Faktorer: Hedesletterne, Brørupmoserne og Basaltblokkene, har vi altsaa faaet Grænsen for den sidste Nedisning nogenlunde, — men ogsaa kun nogenlunde — sikkert fastlagt (se Kortskitsen Fig. 3).

Øst for denne Grænse kender vi andre „Brørupmoser“: ved Ballehule N. f. Egtved, ved Ejstrup V. f. Kolding og ved Rødding, men alle disse Steder findes der gode Istidslag over Moserne, Lag, som altsaa hører den sidste Glacialtid til.

Nu vil De sikkert indvende, at vi er kommet langt Vest for den Linje, som betegner Vestgrænsen for det friske, unge Glaciallandskab, og langt ind i det for-

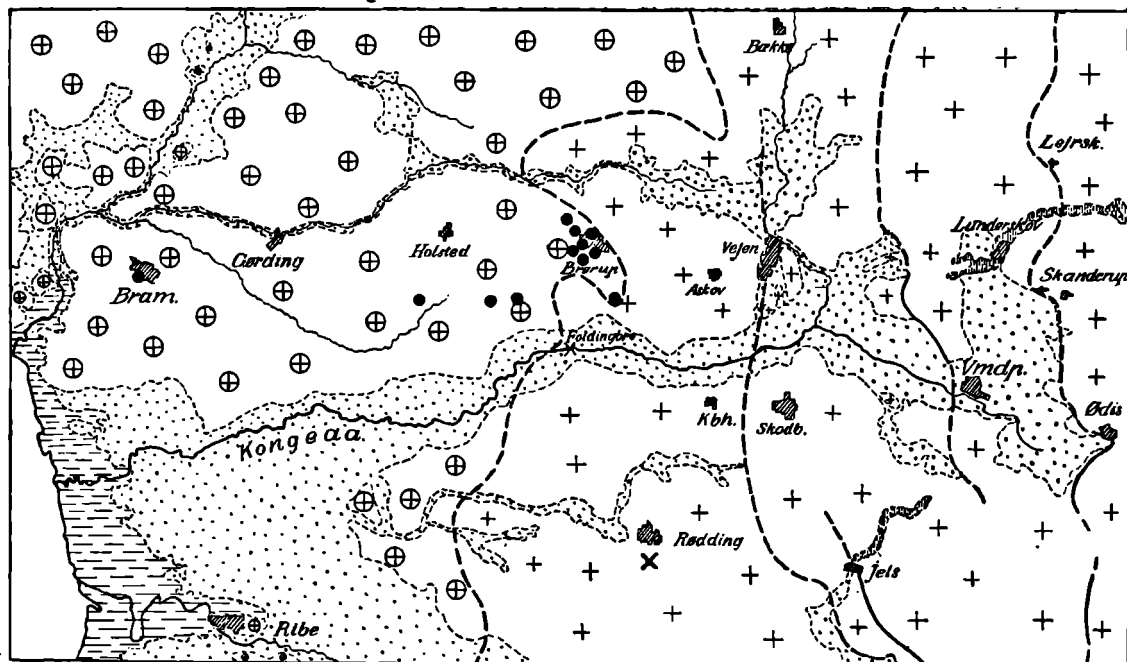
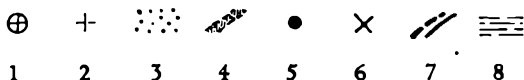


Fig. 3. Kort over Egnen mellem Lejrskov—Ødis og Vadehavet. Signaturforklaring se Side 609 nederst.

vitrede, vestjyske; betyder Landskabstypen saa noget med Hensyn til Alder? Hertil maa svares: Jo, det gør den alligevel. For det første er der nu nogen Forskel, omend ikke særlig iøjnefaldende, paa Landskabsformen Vest og umiddelbart Øst for den yderste Israndslinje. For det andet rykker Isranden ikke tilbage med jævn, ensartet Fart; den gør undertiden et længere Holdt, ja kan endog gaa et Stykke fremad paany. Jeg har allerede antydnet, at den Hedeslette, som ligger omkring Vejen Aa, er yngre end Holsted og Hovborg Hedesletterne. Den ligger lavere end disse og er aflejret i en Lavning i Terrænet, der kom frem, da Isen rykkede tilbage. Vejen Aa Hedesletten er da dannet foran og langs med Iskanten og havde Afløb mod Syd til Kongeaadalen. At det virkelig forholder sig saaledes, fremgaar af, at kun langs Hedeslettens V e s t r a n d er der indgravet stejle Brinker, i Østsiden kunde der ikke graves saadanne, for der stod Isen.

Den næste Israndslinje bliver saa den, der betegnes af det friske Randmoræneterræn fra Vamdrup—Farris til Egtved. Man har antaget, at denne Israndstilling ikke blot betegner et Ophold, men ogsaa et Fremstød; hvor langt Isen har været tilbage, ved vi ikke, men Tidsrummet, der er forløbet fra Israndens Tilbagerykning og indtil den indtager Stillingen mel-



*Signaturforklaring til Kortet Fig. 3.*

1 Bakkeland fra næstsidste, 2 fra sidste Glacialtid. 3 ældre og yngre Hedesletter fra sidste Glacialtid. 4 Tunneldale for Jels Aa og Kolding Aa. 5 Brørupmoser kun dækkede af Flydejord. 6 morænedækket Brørupmose. 7 Israndstillinger. 8 Marsk.

lem Vamdrup og Egtved, har aabenbart været langt nok til, at det mellemliggende Landskabs Præg er blevet stærkt udvisket. Det er ogsaa en Mulighed for, at Isen, da den indtog den yderste Stilling, ikke har været synderlig mægtig og navnlig ikke medført mere Materiale, end at den kun kunde saa at sige fernisere Landskabet, hen over hvilket den gik, og kun delvis ændre dets Karakter.

Ogsaa den første (eller om man vil: den næstsidste) Interglacialtids Aflejringer har man lært at kende i disse Egne. Ved en Boring ved Tirslund Skole, Ø. for Holsted Station, fandt man i en Dybde af 37,5 m under Overfladen (Terrænhøjde 56 m) et Lag Hvidmostørv med Blade af Eg og Frugtstene af Pindsvineknop og Vandax. Omkring Vejen har man flere Steder, sædvanlig i en Dybde af 31—37 m under Overfladen (Terrænhøjde 40—44 m), truffet Tørv med Levninger af Birk, Skovfyr, Tagrør, Stargræsser, Bukkeblad, Gul Aakande, Vandax o. fl. a., samt Pollen af Gran og Ælm, der er forholdsvis hyppige, mens Pollen af Avnbøg, Eg, Lind og Hassel kun forekommer meget sparsomt. Det er muligt, at disse „Tørvelag“ er virkelige Moser, liggende paa deres oprindelige Leje; men det er ikke udelukket, at de kun er løsrevne Flager indesluttede i den næstsidste Glacialtids Aflejringer.

Derimod er der ingen Tvivl om, at Hovedmassen af de indenfor det her behandlede Omraade fundne interglaciale Havaflejringer ligger paa deres oprindelige Lejested. De er dog kun truffet i den vestlige Del. Ved Boringer mellem Ribe og Kanalmundingen har man umiddelbart under Hedesandet (som jo stammer fra sidste Glacialtid) i en Dybde mellem 8,2 og 30,7 m under Havets Niveau truffet dels Strandsand, dels Ler afsat paa lidt dybere

Vand. Det er de saakaldte Eem-Aflejringer (Cyprinaler), der er dannede i den sidste Interglacialtid. De indeholder en stor Mængde Snegle og Muslinger, af hvilke nogle sydlige Former er karakteriserende for disse Dannelser og vidner om, at Havet omkring Danmark dengang har været varmere end nu. En af de fundne Arter, *Tapes senescens*, er helt uddød, en anden, en lille Blaamusling, *Mytilus lineatus*, er i Nutiden kun kendt i Midelhavet. Dette Eem-Hav strakte sig fra Belgien tværs over Sønderjylland og langt ind i Østersøens Dalgang, i det mindste til Østpreussen. Medens disse Dannelser i Vestslesvig og længere mod SV, hvor de ingensinde har været dækkede af nogen Indlandsis, ligger ganske uforstyrrede, er de længere østpaa, indenfor den sidste Nedisnings Omraade stærkt forstyrrede og mere eller mindre ødelagte. Deltagerne i Hjemstavnstævnerne paa Rønshoved og Vejstrup Højskoler (1930 og 1931) havde Lejlighed til at se disse forstyrrede Eem-Aflejringer i Klinterne ved Stensigmose paa Broagerland og Ristinge paa Langeland.

Ved Indre Bjergum umiddelbart V. for Ribe har man ved Boringer truffet endnu ældre interglaciale Havaflejringer liggende i en Dybde mellem 37 og 67 m under Havets Niveau og adskilte fra de overliggende Eem-Aflejringer ved den næstsidste Glacialtids Dannelser. Ogsaa disse Lag indeholder en hel Del Bløddyrskaller, men det er Arter, som fortrinsvis lever i de nordlige Have. Disse Aflejringer tilhører den første (næstsidste) Interglacialtid og er i det store og hele samtidige med det saakalte Esbjerg Yoldialer. Under dem har man truffet Moræneler og Sand fra den ældste af de 3 Glacialtider, vi kender fra Danmark, og derunder Tertiæret (Glimmerler).

Saa kommer vi tilsidst til Kongeasletten; den er

usædvanlig smal i Størstedelen af sin Længde; først ude mod Vest breder den sig ud og danner sammen med Hedesletterne langs Ribea og Gelsaa den store Hedeflade mellem Ribe og Darum. Nogle Steder er Kongeaaens Flodslette begrænset af bratte Erosions-skrænter (ved Doverbjerge 22 m høje), andre Steder er Siderne saa jævne og udglattede, at man faar det bestemte Indtryk, at Smeltevandet har fulgt et allerede tilstedeværende Dalstrøg, hvor kun de allersnevreste Steder er blevet eroderede, saa de bratte Skrænter er kommet frem.

Den egentlige Kongeaa-slette kan siges at tage sit Udspring ved Vester Vamdrup, hvor der i den omtalte Israndsstilling fra Egtved til Farris og videre har været en Gletscherport, et Udmundingssted for den Tunnel under Indlandsisen, som førte Smeltevandet og dermed Hedesandet frem foran Isen. Efter at Isranden var rykket endnu længere tilbage, til en Linje Ure, Lejrskov Kirke, Skanderup, Ødis (hvor der paa ny dannedes en Gletscherport), Bramdrup til henimod Simmersted, blottedes der en Lavning mellem denne Linje, Skanderup, Lejrskov og den forrige Israndsstilling, og denne Lavning fyldtes ogsaa med Smeltevandssand, hvorved der opstod en „indre“ Hedeslette, som i den nordlige Del gennemskæres af Kolding Aas store Tunneldal, der paa den Tid, da Sandsletten dannedes, maa have været isfyldt. Den sidstnævnte Slettes Overflade ligger i ca. 40—45 m's Højde over Havet, medens den ydre ved Skodborg kun har en Højde af 32 m, ved Foldingbro 22 m og ved Ribe 2—3 m o. H. Hedesletten V. f. Ribe er paa Grund af Landets Sænkning i Stenalderen bleven dækket af Havet, og her begyndte, antagelig i Bronzealderen, Marsken at opstaa.

Den ydre Hedeslette er imidlertid ikke lige gam-



mel i hele sin Længde. Det vil af Kortet (Fig. 3) fremgaa, at den yderste Grænse for den sidste Glaciation skærer Kongeaadalen mellem Foldingbro og Lintrup, og den Del af Hedesletten, som ligger udenfor denne Grænse, er derfor ældre end den bagved liggende, som først kunde dannes, efterhaanden som Isen smeltede bort og Isranden rykkede tilbage.

Af de mange Detailler i Kongeaadalens Bygning, som nok kunde fortjene en nærmere Omtale, skal her kun nævnes een, som er paavist af Sigurd Hanssen, nemlig de ejendommelige halvcirkelformede Dale, som findes i den sydlige Dalside mellem Dover og Kongsbjerg. I denne Egn kommer Tertiærperiodens Aflejringer, det miocæne Glimmerler eller Astarteleret temmelig tæt op mod Overfladen, ja ude paa Hedesletten er det kun dækket af et forholdsvis tyndt Lag af Hedesand. Efter alt at dømme har dets Overflade en Hældning i nordlig Retning ud mod Kongeaadalen, og det Vand, der trænger ned gennem eller samler sig i de overliggende, indtil 20 m mægtige kvartære Jordlag, som her omkring Dover hovedsagelig bestaar af Sand, strømmer da hen over det vandstandsende Lers Overflade og løber ud som Klidvæld i Skrænten ud mod Dalen. Men disse Væld æder sig baglænds ind i Skrænten, bortskyller det overliggende Sand og danner Nicher, som efterhaanden bliver større og større, hvorved de ovennævnte halvcirkelformede Dale opstaar. Man kan finde dem paa flere Udviklingstrin lige fra nylig anlagte smaabitte, kun 20—30 m brede og omkring 50 m dybe, medens den største er 1 km bred (Øst—Vest) og 700 m dyb fra N. til S. Det mærkelige er, at man ikke ser Spor til de vældige Sandmasser, der fra de største af dem i Tidens Løb er udskyllede i Kongeaadalen og normalt skulde have ligget som en Kegel.

ved Nichens Munding. Man maa derfor antage, at de ældre af disse halvcirkelformede Dale er anlagte før og udviklede samtidig med Hedeslettens Dannelse, saa at Sandmasserne enten er begravede i Hedesandet eller bortskyllede og udjævnede af Smeltevandsfloderne, der gennemstrømmede den allerede da tilstedeværende Kongeaa dal.

Jeg kan dog ikke slutte denne Fremstilling uden en kort Omtale af Marsken, der som foran nævnt dækker Hedeslettens vestligste Dele.

Ved Slutningen af Isiden laa den sydlige Del af Danmark saa højt, at ikke blot de vestslesvigske Øer var forbundne med Sønderjylland, men selve Landet strakte sig saa langt mod Vest, at den sydlige Del af Nordsøen var tørlagt og England forbundet med Faslandet, hvad Fundet af Tørveaflejninger paa Doggerbanken har godtgjort. Forbindelsen mellem de vestslesvigske Øer og Jylland vedvarede ned i Egeblandingsskovenes Periode, hvad Tørvemoser og Træstubbe i Vadehavet og under Marsken tydelig viser. Derefter indtraadte en Sænkning, som i det mindste i Broncealderen har bragt de lavt liggende Egne under Havfladen, hvad man har sluttet af de store Grupper af Broncealder-Gravhøjes og dermed „Byernes“ Beliggenhed nær ved Randen af Geesten, det højere Land, saaledes at Sejlads til dem var mulig. Men derved skabtes Mulighed for Marskens Dannelse i disse lavvandede Vige og Bugter: to Gange i Døgnet føres med Flodbølgen fint Slik ind over de grunde Strækninger, men naar Havet under Ebben atter viger tilbage, medtager det ikke Slikken, der imidlertid er blevet „indfanget“ af forskellige Planter og Dyr. Saaledes dannes der Lag paa Lag af snart renere, snart mere sandet Klæg, og Marsken vokser i Mægtighed. Det er dog givet, at den ikke kan opbygges

til højere Niveauer end det, hvortil den daglige Flodbølge naar op; thi under Stormfloder afsættes der intet eller saa godt som intet Marskler; det er ogsaa givet, at den Marsk, der nu ligger over Flodbølgens Højde, som mellem Blaavandshuk og Manø svinger mellem 0,6 og 0,8 m over Middelvandstand, maa have afsluttet sin Vækst, hvilket under Forudsætning af en uforandret Flodbølgehøjde kun kan ske ved en fornyet Hævning af Landet. Axel Jessen, som først har paavist denne Landhævning for Ribemarskens Vedkommende, har beregnet den til 1,2—1,4 m. Marskens største Højde over Havet paa disse Steder er nu 2,35 m. Hvornaar denne Hævning er begyndt og har fundet sin Afslutning kan dog ikke afgøres, men han formoder, at den er begyndt forholdsvis sent og har vedvaret langt ned i Tiden, idet han bl. a. henviser til, dels at der hverken i Marsken eller ude paa den store Strandvold, som begrænser den ældre, højtliggende Marsk, er fundet Oldsager fra Bronze- eller Jernalder, dels til Ribes aftagende Betydning som Søstad, fordi Besejlingen af Ribe Aa i Slutningen af Middelalderen blev vanskeligere og vanskeligere paa Grund af Tilsanding som Følge af ændrede Strømforhold. Disse skyldes Forandringer i Havbundens Form, hvilke sandsynligvis er foranledigede af den omtalte Hævning.

Imidlertid er Forholdene i denne Del af Landet sikkert endnu mere komplicerede. Man ved, at Marskegnene i Flandern og Holland har været underkastede gentagne Hævninger og Sænkninger: fra at have været beboet i den gallisk-romerske Tid begynder Kystlandet i det 3. Aarhundrede efter Chr. at sænke sig. Denne Sænkning, der har naaet sit Maximum i Begyndelse af det 4. Aarh., afløses omkring Midten af det 9. Aarh. af en Landhævning; men fra Aar 1000

indtræder der med Holland som Centrum en ny Sænkning. Fra Aar 1300 begynder man ved store Digeanlæg at indvinde Marsklandet. Ved Weserflodens Munding havde Kystegnen ved Christi Fødsels Tid en Højde over Havet paa ca. 4 m, men derefter begyndte Landet at synke, saa man maatte opkaste Verfer, kunstige Forhøjninger, hvorpaa Husene kunde bygges. I Bunden af disse Verfer fandtes Potteskaar fra det 1.—4. Aarh. efter Chr.

Hvorledes det har forholdt sig længere nordpaa langs Nordsøens Kyster, vides ikke med Bestemthed, men Undersøgelser, som i 1932—33 blev fortaget af Nationalmusæet og Danmarks Geologiske Undersøgelse i et af Verferne til den i 1634 ødelagte Landsby Misthusum ved Ballum Sluse SV for Skærbæk, har vist, at der indtil 2 m under den nuværende Marskoverflade fandtes Potteskaar fra ca. Aar 1200. Dette angiver saaledes en meget sen Sænkning af Landet, der senere har hævet sig, saa Stedet nu ligger gennemsnitlig 1,9 m over Havet.

---

# Hans Svejstrup.

## En Guds og Folkets Tjener.

Da Søren Alkær sig i Lørdags begyndte sit Foredrag med omtrent at sige saaledes: „En By er ikke alene et Sted i Rummet, men ogsaa et Drama i Tiden,“ slog det mig, at det vel var, fordi man ogsaa vilde vide lidt om de Mennesker, der har levet og virket her, at man har anmodet mig — som en af dem, der endnu har Pastor Svejstrup i levende taknemlig Minde, om at fortælle noget om den Mand, der paa saa underlig rig Maade har været med til at give denne Egn, baade Nord og Syd for Kongeaaen, aandelig Kalktilførsel, har været med at gøre den aandelig magre Egn til en af dem, der vel har baaret rigest Afgrøde i vort Land. Svejstrup var som faa med i denne Egns Drama omkring 1864. Om ham tør jeg anvende Brorsons Ord: „Vel den, sin Herre tro har tjent, sin Gerning gjort, sit Løb fuldendt, han bort i Fred i kan fare.“ — Ja, det kunde han, da han gammel og mæt af Dage lukkede sine Øjne. — Og Svejstrup hørte i dobbelt Forstand med til Billedet af denne Egn, da han er barnefødt her, nærved Kongeaaens Vande, og fik sin Manddoms og Alderdoms Gerning her paa disse Kanter i 32 Aar. — Maatte det da lykkes mig at tegne et sandt og godt Billede af denne ydmyge Mand, der tjente Folk og Land med *alt*, hvad han ejede, men først og sidst tjente sin Gud og Frelser. —

Da min Fader, *Ludvig Schrøder*, i 1861 som ung teologisk Kandidat tog imod Tilbudet om at vikariere

nogle Maaneder for Forstander Sofus Høgsbro paa Rødding Højskole, var det ikke Fars Tanke, at han skulde være Højskolemand. Han havde taget sin Præsteeksamen med Prøveprædiken og Katekisation, manglede kun Ordination, for at kunne drage ind i den stille hyggelige Præstegaard, han og hans unge, lidt svagelige Fæstemø drømte saa kønt om. Men saa kom Forespørgslen fra Rødding, og her var to Ting, der drog: Lejligheden til at tale til voksen, vaa-gen Ungdom, som han følte Trang til og forud havde erfaret, at han havde Evne til, og det andet, at den unge, livfulde grundtvigske Præst *Hans Svejstrup*, som han havde hørt saa godt omtalt, netop samme samme Aar var kommet til Rødding som Præst, en Mand, der gik Frasagn om havde en særlig Evne til at drage Mennesker til Kirke, faa dem til at synge, som man sang i Vartov, en Mand, der tillige ejede et klart Syn for Folkehøjskolens Betydning som Vækker af dansk Folkeliv. Denne Præst vilde Far' meget gerne i Forbindelse med, og saa drog han til Rødding. —

Far' blev heller ikke skuffet, hverken paa den ene eller den anden Maade, han blev saa optaget af Ger-ningen, der øvedes, at han Aaret efter, i 1862, drog til Rødding som Forstander, ledsaget af sin unge Brud og af sin trofaste Følgesvend for Livet, *H. Nutzhorn*.

Da Fader i 1861 vikarierede i Rødding, fik han Ko-sten hos Skolens Andenlærer, *Jens Lassen Knudsen* (død som Præst i Lejrskov), der havde opsagt sin Stilling dér, for næste Aar at rejse til Dalum for at blive Lærer hos Kristen Kold, hvis Skolesyn betog ham meget stærkt. Under dette Samliv med Knudsen erfarede Far', hvordan denne betydelige Mand kritise-rede den hidtil førte Ledelse af Skolen sønder og sam-men, mens han samtidig med tændende Ild indpodede Far' Kolds Syn paa den frie Skole. — Knudsen fik

stor Indflydelse paa Far, men hertil kom, at Svejstrup, hvis Hustru endnu ikke var flyttet til Rødding, daglig var Gæst hos Knudsen og dermed Deltager i de frugtbringende Samtaler, der førtes. Disse 3 meget forskellige, men alle betydelige Mænd, levede et saare rigt Liv sammen i disse Maaneder, der blev retningsgivende for Fars senere Liv. —

Hvem var nu denne Pastor Svejstrup? Han var en Præstesøn, født 20. Januar 1815 i Maltbæk Præstegaard her i Sognet, opvokste i Nørup ved Vejle, hvor til hans Fader i 1820 var bleven forflyttet. Moderen, en from og yndig Kvinde, Dortha Margrethe Krarup, var Præstedatter. Der var 6 Børn, 2 Sønner og 4 Døtre. Hans var det yngste Barn, og da Moderen ikke mente, hun fik flere Børn, skulde den lille Dreng opkaldes efter alle hendes kære Brødre, saa hans Dødsbenavn blev: Hans, Christian, Janus, Nicolaj, Baltazar, Krarup Svejstrup. Den lille milde Hans var Hjemmets Kælebarn. 11 Aar gammel mistede han sin udmærkede Moder, og da Faderen ikke kunde magte at undervise Børnene, kom Drengen i Kolding Latin-skole, hvor han blev Kammerat med Brødrene Lautrup fra Herregaarden Estrup, der laa i hans Fødesogn. Fra denne Barndomstid har vi et kønt Træk, der fortæller om, hvor pligtstro den lille Hans var, og hans stærke Forsynstro, Egenskaber, der fulgte ham Livet igennem.

En Vinter-Lørdag var Hans redet med sin Kammerat, Jacob Lautrup, hjem til Estrup. Han havde lejet en Pasgænger i Kolding til den 4 Mil lange Ridetur, som forløb godt. Næste Dags Aften, da de skulde tilbage til Kolding, var det imidlertid blevet Uvejr og bælgmørkt, saa man vilde ikke lade Drengene ride, men lille Hans Svejstrup lod sig ikke overtale; han vilde passe sin Skole og begav sig ene paa Vej. I Be-

gyndelsen gik det godt, men pludselig stod Hesten stille, og det var ham ikke muligt at drive den frem. Han kunde ikke se en Haand for sig; han stod da af for at føle, hvad der kunde være i Vejen, og opdagede derved, at Hesten stod lige ved Bredden af Vejen Aa. Drengen anede ikke, hvor han var, om han skulde til højre eller venstre, men han foldede sine Hænder og gav sig Gud i Vold. Derefter steg han paany til Hest, lod den gaa, som den vilde, og lidt efter hørtes Hestens Hove mod Andst Bros Planker. — Resten af Turen gik godt. —

17 Aar gammel blev Hans Svejstrup Student og kom til København, men allerede Aaret efter maatte han paa Grund af Fattigdom i Hjemmet tage Plads som Huslærer i Idom Præstegaard, hvor han var i 2 Aar, svære for den livlige, unge Mand; han kaldte det sin babyloniske Landflygtighed. Men var det en svær Tid, blev den saare frugtbar, for i sin Ensomhed lærte han da at søge indad og opad, lærte at stemme sin Citar som aldrig før til Salmesang, den musikalske unge Mand sang smukt til sit eget lille Instrument.

1835 kom han tilbage til København, boede paa Regensen, hvor hans 2 Aar ældre Skolekammerat fra Kolding, Carl Ploug, var den, der ledede Studenterne og ved ham kom han ud i et rigt fornøjeligt Ungdomsliv, der jo var stærkt præget af begejstret Skandinavisme. Svejstrup var med den Flok Studenter, der Vinteren 1838—39 gik over Isen til Lund for at besøge de svenske Studenter. I Sommeren 1838 var han sammen med en Kammerat paa Himmelbjerget, hvorfra de gik til Steen Blicher i Spentrup og opfordrede ham til at holde Folkemøder paa det dejlige Sted. Dette gav Stødet til Blichers første Himmelbjergfest i August 1839, samme Aar som Hans Svejstrup fik sin Embedseksamen med Laud. — Nu havde han



tænkt sig at læse videre i København, men et Besøg hos hans gamle Fader ændrede Planen. —

En af Svejstrups Søstre var døvstum. I den Anledning havde de i Hjemmet en hel lille Døvstummeskole, 9 Elever ialt. Faderen følte sig, skønt han havde Kapellan, for svag til ene at fortsætte denne Skole, og Sønnen maatte da love at komme hjem. — Aaret efter, 1840, døde Faderen sidst i April og Sognebeboerne i Nørup og Randbøl bad da Hans Svejstrup om endelig at søge Kaldet. Det syntes taabeligt for en saa ung Kandidat, men Godsejeren paa Engelsholm og dennes Svigersøn, Kammerherre Benzon til Christiansdal, Chr. VIII's personlige Ven, anbefalede ham saa stærkt, bl. a. paa Grund af Døvstummeskolen, at han allerede den 17. Juli 1840, 25 Aar gammel, blev kaldet til Sognepræst for Nørup og Randbøl, hvor han saa var Præst i 21 Aar. — Den 20. Oktober samme Aar holdt han Bryllup med sin Kusine, Marie Thomsen fra Aarhus. Det blev et saare lykkeligt Ægteskab i over 50 Aar. Den 9. September var Svejstrup bleven ordineret og tog nu fat paa en rig og frugtbar Præstegerning, som jeg af Hensyn til Tiden ikke kan dvæle ved, kun maa jeg nævne, at han vandt sig en stor Kreds af Præsteventner paa Heden i disse Aar. De samledes ofte til flere Dages Konventer, men den, der fik størst Indflydelse paa Svejstrup og førte ham ind i grundtvigsk Tankegang og Menighedsliv, var Vilhelm Birkedal i Sdr. Omme. Det blev et Venskab, der fik stor Betydning, ogsaa udenfor deres egen Kreds.

I 1861 blev Rødding og Skrave Sognekald ledigt. Jens Lassen Knudsen, der endnu var paa Rødding Højskole, tog op til Hans Didrik Kloppenborg i København og anbefalede ham Hans Svejstrup som den Mand, han mente kunde bygge *Bro mellem Menighed*

og Højskole. Kloppenborg henvendte sig personlig til Frederik VII, der 30. Juni 1861 udnævnte Svejstrup til Sognepræst i Rødning og Skrave, to i aandelig Henseende temmelig døde rationalistiske Sogne, men nu kom der med Hans Svejstrup Liv i disse Egne. Thade Pedersen skriver herom i de sønderjydske Friemenigheders Historie: „Det bruser og jubler ud over de vide Marker fra den gamle Kirke paa Bakken i Vestkanten af Rødning, da Døren gaar op. Og den, der har lukket den op, glemmer næsten at lukke den igjen. Det er en ung Mand fra Sognet, der i et Par Aar har været borte fra Hjemmet. Kirken er propfuld af Mennesker, da han en Søndag Morgen i 1863 kommer lidt sent til Kirke, saa fuld, at han med Nød og næppe finder en Staaplads lige indenfor Døren, og det varer en Stund, inden han kan komme sig af sin Forbavselse. Før havde der i Reglen kun siddet en halv Snes Mennesker her, der halvtsovende lod en rationalistisk Prædiken gaa ind ad det ene Øre og ud af det andet og gabende lod Degnen være omtrent ene om at bræge et poesiforladt Rimeri af evangelisk kristelig Salmebog til en kedsommelig, drævende Melodi. — Nu sad og stod de trykket op ad hverandre. Folk ikke alene fra Rødning, men tillige fra Jels, Østerlinnet, Gram, Hygum, Lintrup og Hjerding Sogne og sang af fulde Bryst Grundtvigs Salmer efter Roskilde Konvents Salmebog og indsugede med aabne Øren og Øjne de jævne, men aandsbaarne, hjertevarme Ord, der lød fra Prædikestolen. — Det var Pastor Svejstrup, der stod dér. 1861 var han kommet hertil fra Nørup, da Hempel havde taget sin Afsked.“ —

Naar Svejstrups Gerning i Kirke og Menighed lykkes saa forunderligt godt, var det netop, fordi han havde Evne og Vilje til at bygge Bro, saa han kunde samle og faa Indflydelse paa Egnens bedste Folk,

hvoraf mange var paavirkede af Herrnhuterne i Kristiansfeld, men ogsaa en Del af den fynske Lægmandsbevægelse, hvis Fører, Peder Larsen Skræppenborg, i 1841 var flyttet til Dons, han var Svejstrups gode Ven helt fra de første Aar i Nørup. Thade Pedersen skriver ogsaa om Svejstrup: Han var en af de sidste, der kom hened, men utvivlsomt den, der fik størst Betydning for Frimenigheden, maaske i det hele for grundtvigsk Kristendom i Sønderjylland.“ — Og som Svejstrup magtede at bygge Bro i selve Menigheden, magtede han at *knytte denne og Højskolen sammen* som gode Værkfæller i Arbejdet for det folkelige og aandelige Livs Vækkelse.

L. Schrøder har mange Gange sagt og ogsaa skrevet, at var Svejstrup ikke blevet Præst i Rødding og Skrave, var han og Nutzhorn næppe bleven Højskolelærere. Nutzhorn har gentagne Gange bekræftet dette Udsagn. Svejstrup var her det Redskab i Guds Haand, der førte de to unge teologiske Kandidater ind i deres skønne og frugtbare Livsgerning. Det var vel ikke underligt, de følte sig draget til denne livsfulde, milde og energiske Præst. Det var en grødesfuld Tid, og det blev et saare frugtbart Samarbejde, der nu begyndte. — En Gang om Ugen holdtes der Møder paa Højskolen, hvortil Omegnens Beboere havde fri Adgang; de mødte flittigt op ofte 3—400 Mennesker, saa Skolens Rammer var ved at sprænges. I den ene Uge fortalte Svejstrup Bibelhistorie og indøvede bibelhistoriske Sange. I den næste Uge var det „*Dansk Samfunds Møde*, hvor særlig Højskolens Lærere førte Ordet om historiske Emner. Selvsagt deltog Lederne i hinandens Møder. I Januar 1863 blev Svejstrup valgt ind i Rødding Højskoles Bestyrelse, hvoraf han blev et virksomt Medlem. Den 5. Juni samme Aar holdtes en Grundlovsfest i „Præ-

stens Skov“, hvor man siger, der var 1200 Mennesker samlede, et for de Tider og med den Tids Færdselsmidler forbløffende Tal. — Ogsaa dette vidner om, hvorledes Befolkningen sluttede op om den ny Præst og Højskolens unge Lærere. — Svejstrup ledede som Indbyder Mødet, hvor, foruden Højskolens Lærere, dens tidligere Forstander Frederik Helweg, da Præst i Haderslev, holdt en glimrende Tale om *Polakkernes Frihedskamp* og Peter Larsen om *Junigrundlovens Frihedsbestemmelser*.

Denne Grundlovsfest blev Begyndelsen til den lange Række, der senere er holdt og holdes i Skibelund. Men ogsaa de store kirkelige Møder, der paa St. Olavs Dag blev holdt i Skibelund gennem mange Aar, har sit Udgangspunkt fra Rødding. Den 27. Oktober 1863 blev den om Sommeren byggede Gymnastiksal indviet ved et kirkeligt Møde, hvor Svejstrup levende og varmt fortalte om det første kirkelige Vennemøde i København, han nylig havde deltaget i, og derud fra indledede han en Forhandling om kristelig Frihed, hvori der deltog 6 Præster og 5 Lægfolk, bl. a. N. J. Termansen og L. B. Poulsen, senere Frimenighedspræst i Boulund.

Det mest kendte Møde blev afholdt den 20. November 1863 som Mindefest for Kong Frederik VII, der var død den 15. November. — Ved den Lejlighed fremsagde Termansen smukt og dybt bevæget Grundtvigs den Gang lidet kendte Sang: „Fædreland ved den bølgende Strand“, saa gribende, at Nutzhorn straks efter Mødet komponerede 2 Melodier til den. Han sendte den ene til København, hvor Grosserer Fritz Trier lod Ord og Melodi trykke og uddelte et Eksemplar til alle Soldaterne i de Tog, der med det indkaldte Mandskab gik fra København til Sønderjylland. Dermed blev den sunget ind i Soldaternes

Hjertes og blev saaledes Hærens Eje i 1864 til Trøst for mange. — Angst fyldte Sindene ved dette Møde paa Rødding Højskole, det sidste før Krigen brød ud.

Hermed ophører egentlig Svejstrups og Røddinglærernes Fællesarbejde i lang Tid, da Højskolen bl. a. paa Grund af Indkaldelser til Hæren maatte lukke sine Døre, men Svejstrup fik i de følgende Aar Naade til at virke stille og stærkt i sin Menighed, saa den kristelige Livsanskuelses Bannerstage, som han da plantede i Sønderjyllands Muld, kom til at staa saa fast, at man vel vanskeligt finder en bedre grundtvigsk Menighedskreds den Dag i Dag end den i Rødding. — Svejstrup, der saa levende tog Del i sit Folks Liv, var i Januar sammen med Peter Larsen ved Dannevirke og prædikede i Gottorp Slotskirke for Soldaterne. Efter Tilbagetoget fra Dannevirke og den preussiske Besættelse blev han iøvrigt stadig angivet, udspioneret og fortrædiget paa alle Maader, men han blev foreløbig, som en Del af de andre danske Præster, i sit Embede, hvor han fik en særlig Gerning i Hjemmene til Trøst for disse. — Allerede den 16. April 1864 maatte han afgive følgende Erklæring: „Jeg erklærer herved, at jeg, saa længe Besættelsen af de forbundne prøjsiske og østerrigske Arméer varer, underkaster mig den i Personen af de forbundne Arméers Overbefalingsmand konstituerede øverste Autoritet i Landet som ogsaa Civil Kommissærerne.“ — I hele Slesvig blev der straks indsat tysksindede Amtmænd og Herredsfogeder, men imod de danske Præster gik man i Begyndelsen lempeligere frem. Svejstrup blev dog stadig fortrædiget af Herredsfoged v. Krogh, der den 16. August blev indsat i Rødding, og som stadig gennem Ejeren af Røddinggaard, Mylord, blev underrettet om, hvad Svejstrup foretog sig, endog i private Hjem; denne store Hjemmetysker samlede

ogsaa Underskrifter til et Andragende om Svejstrups Afsættelse. — Den 5. Januar forhøres Svejstrup i Anledning af, at der under Gudstjenesten Nytaarsdag var bleven stukket et Dannebrogflag ud fra Kirkens Klokkespir, en Sag, Svejstrup ingen Andel havde i; men man var stadig paa Lur for at fange ham, saa der maatte udvises stor Forsigtighed. —

I Januar 1865 begyndte der et betydningsfuldt Afsnit i Røddings Historie, idet Cornelius Appel, der havde været Lærer ved Borgerskolen og Seminariet i Tønder, men var bleven afsat af Prøjserne, flyttede ind i Forstanderboligen paa Højskolen. — C. Appel var den Gang 44 Aar, og hans Navn godt kendt i Landet. I hans Hjem i Tønder var der Samlingssted for de fremmeligste Seminarieelever, der senere kom til at betyde meget for Danskhedens Sag. Appel havde ogsaa udfoldet en stor Foredragsvirksomhed, og ikke mindst var han kendt for sit store Frisind, idet han havde været i Spidsen for de saakaldte „Klosterbrødre“, der, selv ægte Danskere, krævede, at den danske Regernig skulde give Tyskerne, der boede i Landet, Kulturfrihed i Kirke og Skole. — Svejstrup og Appel fandt straks hinanden i inderligt Samarbejde. — Appel begyndte efter sit Komme til Rødding en Børneskole, der gik udmærket, til Prøjserne lukkede den i 1870. — Et Forsøg med at holde Højskole for unge Mænd standsedes straks, hvorimod Appel uhindret holdt Skole for unge Piger om Sommeren lige til 1885. Disse to Mænd genoptog nu Møderne paa Højskolen, der som tidligere blev godt besøgt. — Det blev et saare frugtbart Samarbejde mellem Svejstrup og Appel, der førte til et hjerteligt og trofast Venskab Livet igennem. Svejstrup led meget under de trykkede Tider, atter og atter blev der affordret ham Erklæringer om, hvad han havde sagt i private

Hjem og ved given Lejlighed fra Prædikestolen. — Efter Pragfreden blev Sønderjylland indlemmet i det prøjsiske Rige, og der fordredes nu i Skrivelse af 22. Januar, at alle Præster skulde aflægge Ed til Kong Wilhelm. De fleste danske Præster nægtede det. Beboerne i Rødding og Skrave vilde nødig af med deres kære Præst; de kom kørende i hele Vogntog og bad ham indtrængende aflægge Eden. Selv var han i stor Vaande, men hans nærmeste Venner, C. Appel og Peter Larsen, turde ikke raade ham dertil, og under 15. Marts skrev Svejstrup til Visitatoriet: „ . . . at jeg ikke ser mig istand til at aflægge den Tjenesteed, som i Henhold til Forordningen af 22. Januar d. A. kræves af mig,“ men, erklærer han, „tør jeg i al Underdanighed tilføje den Forsikring, at jeg er beredt til at røgte mit Embede herefter med samme Lydighed og Troskab som hidtil, hvis saadant vorder mig tilladt.“ — At en saadan Tilladelse ikke blev givet, siger sig selv, men inden Svejstrup den 20. Maj 1867 fik sin Afsked, var han i flere vanskelige Situationer. — I Begyndelsen af Marts skulde der være Kontrollforsamling i Rødding, hvortil Mænd i Alderen 25—38 Aar, der havde tjent i den danske Hær, skulde møde og aflægge Faneed til den prøjsiske Konge. — Svejstrup blev anmodet om at overlade Kirken til dette Brug og selv medvirke ved Handlingen. Anmodningen besvarede Svejstrup benægtende; man fik *ikke* Kirken overladt. — Endnu vanskeligere blev Stillingen, da der i samme Maaned kom Befaling, at alle Præster i Kirkebønnen skulde bede for Kejser Wilhelm og særlig mindes hans Fødselsdag. Svejstrups mærkelige og saare karakteristiske Bøn blev selvfølgelig rapporteret, og en Uge efter afkræver Herredsfoged v. Krogh ham en Erklæring om det passerede. Svejstrups Svar maa jeg have Lov at anføre, idet det er ren Afskrift af, hvad han har

dristet sig til at sige paa Prædikestolen i Rødding og Skrave Kirker den 17. Marts 1867.

„Det er bleven befalet, at idag skal fra Prædikestolen bringes under Omtale, at Hs. Maj. Kongen af Preussen's Fødselsdag indfalder d. 22. d. M. — og at der i denne Anledning skal frembæres Tak og Forbøn. — Et Aarsskifte er en betydningsfuld Begivenhed i et Menneskes Liv, des mere jo ældre man er, og Kong Vilhelm er, saavidt jeg veed, en gammel Mand omkring ved de 70. Der kan næppe være Tvivl om, at naar han ved dette Aarsskifte seer tilbage paa det svundne Aar, der har været saa overordentlig heldigt og hæderligt for den preussiske Stats- og Kongemagt, vil han takke Gud for Lykken. Skal vi ogsaa takke, — da maa vi oplede den Begivenhed i Aarets Løb, som bragte os fra de allierede Magters Eje over i Preussernes, hvorved denne Magt overtog os med *Forpligtelse* til at give Befolkningen i de nordlige Distrikter frit Valg mellem Danmark og Preussen. — Det Haab, der saaledes oprandt og fik en ny Støtte, det vil og kan vi takke for, naar vi med Kong Vilhelm se tilbage paa det svundne Aar. Og naar vi for det nye Aar skal bede godt for Kongen, da maa det blive vor Bøn for ham, at Gud vil styrke hans Hjerte til at blive Ret og Sandhed tro og styrke hans Arm til at afvæbne alle dem, der ville hindre ham i at holde Tro og Love. Ja, det bede vi om, kjære Herre Gud, takkende for, hvad det sidste Aar har bragt af Frygt og Haab, at Du vil give Kongen din Retfærdighed, ham til Gavn, os til Glæde, Dig til Ære!“ —

„Meddelt Herredsfogden i Afskrift efter given Anledning strax efter.“ —

Efter Edsnægtelsen og anførte Kirkebøn var det klart, at Svejstrup ikke længere kunde være Præst i den preussiske Stat og i Maj fik han sin Afsked. — I



Naadensaaret maatte han bo i Præstegaarden, men fik sin tyske Eftermand, Pastor Göttke i Huset og paa Kost, hvilket var en stor daglig Lidelse for ham og hans Hustru. — Sognekirkerne stod snart tomme, men i Præstegaardens Stuer samledes en stor Del af den gamle Menighed om Søndagen til Møde om Dagens Tekst.

Nord for Kongeaaen lukkede man Kirkerne op for Svejstrup, saa han her kunde drage over og betjene sin gamle Menighed med Sakramenterne; dette var især Tilfældet i Vejen, Læborg og Kalvslund Kirker. Pastor Göttke kunde selvfølgelig ikke lide Svejstrup og hans fortsatte Virksomhed som Ordets Forkynder; han foranledigede derfor, at Svejstrup inden Naadensaaret var udløbet, fik Ordre til at fraflytte Præstegaarden inden 8 Dage. — Svejstrup flyttede saa med sin Familie ind i det tomme Elevhus paa Højskolegaarden, hvor de afbrudte Søndagsmøder fortsattes med C. Appel som Medhjælper, og her voksede Antallet af Tilhørere stadig; dette blev Begyndelsen til den senere saa blomstrende Frimenighed. Samtidig hermed stillede H. D. Kloppenborg i København ved sin store Sal paa Bejstrupgaard til Raadighed for kristelige Søndagsmøder, der blev afholdt ganske regelmæssigt fra Søndag til Søndag og vandt megen Tilslutning, bl. a. fra den unge Højskole i Askov, der hidtil havde søgt deres Opbyggelse under Svejstrups Prædikestol i Skrave Kirke. Forfølgelsen fortsattes. Pastor Göttke besværede sig samme Aar til Kirkevisitatoriet over, at Svejstrup udførte kirkelige Handlinger nord for Kongeaaen; dette klagede atter til Biskoppen i Ribe, der den 8. December udstedte Forbud herimod, men Svejstrups danske Præstevener adlød ikke Budet. Den 17. April 1869 blev det imidlertid for

budt Svejstrup at udføre nogen som helst kirkelig Handling for Medlemmer af den evangelisk-lutherske Kirke i Slesvig med Trusel om Bøde paa 100 Daler; ogsaa de, der havde faaet deres Børn døbt af ham, blev idømt lignende Bøder, og det blev endog forbudt ham at holde Ligtaler i Hjemmene. — Svejstrup havde ogsaa undervist Konfirmander og konfirmeret dem i Vejen Kirke; herefter maatte Pastor Hansen i Vejen udføre Handlingen, men ogsaa det blev snart forbudt. — Nu var der ingen anden Udvej for Svejstrups frie Menighed end at udmelde sig af Statskirken, og det gjorde man da ogsaa, især naar man fik Børn, der skulde døbes. — Svejstrup kunde iøvrigt uden økonomiske Bekymringer fortsætte sin frie Foredrags- og Prædikevirksomhed. Han havde nemlig som afgaaet dansk Præst en god Pension fra den danske Stat, større end Indtægterne, han senere fik som Præst i Vejen-Læborg. Nu rejste han meget, ofte i Følge med Appel, og holdt Møder. I Forballum, Medolden, Bovslund og paa Als havde han faste Prædikepladser, men ogsaa Nordjylland og Fyn berejste han, ofte sammen med Peter Larsen, og her talte Svejstrup utrættelig Sønderjydernes Sag. I 1868 var han i Spidsen for 200 Sønderjyder til Møde i Boltinggaard Skov paa Fyn, hvor Vilhelm Birkedal var Leder og hans Menighed Værter. —

Foruden alt det nævnte fik Svejstrup Tid til at nedskrive en Aargang Prædikener med Tanken paa sin kære Menighed; han kaldte den „Trøst i Trængsel“, en Bog paa 400 Sider, hvoraf første Udgave var udsolgt i Løbet af et halvt Aar. —

Trods den store og velsignede Virksomhed, Svejstrup sad i, følte han sig til Tider meget trykket. Der lagde sig noget tungt og knugende over hans af Natur

frejdige og lyse Sind. Mange haabede, han vilde blive Fripræst; men dertil egnede han sig næppe; han har selv sagt, at han følte sig tryggest, naar han handlede paa Embeds Vegne. —

I Maj 1870 blev Vejen-Læborg Sognekald ledigt. De fleste Beboere i Sognene, der jo godt kendte Svejstrup, bad ham søge Kaldet, og der havde han Lyst at fæste Bo, da han fremdeles kunde støtte sin gamle Menighed Syd for Kongeaaen og samtidig kom han i nær Forbindelse med sine Venner paa Askov Højskole, hvis Præst han jo hele Tiden havde været siden 1862.

Det blev til stor Velsignelse for os i Askov, at Svejstrup fik Embedet i Vejen, hvortil alle Lærerne løste Sognebaand; han var forvist baade Præst og Sjælesørger for det gamle Lærerkuld lige til sin Død, altid livlig optaget af Skolen og Gerningen, der groede her. — Men Sønderjyderne svigtede han ikke, mange fra hans gamle Sogne benyttede ham — navnlig i de første Aar — fuldtud som Præst, og da Rødding Frimenighed sluttede op om Cornelius Appel for at faa ham indviet til Frimenighedspræst, var Svejstrup en af de virksomste Deltagere i den hellige Handling, der jo blev udført af Vilhelm Birkedal, støttet af danske Præster og Lægfolk i Askov Højskoles Gymnastiksal den 30. Juli 1874, — altsaa nu for 60 Aar siden, — en Dag mine Forældre ofte har betegnet som den betydningsfuldeste og skønneste Dag i Askov Højskoles Historie. — Da denne Ordination jo var et Brud paa vort Lands kirkelige Love, affødte det en Retssag, hvor Birkedal og Svejstrup som Hovedmændene i Handlingen, hver fik en Bøde paa 200 Kr., de andre fungerende Præster paa 100 Kr. hver, men den forunderlig rige Dag blev Indgangen til det blomstrede Me-

nighedsliv i Sønderjyllands frie Kredse, en direkte Fortsættelse af Svejstrups Gerning i Rødding fra 1867 til 1870.

Lærerne og Eleverne fra Askov drog nu i store Skarer Søndag efter Søndag til Vejen Kirke, ligesom Svejstrup talte paa Skolen og var en sikker Gæst ved alle dens Møder. — Sognefolkene i Vejen og Læborg sluttede sig med samme inderlige Kærlighed og Ærbødighed til deres nye Præst, som han havde været vant til fra Nørup-Randbøl og Rødding-Skrave. — Der var vel næppe noget, der kunde gavne Befolkningen uden Svejstrup var i Spidsen derfor, ialtfald Deltager deri, være sig Oprettelse af Sparekasser, Sygeplejeforening, Brugsforening o. s. v. — Helt op i Alderdommen rejste Svejstrup ud som Foredragsholder og samlede ind til Sønderjydsk Samfund eller dansk amerikansk Mission, et Arbejde, der lige til hans Død ejede hans varme Kærlighed. — Ingen har vel samlet saa mange Penge ind til disse Formaal som han, der selv saa glad og gerne gik i Spidsen med sit Bidrag. —

Svejstrup fejrede under stor Deltagelse sin 70-aarige Fødselsdag og 5 Aar efter 50 Aars Jubilæum som Præst, ved hvilken Lejlighed en talrig Kreds af nære og fjerne Venner forærede ham et dejligt Maleri af Niels Skovgaard: Kvinderne ved Graven Paaskemorgen, et Billede, der blev ham til megen Glæde og Trøst i hans sidste Levetid. — Kort efter Jubilæet holdt Svejstrup Guldbryllup, og alle vi, der havde den Lykke at deltage i de tre smukke Fester, ejer et levende Billede af den glade taknemmelige, men tillige saa ydmyge gamle Præst og hans stilsfærdige milde Hustru, der saa trofast havde staaet ved sin Mands Side i lyse og tunge Dage. —

Svejstrup havde kun 2 Børn, en Søn Povl, der var

Præst, og den 17 Aar yngre Broder Svend Trøst, der var uddannet til Landinspektør; han begyndte i Holsted 1887, men Virksomheden blev kun kort, da han døde af Tuberkulose efter paa sit Dødsleje at være bleven viet til sin yndige Fæstemø: Mathea Thomsen, der derefter blev i Vejen Præstegaard til stor Støtte for de gamle Præstefolk, som flere Aar efter med Glæde holdt hendes Bryllup med Tegner ved Artilleriet, Joh. Scheller. — Svejstrup havde en ganske sjælden Evne til at undervise Konfirmander; vi saa op til og elskede ham, vilde gerne gøre alt for at glæde ham, lærte med Lyst Balslevs Katekismus, fordi han forstod at levendegøre Forklaringen for os. Og saa alle de dejlige Salmer vi sang hos ham! — Selv det, Onsdag i Fasten at møde paa Kirkegulvet til Overhøring, faldt os ganske naturligt! Det var jo rimeligt, at vore Forældre paa den Maade fik at høre, hvor kønt og barnligt han samtalede med os. —

I Sommeren 1893 begyndte Kræfterne stærkt at svinde; han led meget af Aandenød og kunde derfor ikke godt ligge i sin Seng, men sad endog om Natten i sin Lænestol, hvorfra han saa Morgensolens Straaler lyse ind over Skovgaards Maleri. — Den 31. Juli, da Svejstrups Husfæller samledes om ham til Morgenandagt, rejste han sig op, — hvad han ellers ikke havde haft Kræfter til i længere Tid, — fremsagde med klar Røst Trosbekendelse, bad Fadervor, satte sig ned, drog et Suk, og hans Livslys var slukt. — Selv i Døden skulde han vidne for os om den Tro, han havde levet i, og derved trøste de sørgende, han, der Livet igennem, som faa, havde evnet at give Trøst i Trængsel. — Ved hans storslaaede Begravelse fremdrog Sønnen, Pastor Poul Svejstrup, et Vers om Ansgar af Grundtvig, der passede underlig stærkt paa Faderen:

„Han var ingen mægtig Aand  
 Mark<sup>s</sup>Evangelisten,  
 dog et Redskab i Guds Haand,  
 ret en Hjærtekristen;  
 sund i Troen, mild og øm,  
 i sin Daad og i sin Drøm  
 barnlig, Gud hengiven!“

Bedre Karakteristik kan næppe gives af denne Præst, der saa forunderlig blev et Redskab for dansk kristen Forkyndelse paa disse Egne gennem de mange Aar, hans Forkyndelse var særpræget dansk, evangelisk, ofte fyldt med Fyndord, ligesom hans Foredrag havde Ordsprogsklang i sig. Skarp dømmende Tale laa ham fjernt, men det dybeste Grundtræk paa de gamle Dage var vist altid en mild Vemod, der vel stammede fra et langt Livs dybe, mærkelige, men ogsaa tunge Erfaringer. Han var en Bærer af Kristendommens Lys og Varme som faa, han kunde samle det ny Lys, der var tændt ved Grundtvig, og naar Straalerne var brudt i hans eget Hjerte, lade det lyse ud over os alle, der hørte til hans Kreds, han var en glad Giver baade af aandeligt og timeligt Gods, fri for Gerrighed og vist ogsaa fri for Ærgerrighed, ligesom gennemstraalt af Guds Naade. Vi, der har kendt Præsten Hans Svejstrup og ved, hvad han betød som Vejleder og Ven, mit Hjem og Skolens Forbeder, takker Gud for denne ædle Mands Virke iblandt os. Vi velsigner hans og hans Arbejdsfællers Minde — og saa samler det sig for mig, som jeg begyndte, i Ord fra en af Brorsons Salmer: O, Helligaand! — Kom giv os samme Lys og Kraft, som Fædrene har haft!

*Ingeborg Appel, f. Schrøder.*

## Askov Højskole rodfæstet i Kongeaaegnets Aandsliv.

— — — Forudsætninger for Askov Højskole er i Virkeligheden hele vort Folks Historie i det 19. Aarhundrede: Grundtvigs Syner, Røddings danske og Kolds personlige Skole, 1864 med Sønderjyllands Tab som en fælles Folkesag og Folkesorg, Ludvig Schrøders og Heinrich Nutzorns Liv og Udvikling, til de tager fat i Askov.

### *Rødding.*

Dette maa jeg imidlertid lade ligge. Kun maa jeg minde om, at da *Ludvig Schrøder* i Efteraaret 1861 drog til Rødding som Stedfortræder for Sofus Høgsbro under Rigsdagssamlingen, var det anden Gang, Schrøder-Slægten vendte tilbage til sin Hjemstavn.<sup>1)</sup> Ved Lejrskov-Præsten *Jens Lassen Knudsens Død* (1819—86) skrev L. Schrøder et Stykke i „Højskolebladet“ særlig om det stærke Indtryk, denne Mand havde gjort paa ham under deres første Bekendtskab paa Rødding Højskole. Han fortæller her, at hans Søstersøn, *Jens Peter Lützen*, var Lærling paa Rødding i Vinteren 1857—58. „Som Student traf jeg ham nu paa Lolland og fandt ham helt forandret, oplivet og forfrisket ved sit Højskolebesøg, og det gav mig gode Tanker om, hvad Folkehøjskolen kunde udrette. Forbindelsen mellem Sønderjylland og Rødding Høj-

---

<sup>1)</sup> Schrøder-Slægten's Spor kan følges tilbage til Kristian IV's Dage, til en Købmandsgaard i Haderslev; Ludvig Schrøders Far-fader blev Skovrider paa Ulfshus ved Haderslev.

skole havde givet det sidste Navn en poetisk Glans i mine Øjne." Da S. Høgsbro nu bad L. Schrøder være Stedfortræder i Rødning i Nov. & Dec. 1861 (ven-  
telig med Tanken paa, at han siden kunde løse ham af som Forstander), stillede denne det Vilkaar, at han maatte spise hos J. L. Knudsen; fra Grundtvigs Svi-  
gersøn P. O. Boisen, Farbroder til Fru Nanna Knud-  
sen, vidste han, at Knudsen var den af Røddinglæ-  
rerne, der var den ivrigste Tilhænger af Grundtvigs  
Skoletanker. Paa Rødning blev Eleverne bespist af  
en Økonom; der var Karle til at varte op, passe Lam-  
per og Kakkelovne. Knudsen maalte Højskolen efter  
Kolds Ideal og saa meget kritisk paa hele Skolearbej-  
det i Rødning; han fik L. Schrøder til fuldt ud at op-  
tage Kolds Program: „Højskolen skal først og frem-  
mest virke vækkende og oplivende; ikke saa meget  
Kundskaber, men en til Livet svarende Oplysning skal  
Lærerne ved deres Undervisning meddele.“ Knudsens  
stærke Indflydelse paa L. Schrøder havde nær kyst  
Etatsraad Flor, Formanden for Højskolens Bestyrelse,  
idet Schrøder efter sin Tilbagekomst til København  
talte meget aabenmundet om alle de Skrøbeligheder,  
han gennem Knudsens Briller havde set ved Skolen.  
Da han første Gang besøgte Flor, tog denne temmelig  
fornemt imod ham og viste ham til Rette ved hver Be-  
mærkning, han gjorde om Skolen. Bladet vendte sig  
imidlertid, da „vor Etatsraad“, som Knudsen kaldte  
Flor, i Februar 1862 hørte Schrøder udvikle sine Tan-  
ker om Folkehøjskolesagen ved et Møde i „Danske  
Samfund“ hos P. O. Boisen paa Dronningens Asyl-  
skole. Ved denne Lejlighed erklærede Flor, at hvad  
Schrøder havde sagt, var som talt ud af hans Hjerte.

Under Vikariatet i Rødning kunde Schrøder godt  
lide om Søndagen at sidde bag i den lange lave Kirke,  
der var helt fuld af Mennesker, som gerne vilde



høre den ny Sognepræst *Hans Svejstrup* (1815—93). Schrøders gode Ven, Kristian Køster, som var Huslærer hos Vilh. Birkedal, havde givet ham den Besked, at Svejstrup var en af Kærnetropperne blandt Grundtvigs Lærlinge. Ogsaa J. L. Knudsen satte Pris paa Svejstrup: „Ved denne ene Mands Nærværelse er der kommen en anden Aand over det hele.“ Svejstrup var med sin underlige Frimodighed vel skikket til at folde Fanen ud og kalde de andre Høvdinge til Hjælp; det viste han bl. a. ved Grundlovsfesten i Rødding Præstegaards Skov 1862, hvor han talte sammen med N. J. Termansen.

Fra Oktober 1862 var *L. Schrøder Forstander paa Rødding* og hans Ven, *Heinrich Nutzhorn*, Lærer i Dansk og Fædrelandsbeskrivelse og Inspektør paa Elevbygningen. Fra Foraaret 1863 blev Dyrslæge *Rasmus Fenger*, Fru Charlotte Schrøders Fætter, Lærer ved Skolen.

Det blev en Fordel for Askov, at dens „faste Lærere alle længe nok havde været i Virksomhed i Rødding, til at vi kunde leve os ind i den Skole-Indretning, som havde udviklet sig dér i Aarenes Løb, og at vi derefter ved at skulle begynde paa et nyt Sted er bleven stillede frit overfor Skikken i Rødding, saa at vi kunde gøre de Forandringer, vi fandt ønskelige.“<sup>1)</sup>

Pastor L. C. Hagen (1808—80), der i 1841 som Præst i Mjolen havde ivret for at rejse Højskoletanken i Vestslesvig, men nu var Præst i Stepping, skrev i April 1865 til Schrøder: „Jeg blev glad, da jeg hørte, De vilde stræbe at sætte Tæring efter Næring, og at De vilde dele Hus og Mad og alt godt med Lærlingene. At Rødding Højskole har været for dyr og for

---

<sup>1)</sup> Meddelelser fra Folkehøjskolen i Askov 1869, S. 20.

fornem o. s. v., er ganske vist; det er en Sandhed, som maatte frem, men den maatte komme fra Forstanderen, som saa kunde slaa ind paa en anden Vej."

Røddingaarene blev ikke alene en god Forskole for det kommende Askov. Den knyttede ogsaa Baand mellem *de tre Røddinglærere og Kongeaaegnets Befolkning*. Der blev holdt Møde paa Skolen en Aften om Ugen; i den ene Uge var det et kristeligt Foredrag ved Svejstrup, i den følgende et „Danske Samfunds Møde.“ Tilslutningen til disse Møder, der holdtes i den ret rummelige Spisesal, blev saa stor, at der maatte bygges en Gymnastik- og Forsamlings-sal; den blev siden omdannet til Kirkesal for Frimenigheden. Schrøder skriver (<sup>7/10</sup> 1863) til Flor: „Vil Gud give os Kræfter og Lykke til at virke her nogle Aar, da haaber jeg, der skal blive et lille Vennelag, som slutter sig fast om Skolen.“ Den ny Sal blev taget i Brug ved et Møde om kirkelig Frihed 27. Okt. 1863, som H. Svejstrup indbød til. Her var samlet 4—500 Mænd og Kvinder fra en vid Omegn. Mødet blev ledet af Folketingsmand N. J. Termansen. Svejstrup gengav Grundtvigs Udtalelser paa det første Vennemøde om Præstefrihed. Pastor Hagen og Lægprædikant Peder Larsen fra Dons talte ligeledes Frihedens Sag. De Kredse, der siden skulde bære Askov frem, har allerede ved denne Lejlighed fundet sammen. Schrøder skriver til Flor (<sup>2/11</sup> 1863): „Eleverne var godt fornøjede med, at de havde hørt paa den livlige Forhandling, og jeg er ogsaa velfornøjet med, at de paa denne Maade, ligesaa vel som ved Svejstrups hele Virksomhed, kan blive stillet overfor kristelige Livsspørgsmaal, som jeg ikke kan skønne er sat paa sin Plads i selve Skolen, hvor Flertallet af Eleverne søger hen for at finde noget andet.“

*Over Fyn til Askov.*

L. Schrøder fortsatte Arbejdet paa Rødding med den lille Flok Elever, der trods Krigen var bleven tilbage, til Majdag 1864. 22. Juni, Dagen efter den førstefødte Søns Daab, forlod han sit Hjem i det Haab at kunne „tjene den danske Hær med min Tale, om jeg kunde faa Lykke til at opildne Kærligheden til Fædrelandet og Troen paa Vorherres Hjælp hos nogle af vore Stridsmænd.“ Hans Forbillede var Vennen Ernst Trier, der under det beskedne Navn Feltdegn væsentlig havde samme Gerning som Feltpræsterne. Paa Fyn opsøgte han sine to Helbrødre Christian, der var med som Officersaspirant, og Johannes, der letsaaret ved Prøjsernes Overgang til Als blev bragt til Lazaret paa Hvedholm. Hos *Mads Melbye* (1817—79) i Asperup Præstegaard, som han havde talt med ved Grundtvigs Præstejubilæum i 1861, blev han vel modtaget, skønt der var stor Indkvartering. Melbye skaffede ham Kvarter hos en ung, folkelig og kristelig oplyst Gaardmand, Morten Nielsen, paa Vesterdal, hvorfra han let kunde holde Forbindelse med Feltpræst Peter Rørdam i Gamborg og hjælpe ham med hans Gudstjenester.

Efter at have berettet Flor om sin Færd de sidste 1½ Maaned gaar Schrøder over til sit egentlige Ærinde, som er „at bede Dem tage under Overvejelse, om jeg skal holde mig færdig til at begynde paa Højskolen igen til November, eller jeg skal søge anden Beskæftigelse. Det maa vel snart vise sig, om ogsaa Nordslesvig en Tid skal falde i Rovdyrets Kløer, og om dets Kaar bliver saadanne, at Lærerne en Tid kunde fortsætte Skolen udenfor den til Fjenden hjemfaldne Del af Landet. Jeg vilde nødig opgive Sagen. . . . Jeg tror, at De er ligesaa fast i Haabet om, at den danske Sag, Frihedens Sag og Nordens Enhed skal

gaa sejrrig ud af Kampen, om den end baade i Krig og Fred bliver lang og trang.“

Trods stor Karakterforskel havde Melbye sluttet sig nær til Schrøder („der er snarest noget af Kæmpeaanden over dig og noget af Barnlighedsaanden over mig,“ skriver Melbye <sup>4/7</sup> 1870); det skønner vi af hans Breve. <sup>16/9</sup> 1864 hedder det: „De skal søge Dem en ny Virksomhed, og da De vil virke for den danske Sag, bliver De mere spejdende efter, hvor der skal tages fat. Herren lede vore Hjerter som Vandbække i sin Haand til at gribe det rette.“<sup>1)</sup> Den grundtvigske Rigsdagsbonde *Kristen Hansen fra Vejstrup* paa Fyn vilde have Schrøder ansat som uordineret Medhjælper hos Sognepræsten derovre; samtidig skulde han undervise voksne Karle; ad denne Vej skulde det prøves, om her var Jordbund for en Højskole. Melbye advarer dog sin Ven mod denne Plan, da han har Familie at forsørge; Knudsens Erfaringer hos Kold skræmmer. „Hvis De slet ikke har nogen Udsigt til at kunne fortsætte Deres Gerning paa vor nuværende Sydgrænse, og hvis der blot nogenlunde er Udsigter til, at De kan leve i Vejstrup, kan jeg godt forstaa, De begynder der. . . . Lykken følger de kække, og Velsignelsen følger dem, der tro. Ufej Mand færdes trygt om Land.“ (<sup>18/2</sup> 1865).

Ovre fra Sydgrænsen kom der Bud allerede i Nov. 1864. En gammel Røddingelev, *Lars Lautrup* i *Sdr. Bjært*, Svigersøn af Hagen i Stepping, tilbyder et midlertidigt Mageskifte mellem sin Gaard og Rødding Højskolegaard. Schrøder rejser over for at se paa Bygningen; han melder (<sup>17/11</sup> 1864) til Flor, at dette Forslag er gunstigt i pekuniær Henseende, men det er tvivlsomt, om der i Bjært er god Jordbund for en Sko-

1) L. Schrøder: Mads Melbye, Højskolebl. <sup>7/2</sup> 1879.

le; Herrnhutterne har ikke ringe Indflydelse i Sognet. Sammen med Svejstrup og Rødding Højskolegaards Bestyrer, Østergaard, vil han se paa Søgaard Kro i Vamdrup, som Termansen har skaffet Underretning om.<sup>1)</sup>

Som en Julegave kom der imidlertid et Brev fra N. J. Termansen (dat. Gammelby <sup>24/12</sup> 64): *Hans Jokum Lauridsen* kom til mig i Vejen og fortalte mig med glædestraalende Ansigt, at han havde faaet en Højskolegaard opspurgt. I Askov, Malt Sogn, ligeoverfor Københoved, er en nybygget Gaard ledig. Stuehuset er 9 Fag (3 Al. brede). Ejeren Jens Ebbesen, der bor noget derfra, er villig til at omdanne, indrette og tilbygge efter Behag. Fire større Gaarde i Byen er vilige til at modtage Elever og ugifte Lærere. Mælk og andre Husholdningsgenstande vil Beboerne sælge til enhver Tid til billig Pris. De er baade efter mit Kendskab til dem rigtig vakre Folk, og Hans Jokum siger, at Udsigten til at faa Skolen har vakt en saa levende Glæde iblandt dem, at han tror, at De vil finde den største Forekommenhed hos dem. Byen ligger ret smukt ved den lille Skov...

*Hans Jokum Lauridsen* (1816—1910), der en søvnløs Nat havde faaet Ideen til, at Røddinglærerne skulde fortsætte i Askov, lod ogsaa gaa Bud derom med sin Brodersøn *Anders Peder Lauridsen* (1843—1922), der var Elev paa Grundtvigs Højskole i Vinteren 1864—65, hørte L. Schrøder tale i „Danske Samfund“ og opsøgte ham hos hans Svigermoder Enkefru Charlotte Wagner. Ogsaa en Søn af Niels Vejrup fra Røj i Gesteñ Sogn var med for at bede Schrøder sætte Bo i denne Egn. Der var en Kreds af opvakte

---

<sup>1)</sup> Søgaard blev først paa Aaret 1865 købt af Herremænd til Landboskole i Højres Aand.

Bønder i Røj-Ravnholt-Veerst, der den foregaaende Vinter havde haft en lille Højskole i deres Midte; nogle af dem havde hørt L. Schrøder tale i Rødding Skov, og de var enige om, at den lille sorte Mand vilde blive noget særdeles dygtigt. De vilde gerne have Røddinglærerne til *Veerst*, men H. Svejstrup lod dem forstaa, at det var for langt fra Grænsen.<sup>1)</sup>

De slesvigske Medlemmer af Rødding Højskoles Bestyrelse stillede sig i Begyndelsen køligt til Planen om at fortsætte Skolens Virke andensteds, men Svejstrup kan melde (<sup>1</sup>/<sub>3</sub> 65): „Vi er bleven allarmede her ved Frygten for, at De skulde gaa til Fyn i Stedet for til Askov. Jeg haaber, De holder fast ved Halvøen, og her i Egnen om Rødding veed De da, at der er Venner, som gerne vil skikke Dem Lærlinger, naar de kan.“<sup>2)</sup>

### *Askov — et heldigt Sted.*

Efter at have boet i Askov i fem Maaneder i det lille uanseelige Hus, der endnu afgrænser Højskolegaarden mod Øst, og som fredes, som man i Essen værner om Krupps første Smedie, skriver Schrøder til Flor (<sup>18</sup>/<sub>10</sub> 65): „Jeg tror ikke, vi maa fortryde Valget af Stedet. De har selv oftere fremhævet som et Fortrin ved Rødding, at Skolen dér ikke var udsat for saa mange *nysgerrige Blikke*. Dette gælder om muligt endnu mere om Askov. Dernæst er det en af de faa Egne, hvor der er nogen *Vækkelse i kristelig Retning*, uden at de vakte er bleven staaende ved Herrnhutisme eller Pietisme, og i *folkelig Retning*, uden at Bondevenne-Førerne har skaffet sig Indflydelse. Vi har vore *slesvigske Venner* i Nærheden, og vi er ble-

<sup>1)</sup> August F. Schmidt: *Fra Røj og Ravnholt*.

<sup>2)</sup> L. Schrøder: „Askov Højskoles første Dage“ i *Aar bog for dansk Kulturhistorie* 1899 S. 15.

ven modtaget med Velvillie af *N. J. Termansens* jyd-  
ske Venner . . . Ogsaa fordi det er bedst at være uden  
for den politiske Hvirvel [i Grundlovskampens Da-  
ge], foretrækker jeg dette Sted fremfor et, der var  
nærmere en Købstad.“

I disse Linier er der i kort Begreb svaret paa vort  
Spørgsmaal: De stedlige Forudsætninger for Askov  
Højskole. I de første „Meddelelser fra Folkehøjsko-  
len i Askov“ (1869) S. 14 hedder det: Landsbyen  
Askov ligger lige langt fra Ribe og Kolding, men  
kun  $\frac{1}{2}$  Mil fra Skodborghus, hvor Posten mellem  
disse Byer daglig standser . . . Der er et Par Mil til  
de nærmeste Jernvejs-Stationer . . . Men Grunden til,  
at jeg kalder Askov et heldigt Sted, er dog især, at vi  
herfra kun har  $\frac{1}{2}$  Mil til Sønderjyllands Grændse  
og 2 til Rødding, og at Folketingsmand *N. J. Ter-  
mansen* har sit Hjem i Nærheden. Blandt hans Ven-  
ner kunde vi, ikke mindre end mellem vore sønder-  
jydske Kyndinger, vente at finde den Støtte i Befolk-  
ningen, som en Folkehøjskole vanskeligt kan und-  
være. Vi er ikke bleven skuffede i dette Haab. Man-  
ge Mænd her i Egnen har mødt os med hjertelig Vel-  
vilje og støttet os med Raad og Daad.

Som Eksempel blandt mange paa det sidste kunde  
nævnes, hvad *Schrøder* skriver i sit første Askovbrev  
til *Flor* (<sup>16</sup>/<sub>5</sub> 65): Paa *Jens' Aarsdag* [<sup>11</sup>/<sub>5</sub>] flyttede vi  
ind, hilst med Flag ved Højskolen og Nabogaardene.  
Spisekammeret er rigelig forsynet fra Rødding Præ-  
stegaard og fra *Peder Jørgensens* og *Jens Ebbesens*.  
Hos *Peder Jørgensens* har min Broder [*Johannes*] og  
jeg havt Tilhold en 14 Dages Tid, uden at han har  
forlangt Vederlag (de Røddinger betragtede Skolen  
som en Indretning, de kunde tjene ved, sagde *J. L.*  
*Knudsen*). Maatte det vinde og vare, hvad der lever  
hos dem af Velvillie mod Skolen!

Medens adskillige Højskoler nu om Dage gerne vil være en Stad paa Bjerget og ikke skyr Reklame for at henlede Opmærksomheden paa sig, ønskede de, der stiftede de første Højskoler, altsaa, at der skulde være noget af Klosterskolens stille afsides Præg over Skolen.

Det andet Fortrin ved Askov var: det er en af de faa Egne, hvor der er nogen *Vækkelse i kristelig Retning*, uden at de vakte er bleven staaende ved Herrnhutisme eller Pietisme.

I Termansens Julebrev omtaltes den lille Skov; han tænker formodentlig paa den saakaldte Vejen eller Grønvang Skov. I det østlige Skovbryn ligger der en lille Gaard Pedersminde. Da den, der skriver dette, første Gang (1922) talte ved et Møde i Kirkeligt Samfund i Vejen — Nutidens Fortsættelse af hine gudelige Forsamlinger — blev Mødet holdt paa Pedersminde, og Ejeren Anton Kristensen gjorde da opmærksom paa, at Stuerne i denne ret lille Gaard med Flid var lagt saaledes for hinanden, at her kunde samles forholdsvis mange Mennesker. Gaarden er bygget 1876 af *Peder Lauridsen* (1807—80), Stamfader til den kendte Vejen-Slægt, som har omskabt Landsbyen til en Industriby. Denne Slægt har ogsaa i høj Grad været med til at præge Egnens Aandsliv.

I sit Mindeskrift om Ernst Trier skriver L. Schrøder:<sup>1)</sup> „Der var allerede i 60'erne ikke faa af de gamle opvakte, som havde sluttet sig til Grundtvigs kirkelige Oplysning. Vi er ikke faa Højskolelærere, der staar i stor Taknemlighedsgæld til Kr. Hansen i Vejstrup, Jens Jørgensen paa Bjerregaard, Morten Jørgensen i Fløjstrup og P. Lauridsen i Vejen.“ — Schrøder kan altsaa stille Peder Lauridsen paa Linie med

---

<sup>1)</sup> S. 43.



landskendte Rigsdagsbønder som Kr. Hansen og J. Jørgensen.

Ved P. Lauridsens Baare udtalte L. Schrøder: Den Mand har haft en særegen Betydning for min hele Gerning. Da jeg første Gang kom til Askov, var jeg først hos Peder Lauridsen i Vejen; da jeg nogle Uger efter drog dertil med min Hustru for at sætte Bo, var vi først i P. Lauridsens Gaard. Det kom af, at det var hans Broder og hans Søn, der mere end nogen anden havde drevet paa, at vi skulde fortsætte den Gerning, der blev afbrudt i Rødding, i Askov. Der er faa, som paa den Maade har støttet vor Skole ved at sende den sine Sønner og Døtre til der at være Lærlinge som P. Lauridsen. Og Skolens hele Virksomhed i Askov kunde næppe været tænkelig, dersom alt det ikke havde været til Stede, som knytter sig til P. Lauridsens Liv og Virksomhed.<sup>1)</sup>

I den stille Uge var Schrøder i Rødding; sammen med Svejstrup og P. Larsen fra Dons var han med til en Forsamling hos P. Lauridsen paa Grønvang; her talte han over Verset:

Mindet lader som ingenting,  
er dog et lønligt Kildespring.<sup>2)</sup>

I sin Mindetale karakteriserer Schrøder P. Lauridsen som „Menighedens Vært i denne Egn“. Hans Ungdoms Hustru *Lene* [Magdalene Andersdatter af Drostrup i Læborg Sogn, død 1855] var den første, hos hvem den nyvakte Tro banede sig Vej til frimodig Bekendelse i Vejen Sogn. De to var enige om at laane Hus til dem, der gerne vilde samles om kristelig Tale, Bøn og Lovsang i de Dage, da det ikke var

<sup>1)</sup> Højskolebladet 1880 Sp. 409 — 12.

<sup>2)</sup> Aarvog for dansk Kulturhistorie 1899 S. 18.

let at faa sin Længsel tilfredsstillet i Kirkerne. Han har mangan Gang rejst til Forsamlinger i Dons. De Præster, som talte i de opvakte Forsamlinger, vidste god Besked om dem fra Vejen — Vejenterne kaldte de dem.

Vækkelsen var kommen til Egnen gennem Poul Nielsen fra Læborg, der laa som Soldat i Helsingør; tung i Sind af Længsel efter Hjemmet blev han draget til en Soldat, der hørte til de opvakte. Fra Læborg forplantede Vækkelsen sig til Laur. Frandsens Hjem paa Estrupmark, som var besvogret med P. Lauridsens; disse kommer selv med fra 1842. Sønnen Anders fortæller, at Mor tit tog Børnene med op paa Gæstekammeret, faldt paa Knæ og bad, og at der kom tilrejsende Folk langvejsfra for at faa Trøst og Raad i deres Sjælekval. Magdalene fik Ped. Larsen og Vilh. Birkedal (Peder har Slægt i Sdr. Omme, Birkedals Sogn) til at holde Møder paa Grønvang for at bekæmpe Drikkeri og Raahed paa Kroen. I Januar 1864 var Ped. Lauridsen med Svejstrup og Ped. Larsen hos Soldaterne paa Dannevirke. Ofte har han søgt til Kirke i Sdr. Omme, Nørup (hos H. Svejstrup), Starup (Fr. Hammerich, Fr. Helveg) eller Jels (Fr. Boesen). Ved Faderens Dødsleje fremsagde den senere Fabrikant og Nationalbankdirektør Johs. Lauridsen (Askovelev 1866—67) som en Arv fra Magdalene Verset:

Kristi Blod og Retfærdighed  
er den Smykke og Herlighed,  
hvormed jeg kan for Gud bestaa,  
naar jeg i Himlen skal indgaa.<sup>1)</sup>

Paa denne Baggrund er det i sin Orden, at Red. Konrad Jørgensen begynder sine „Minder fra Askov

<sup>1)</sup> jfr. Harbo: Slægten Lauridsen fra Vejen.

Højskoles første Dage“ med at fortælle om Vennekredsen, der sluttede sig om Skolen, og finder den samlet i Læborg Sogn Langfredag 1863 med Ped. Larsen som Ordfører.<sup>1)</sup>

L. og Charlotte Schrøder holdt Sommerskole i Juni—Juli med 7 Piger. Den Foredragsvirksomhed, de havde haft saa megen Glæde af i Rødding, blev ogsaa genoptaget. <sup>28/5</sup> 65 skriver han til Flor: „Der paa tænkes en *Folkefest 5. Juni i Skibelund* Krat tæt ved Konge-Aaen; det er egentlig Slesvigerne [Forslaget kom fra vor gode Ven Gdr. Claus Dall i Københoved]<sup>2)</sup>, som endelig vil have den dér, og det forekom mig at være rettest i saa bevægede Tider at mødes paa et Sted, hvor man uvilkaarlig mindedes om det, der skal samle os alle, om Danskheden og de lidende danske Brødre.“

Højskolens Nabo, Peder Jørgensen, dirigerede ved denne Grundlovsfest, hvor der var rigelig 2000 Mennesker til Stede, Halvdelen Nordslesvigere. Over Indgangen stod Verset:

Aldrig briste, skønt de brage  
Rosensbaand fra Ungdoms Dage,

som var Teksten for L. Schrøders Velkomsttale. H. Nutzhorn talte om Modersmaalet som det Rosensbaand, som store og smaa omslynge. Sønderjyden L. B. Poulsen, Bovlund, lovede i alle sine Ulykkesfællers Navn, at Sønderjyderne vilde blive ved at tale Dansk. Efter L. Schrøders Ønske paatog Bondemanden Jørgen Ravn fra Ferup sig at udbringe et Leve for Sønderjyderne; Gaardejer H. J. Fysant fra Langsetved udbragte et Leve for 5. Juni-Grundloven. Pa-

<sup>1)</sup> Askov Folkehøjskole 1865—1915.

<sup>2)</sup> Gads da. Mag. 1907 S. 427.

stor Hansen, Vejen (Svoger til M. Melbye), sluttede denne Del af Festen med et Leve for gamle Danmark. Ved Fællesspisningen bagefter var der en meget livlig Forhandling. Det var nærmest som et af de Smaagilder, vi havde paa Højskolen, saa frit og livligt gik det til (til Flor <sup>8</sup>/<sub>6</sub> 65). — Saaledes blev den rette Tone straks anslaaet ved Folkemøderne i Skibelund. „I Slesvigernes Selskab forstummede den politiske Strid,“ (til sm. <sup>18</sup>/<sub>6</sub> 65).<sup>1)</sup>

Forbindelsen over Aaen blev ved at være livlig. I sin Beretning til Flor om Sommerskolen 1866 skriver Schrøder (<sup>25</sup>/<sub>8</sub> 66): „Til den ugentlige Orden hørte det, at de fleste Piger besøgte Skrave Kirke om Søndagen, og med det samme besøgte de gerne de bedste Folk i Københoved.“ — <sup>13</sup>/<sub>4</sub> 69 melder han: „5 Gaardmænd fra Skrave Sogn har kørt Kampesten til Kælder og Fod i den ny Bygning“ [d. v. s. Stuetagen af den nuværende Hovedbygning, som bærer Flors Navn].

*Den danske og den kristelige Vækkelse mødes.*

Ved Aabningsmødet 3. Nov. 1865 talte L. Schrøder ud fra Ordet: „Mindet lader som ingenting . . .“ om, at Folkehøjskolen skal tjene den danske Sag ved at føre de unge til Mindevældet, som er Haabets Kildespring. Skolens Valgsprog er:

Hver nyde, som han nemmer,  
da ingen sker Uskel;  
lyksalig den, som gemmer  
det gode gamle vel.

Heri er sagt, at der skal herske et frit Tillidsforhold mellem Lærere og Elever. — Nutzhorn udtalte sig sig om sin Undervisning i Modersmaal og Fædre-

<sup>1)</sup> jfr. Fr. Schrøder: Hvordan begyndte 5. Junifesterne i Skibelund? „Hejmdal“ <sup>20</sup>/<sub>5</sub> 33.

landsbeskrivelse (paa moderne Dansk: Geografi). Rs. Fenger forklarede, at hans Landbrugsundervisning sigtede paa at vække Elevernes Eftertanke og skærpe deres Dømmekraft.

Den danske Linie blev udtrykt af „Skolens egentlige Stifter“, den sølverhvide Etatsraad *Flor*, der bød Forsamlingen Velkommen med et varmt Ønske for Skolen om, at den nu i Askov som før i Rødding maatte faa Lykke til Kampen for Danskhedens Sag, og af en gammel *Rødding-Elev*, som ønskede Skolen Held i *Bjovulf-Kampen* mod Søvninghedstroiden. Den gudelige Vækkelse var repræsenteret af *M. Melbye*, der bragte sin Søn og 3 andre unge Mænd fra sin Egn med over til Skolen, og af *P. Larsen*, der til Afslutning holdt en hjertelig Tale og ønskede Guds Velsegnelse over Skolen.

Med fuld Føje bærer Askov Højskole Navnet „*Flors Højskole*“ over Hovedindgangen. I sine Meddelelser (1869) skriver *Schrøder* derom: „Her har vi været tre Lærere om at grunde Skolen, og her er vi tre Lærere, som tilsammen giver den sit Grundpræg. Folkehøjskolen i Askov kan ikke med Rette kaldes *Schrøders Skole*; skal den nævnes efter Mennesker, maa den kaldes *Flors Højskole* efter den Mand, som for 24 Aar siden først førte Grundtvigs Tanke med Højskolerne ind i Livet, Stifteren af *Rødding Højskole*, som frem for nogen anden skal have Æren for at have hjulpet os med at faa vor Skole i Gang. “Den <sup>27</sup>/<sub>2</sub> 65 udstedte *Flor* sit Opraab til Danskhedens Venner om at støtte Candidaterne *Schrøder*, *Nutzhorn* og *Fenger* til at begynde en lignede Virksomhed som den i *Rødding* uden for Hertugdømmet *Slesvig*; paa tre Aar indbragte denne Indsamling godt 4100 Rd. Da *Flor* <sup>28</sup>/<sub>3</sub> 1871 havde faaet en Prøve at se paa *Karlenes Færdighed* i *Legemsøvelser* under *Korporal Jakob Larsen*

Harrekildes Kommando, stillede han sig i Spidsen for en ny Indsamling til et Gymnastikhus, men kom selv til at udrede Størsteparten af, hvad det kostede. L. Schrøder underskriver sig ved Lejlighed „Deres taknemlige Myndling“ (8/8 65), og Flor kalder Askovslærerne „mine unge Medarbejdere“ (20/7 65); i et af de sidste Breve betegner Schrøder Flor som „vor gamle trofaste Velgører og faderlige Ven“ (6/1 75). I Ludv. Schrøders Havestue hang der paa Langvæggen til den ene Side af det store Midterbillede et Maleri af Bedstemor, Fru Charlotte Wagner, til den anden Side et Maleri af Chr. Flor; det var ikke fri for, at Husets Børn vilde adoptere ham som Bedstefar!

For Chr. Flor var „Danskheden i Virkeligheden det eneste vigtige“ (til L. Schrøder 19/5 65). Hans Højskolesyn er særlig rammende udtrykt i et Brev til Svejstrup (8/2 65); heri hævder Flor, at hans Arbejde for Slesvigerne ikke er gjort af „Lyst til at bevare Danmarks Ret til at beholde Slesvig, da Danmark ellers vilde lide Tab paa sit Territorium . . . min Drivfjeder har altid været Interesse for Slesvigerne selv, hvis aandelige og hjertelige Liv jeg gerne vilde gøre mit til at frelse for Tid og Evighed.“ Tanken om, at „den aandelige og moralske Fortyskning fortsatte sin græsselige Mordervandring længere og længere mod Nord, forfulgte mig bestandig og lod mig ingen Ro, førend jeg besluttede mig til at blive, hvad man kalder Missionær, kun at jeg gik til mine Landsmænd, ikke til fremmede, og tilsyneladende mere i Menneskelighedens end i Kristendommens Tjeneste. Men Maalet er det samme; *det er kun virkelige Mennesker, der kan blive opvakte Kristne.*<sup>1)</sup> Et af Midlerne til at naa dette Maal var Oprettelsen af Rødding Højskole. Ved

<sup>1)</sup> jfr. L. Schrøder: Christian Flor (1896) S. 30.

denne har Forstanderen og Lærerne mer eller mindre forstaaet og bifaldet Grundtanken for dens Virksomhed. Men ingen har været mere enig med mig om Skolens Maal og den hensigtsmæssige Vej dertil end Schrøder.

Ligesom jeg ved mine Bestræbelser i og for Slesvig altid har haft *de levende Mennesker og ikke Landet Slesvig for Øje*,<sup>1)</sup> saaledes har jeg ved Rødding Højskole ikke forstaaet dens Hus og Ejendom, men dens Virksomhed og dennes Frugter. Hvis derfor Rødding Højskole ved at flyttes til et Sted udenfor Slesvig kunde være mere til Gavn for Slesvigerne end ved at forblive, hvor den er, vilde jeg uden Betænkning stemme for dens Flytning. Da jeg nu anser Schrøder for den bedst skikkede blandt alle dem, jeg kender, til at styre Rødding Højskoles Virksomhed, blev jeg glad ved hans Tilbud at ville forsøge paa at fortsætte udenfor det afstaaede Slesvigske Omraade, men i detes Nærhed, og jeg har intet Øjeblik haft og har heller ikke endnu nogen Tvivl om Bestyrelsens Ret til at tage af Højskolens Ejendom til dette Brug. Jeg er nemlig enig med Dem og B. Refslund i, at „alt, hvad der hører til Rødding Højskole, er givet netop til dens og beregnet netop for Slesvig,“ men d'Herrer synes mig at lægge kun en *materiel* Betydning i disse Ord, mens jeg og vistnok samtlige Givere har taget dem i aandelig Betydning.

Jeg har aldeles ikke opgivet noget af mit Haab om, at Slesvig, i det mindste det nordlige, igen vil komme tilbage til Danmark, og netop derfor har jeg ikke kunnet stemme for at sælge Rødding Højskole. Men da det er umuligt under de nuværende Forhold at virke

---

<sup>1)</sup> det bedste Program for vor kulturelle Grænsekamp den Dag idag.

noget betydeligt for Danskheden i selve Rødding, har jeg ønsket, at Højskolens Virksomhed kunde intermistisk fortsættes udenfor Slesvigs Omraade, saaledes at Slesvigerne, hvis de vilde, kunde benytte den."

Det hænger vel sammen hermed, at L. Schrøder i sin omhyggelige Elev-Statistik til Flor ikke blot opgiver saa og saa mange Sønderjyder, men ogsaa saa mange fra de under Vejle og under Ribe Amter indlemmede Dele af Sønderjylland.

### *De gudelige Forsamlinger.*

Det var rimeligt, at Præsten *M. Melbye* førte Ordet ved Skolens Aabningsmøde. Selv regnede han sin „Forbindelse med Askov til de store Velsignelser, Gud har givet mig baade for mit Hjem og min Ger i Menigheden;" saaledes skriver han <sup>23/3</sup> 66, samtidig med, at han indmelder 3 „hjertelige Pigebørn" til Sommerskolen. Selv har han som ung Kapellan i V. Egesborg-Vejlø i Sydsjælland lært de gudelige Forsamlinger at kende, som Fru Marie Toft paa Rønnebæksholm var saa ivrig for. I 1845 var han bleven Sognepræst i Asperup i en Egn, hvor Lægprædikanter som Anders Larsen, Gamborg, og Peder Larsen havde sat stærke Spor. Medens Melbye blev ved at staa i et nært venskabeligt Forhold til P. Larsen, kom det til Brud mellem ham og And. Larsen. <sup>1/5</sup> 1865 skriver Melbye nok saa betegnende til Gdr. Morten Nielsen paa Vesterdal: „Lykkelig den, der slipper ud af Pietismens Klemme og kommer ind i Menighedens Moderarme."<sup>1)</sup> Melbye vil gerne se „alle saadanne Folk, der ej vil plage os med deres Tordentaler, men nøjes med Herrens milde Aag" (til Schrøder <sup>18/2</sup> 65).

Under Forhandlingerne om Indsamling til Gymna-

---

<sup>1)</sup> L. Schrøder: Mads Melbye. Et Mindeskrift 1879, S. 327.



stikhuset i Askov foreslaar Flor, at man først skal vende sig til dem, i hvis Interesse det ligger, at Askov Højskole bliver saa stor og blomstrende som mulig, altsaa det sydlige Jylland og *det vestlige Fyn* (<sup>9</sup>/<sub>5</sub> 71). Schrøder svarer: Den lokale Interesse, der kan knytte sig til, at Skolen faar en Gymnastiksal, maa *enten* indskrænkes til den snævre Kreds inden for en 3 Miles Afstand, hvorfra man kan søge til vore offentlige Møder, eller til den endnu snævrere inden for 1 Mils Afstand, hvorfra man kunde benytte vor Gymnastiksal og vor Gymnastiklærers Vejledning, *eller* den maa udvides til alle de Egne, hvorfra vi har stadig Tilgang af Elever — Broagerland og Ringkøbingegnen, Amager og Slagelses Omegn ikke mindre end Asperup, Alminde og Starup Sogne (<sup>12</sup>/<sub>5</sub> 71). — Trods dette Fors behold er dette Replikskifte et klart Udtryk for den Støtte, Melbye og Vestfyn har været for det unge Askov.

Ligesom den danske Linie, der førte til Askov, kan stedfæstes med Navnet Rødding og var legemliggjort ved Aabningsmødet i Etatsraad Flor, saaledes kan den gudelige Vækkelses Linie stedsbetegnes med Donskredsen, og den var ved samme Lejlighed til Stede i Peder Larsens Skikkelse.

Første Gang, Schrøder havde set *Peder Larsen* (1802—73), var paa Universitets fornemme Kateder ved Kirkemødet 1857. Under sit Vikariat i Rødding 1861 traf han ham og Sønnen Johannes (død 1862) hos Svejstrup, der var P. Larsens Præst. Det er omtalt, at P. Larsen og hans Folk sluttede op om det kirkelige Vennemøde paa Rødding Højskole <sup>27</sup>/<sub>10</sub> 1863. Paa Vej til Askov sidst i April 1865 gav Schrøder sig Tid til at gæste forskellige Folk i Dons, Starup og Ferup (til Flor <sup>16</sup>/<sub>5</sub> 65). <sup>4</sup>/<sub>10</sub> er han med til P. Larsens

berømte Høstgilde,<sup>1)</sup> hvor der ikke blev sparet paa le- gemlig Forplejning, men hvor levende Tale og Sang var Hovedsagen; disse Høstgilder blev fortsat paa Askov fra 1874 som Høstmøder for bosiddende Folk, som oftest kaldet Efteraarsmøde. P. Larsen samlede sin Vennekreds i en Sal, der bar Indskriften: „Denne Stue er bygget 1864, ikke for at tilfredsstille verdslig Lyst, men til Guds Ord, det Troens Ord.“

Da der var dannet en fri Kreds i Aagaard, som havde bygget Kirke og ønskede at faa V. Brücker anerkendt som Valgmenighedspræst, blev dette næg- tet af Myndighederne. L. Schrøder protesterede imod det i „Morgenbladet“ (7/12 1887): Aagaard Valgme- nighed er *Donskredsens Datter*. Der er et Stykke dansk Kirkehistorie, som knytter sig til den Egn. Her blev der sluttet *Pagt mellem de gamle Forsamlings- Folk og de unge Præster af Grundtvigs Vennelag*. Her blev der ogsaa sluttet Pagt mellem den kirkelige og den folkelige Oplysning. V. Birkedal og Fr. Boj- sen, Svendsen i Jelling, Melbye og Svejstrup, disse ældre og mange yngre Ordførere fik Folk fra Starup og Nebel som fra Dons og Ferup og videnom Lejlig- hed til at høre i P. Larsens Storstue eller paa hans Gaardsplads under Lindetræernes Skygge, hvorfra Fuglenes Kvidren kunde blande sig i Talen eller Sangen.

Blandt Donskredsens Bærere er *Peder Dons* (1815 —78) og *Hustru Ane Christensdatter* (1816—85) af Fousing. Som Silas fulgte Paulus, følger denne tro- faste stilfærdige Nabo med den iltre Peder Larsen paa hans Missionsrejser i Jylland. Kun to af syv Børn blev voksne. Den ældste Datter døde i 1865, den

---

<sup>1)</sup> jfr. Fr. Schrøder: Til Høstgilde hos P. Larsen i Dons. Me- nighedsbl. 1934, Sp. 668—72.

yngste Datter *Karen* (1847—69) var paa Askov 1867; hun var trolovet med Friskolelærer *Marinus Jørgensen*, men døde 14 Dage før Brylluppet. Friskolen i V. Nebel fik Navnet „*Karensminde*“; L. Schrøder holdt Indvielsestalen <sup>20/10</sup> 69. De to gamle paa *Peterslyst* sluttede sig meget nær til Schrøder i Askov; da Efteraarsmøderne begyndte, hørte de til *Stamgæsterne*.<sup>1)</sup>

Og der var *Jørgen Ravn* (1828—1910), Gaardejer i Ferup 1853, i V. Nebel 1868. Han har ogsaa hyppigt været med P. Larsen paa Rejse. Han var ikke bange for at drage de lange Veje for at faa et godt Ord at høre. „Det skulde de, der ikke har prøvet sligt, blot een Gang have følt, hvor vi kunde rejse glade og styrkede i Troen, Haabet og Kærligheden den lange Vej tilbage.“

P. Larsen selv var hyppig Gæst paa Askov, somme Tider som Tilhører, men i Reglen havde han ogsaa et kristeligt Vidnesbyrd at aflægge. Det er ham, der har fremkaldt *Mindelunden i Skibelund*. Han havde Mindestenen for *Jacob Christian Lindberg* fuldt færdig med Grundtvigs Indskrift, men Byraadet i Ribe nægtede Tilladelse til at lade den opstille i hans Fødeby, med mindre der blev rettet i Indskriften og hensat Midler til Stenens Vedligeholdelse. Saa kom P. Larsen til Askov og klagede sin Nød. *Skibelund Krat* blev indkøbt, og Stenen blev afsløret paa *Lindbergs Høj* <sup>3/11</sup> 1869.

Til de offentlige Møder kom der jævnligt et Læs fra Dons og Ferup. I Sommeren 1867 er der 9 Elever øster fra (P. Larsens Vennelag; til Flor <sup>23/5</sup> 67). P. Larsens anden Hustru *Karen Jørgensen* er Askovs elev. Skolen nyder ofte godt af P. Larsens storstilede

---

<sup>1)</sup> L. Schrøder i Højskolebladet 1884 Sp. 989.

Gæstfrihed. I Pinsen 1867 er Askovpigerne i Dons;  $\frac{1}{4}$  1868 er Karlene Gæster i Dons, hvor Birkedal, Svendsen (Jelling), Schjørring (Hodde) og L. Wagner (Almind) taler til dem (til Flor  $\frac{14}{4}$  68). Mest storslaaet var *det store Højskolestævne* hos P. Larsen  $\frac{23}{3}$  1869, da han havde indbudt Gedved og Testrup, Askov og Vinding og lod de fire Forstandere: P. Bojsen, J. Nørregaard, L. Schrøder og H. Rosendal m. fl. tale.<sup>1)</sup>

Lørdag den 14. December 1867 blev *Landets første Forsamlingshus*, Fostbroderskabets Sal i Aagaard, indviet af L. Schrøder i Flors Nærværelse; Kærnen er gamle Elever fra Rødding og Askov; det virker for gensidig Oplivelse og Opbyggelse i dansk-folkelig Retning (til Flor  $\frac{2}{12}$  67).

Donskredsen strakte sine Følere vidt ud. Der er fortalt om „Vejenternes“ Forhold til den. Først i August 1865 kørte P. Larsen, Ludvig og Charlotte Schrøder nordpaa. De standsede hos Gdr. *Morten Jørgensen* i Fløjstrup. Da de kørte ind i Gaarden, sagde P. Larsen paa Fransk: „Se, der er Kongens Palads.“ Af Svendsen i Jelling havde han lært at kalde M. Jørgensen for „Morten Bisp“, en Benævnelse, Svendsen halvt for Spøg, men vistnok ogsaa halvt for Alvor brugte om sin gode Ven. „Morten Jørgensen hørte til samme Kreds som hans ældre Broder Jens Jørgensen, den Kreds af mærkelige Lægmænd, som i 30'erne og 40'erne saaede med Graad, hvor en senere Slægt har begyndt at høste med Frydesang. De havde Mod til at vedkende sig deres Tilslutning til den gamle Kristendom paa en Tid, da der blev dreven Spot med „de hellige“, og da det ogsaa paa anden Maade kunde

<sup>1)</sup> Fr. Schrøder: Et Højskolestævne hos P. Larsen, Dons, 1869, Sorø Amtstid.  $\frac{31}{7}$  1933.

medføre Trængsel at høre til dem." Morten Jørgensen var ikke af de stærkt fremtrædende, men fulgte levende med i, hvad der rørte sig i Samtiden, og var rede til at bringe store Ofre for en god Sag. Kun een Datter, Ane, blev voksen. Allerede 16 Aar gammel i 1867 var hun paa Askov; hun fulgte godt med og knyttede sig hjærteligt til Schrøders; hun besøgte dem et Par Uger i Juni 1870, men døde 1871. Mindet om den kære Datter gjorde, at Forældrene, ligesom Peder og Ane Dons, ofte søgte til Askov. I 1882 skænkede M. Jørgensen 2000 Kr. til Afdrag paa Askov Højskoles Gæld mod Friplads for en fattig Pige om Sommeren.<sup>1)</sup>

Fra Fløjstrup gik Turen hin Augustdag 1865 videre til Bjerregaard i Aale. Der skulde være Forsamling i *Jens Jørgensens* Have Søndag Efterm.; der ventedes Folk helt fra Støvring. Teilmann (siden Berring) var Ordfører. Schrøders skulde blive 8 Dage paa Bjerregaard; senest Kl. 6 skulde han holde Foredrag for Gaardens Folk, inden de tog fat paa Høstdagens strenge Arbejde. — J. Jørgensen kendte godt Schrøder fra København; bl. a. havde han hørt ham hin Aften i Danske Samfund, da denne slog sit Slag for sit Højskolesyn og vandt Flors fulde Bifald. Siden kunde vi træffe J. Jørgensen i Dons ved det store Højskolestævne 1869 og i Askov samme Aar ved Afsløringen af Lindbergstenen.

Fra Aale fortsatte Schrøder sin Rejse til *Hodde* Præstegaard for ved *Jens Schjørrings* Hjælp at blive kendt med Bønderne i Varde-Egnen (til Flor <sup>31/7</sup> 65). Schjørring havde været Huslærer i P. Larsens Nabolag; da der var gamle opvakte paa hans Egn, havde Schjørring sendt Bud efter P. Larsen i Vinteren 1865.

---

<sup>1)</sup> L. Schrøder: Morten Jørgensen, Højskolebl. 1884 Sp. 481 f.

Da Føret var daarligt, kom P. Larsen til Fods for at skaane Hestene. Efter Hjemkomsten talte han ikke om Rejsens Besværligheder, men om hvor glad han havde været ved at høre sin Ven prædike.<sup>1)</sup> For Schrøder maa det have været en god Begyndelse. I de følgende Aar gik der en stadig Strøm af Elever fra Sognene mellem Varde og Ølgod til Askov. Schjørings eneste Datter Dagmar blev siden Lærerkone i Askov, gift med Poul Pedersen Bjerge fra Ølgod, hvis Søstre havde fundet Vejen til Skolen allerede i 1868. For mange blev Højskolen i Vestkær i Ølgod Sogn, oprettet 1867 og baaret frem af den Kreds af opvakte Vestjyder, der havde samlet sig om Vilh. Birkedal og hans Eftermand Rambusch i Sdr. Omme og om Schjørning i Hodde, en god Forberedelse til et Askovophold. Schrøder skriver til Flor (<sup>11</sup>/<sub>3</sub> 68): „Det synes, som Bevægelsen gaar i Retning af mange smaa Skoler, hvad jeg ikke skulde have saa meget imod, naar man saa vilde agte paa, at der er Brug for en videregaaende Oplysning paa en større Skole.“ Det er den udvidede Højskole, vi ser tone frem i en saadan Udtalelse! Ogsaa Rambusch er jævnlig Gæst paa Askov, og der kan være en Flok paa 6 Elever fra Sdr. Omme-Egnen (Sommer 1867).

Een Kreds i Askovs Nabolag er der særlig Grund til at fremhæve. Det er Bønderne i *Røj-Ravnholt-Veerst*. I sin Beretning om den lille Sommerskole 1865 i Brev til Flor (<sup>31</sup>/<sub>7</sub> 65)<sup>2)</sup> skriver Schrøder: Forsamlingerne om Lørdag Efterm. er gaaet over al Forventning godt. . . . Der var en Del Skolelærere, som kom hver Gang, de kunde; fra Nabogaardene har vi havt flittige Gæster; fra Skrave Sogn kom stadig et

<sup>1)</sup> L. Schrøder: Ole Peter Holm Larsen (1875) S. 220.

<sup>2)</sup> trykt i Aarvog for Dansk Kulturhistorie (1899) S. 31 f.

Par af mine gamle Elever og flere Gange andre. Mest Betydning har dog nok det havt, at adskillige meget ansete Gaardmænd fra Omegnen har fundet sig vel ved at komme her. En Dag var her saaledes 4 Gaardmænd, der havde kørt et Par Mil for det samme; den ene havde sin Familie med, saa de var to Læs. Hovedmanden, *Anders Simonsen* fra Ravnholt (1817—1905), har været Amdsraadsmedlem (1856—65) og nyder megen Agtelse. Det er tilmed Folk, som før har havt en meget begavet Lærer for deres Børn, der ogsaa holdt Foredrag for dem, saa jeg af den Grund dobbelt kunde glæde mig over, at de skønnede paa, hvad jeg sagde, og gerne vilde have, jeg imellem skulde komme over til dem og holde Foredrag.

Læreren var *Simon Jørgensen*, som før havde undervist *P. Lauridsens* Børn i Vejen. Han døde 1865; ved den Jordefærd var *L. Schrøder* første Gang i Røj. *P. Larsen* kørte hans Baare den over 2 Mil lange Vej fra Røj, østligt i Gesten Sogn, til Brørup Kirkegaard. *Simon Jørgensens* Søster var gift med *P. Larsens* Søn *Johannes*.

*Klaus Jepsen*, Smederøj, Svoger til *P. Jørgensen* i Askov, kaldes af *Schrøder* for Hjærtebladet i den Kreds af Beboere i Røj-Ravnholt-Veerst, som holdt sig til *P. Larsens* Forsamlinger i Dons, og som fra Sommeren 1865 kom os venligt i Møde, da vi trængte til Deltagelse, just som vi under meget smaa Forhold skulde begynde vor Virksomhed i Askov.<sup>1)</sup>

*Niels P. Vejrup* paa Lille Røj (d. 1910) betegnes af *Schrøder* (til Flor  $\frac{11}{3}$  68) som en meget velhavende Mand og endnu klogere Handelsmand end *Hans J. Lauridsen*; ifjor sagde han om dem, der samlede Penge ind: „De skulde have sat et 2-Tal foran“ [de 5

---

<sup>1)</sup> Aug. F. Schmidt: Fra Røj og Ravnholt.

Rdl.]. Han er en gild, snild og rig Mand. Nu vil han og Hans Jokum se at faa samlet 1000 Rd. ved at begynde med 25 Rd. hver. N. Vejrup vil snarest handle med Jens Ebbesen om 3 T. Ld., saa Schrøder kan holde et Par Køer.

Ved Indsamlingen til Gymnastikhuset i Askov skænkede Røjkredsen 70 Rd.; blandt Giverne er, foruden de nævnte, P. Jørgensen, Røjgaard, og N. Bundsgaard, Gesten. Gang paa Gang er Askov Højskole Gæster i Røj eller Ravnholt. Saaledes fortæller E. Triers Trolovede, Marie Abel, om et Barselgilde i Røj Juli 1866; blandt Dagens mange Talere fremhæver hun Termansen, der talte mageløst dejligt, og gamle P. Larsen, Dons, der talte længe og meget bevæget; han var saa stille og alvorlig den Dag.

Schrøder fortæller (til Flor <sup>14</sup>/<sub>367</sub>): I RøjsRavnholt er der en Sangforening, som for en Del bestaar af gamle Elever herfra; Lederen, en af vore Karle fra sidste Vinter, faar Tonerne udsat trestemmig af Nutzhorn. —

Om de *Lørdagsforsamlinger i Sommeren 1865*, der knyttede Baandene mellem Askov og Røj, Ferup, Skanderup, Dons, Skrave, Vejen og videre ud, fortæller L. Schrøder: „Jeg havde tænkt at kunne være Skolelærere og enkelte mere oplyste til Nytte ved at holde nogle Foredrag for dem om Menneskelivet; en almindeligere Deltagelse turde jeg ikke vente i de travle Maaneder Juni og Juli. Imidlertid mødte straks ved den anden Forsamling endel Kvinder, som ingenlunde kunde regnes til de mere oplyste, og den fjerde Lørdag blev det mig klart, at jeg ikke turde indrette min Tale efter Skolelærere; thi andre Godtsfolk vilde nok være med. Den Dag havde jeg talt om Hyrdekongen i Mamre Lund, Abraham, og Josefs Herre, Ægypterkongen Farao, for at vise den forskel-



lige Maade, hvorpaa Ungdomstiden kunde benyttes [til Udvikling af det indre Menneske eller det ydre Statsliv]. Ved at tale i denne Retning mærkede jeg, at jeg fremdeles for den videre Kredses Skyld maatte holde mig til den bibelske Historie. Derfra kunde hentes Bidrag nok til Oplysning om Menneskelivet, og det bibelske Billedsprog er Folket kendt med fra Barndommen; hvad man siger det deri, kan det forstaa. Det kan i Grunden slet ikke hjælpe at tale til Folk i et andet Billedsprog end det tillærte . . . . [Det er vel kun de fremmeligste af Tilhørerne, der rigtig har fattet den egentlige Kærne i Foredragene]; de andre har fornøjet sig ved at blive mindet om de gamle, velkendte bibelske Fortællinger og de oplysende Bemærkninger, jeg helt igennem knyttede dertil. Før Foredraget sang vi gerne en Sang; saa brød jeg af i Midten, og da sang vi igen, ligesaa efter at jeg havde sluttet Talen. Det hele tog i Reglen en to Timer.“

Det fremgaar af denne Beretning, at Schrøder har maattet lade Nordens Myter falde som Sindbilledsprog og i Stedet har anvendt det gamle Testaments Fortællinger paa tilsvarende Maade, fordi Tilhørerne var fortrolige dermed fra de gudelige Forsamlinger. Et andet, stærkt Vidnesbyrd om, hvordan Livet paa Askov i de Aaringer blev præget af, at det var her, Skolen fandt sit Rygstød, er Schrøders Udtalelse i Gads danske Magasin 1907 S. 429: „Det Samarbejde, der kom i Stand mellem P. Larsen og mig for at hjælpe Birkedal til at kunne fortsætte sin Præstegerning, maatte vække Opmærksomhed imellem de *gudelig vakte Lægfolk*, der regnede ham for deres Fører. Fra deres Kredse fik Skolen da stærk Tilgang. Det blev lettere at holde Morgenandagt, naar mange af dem kom fra kristeligt vakte Hjem. . . . Hensynet til, hvad

man kunde forudsætte hos deres Lærlinge, gjorde en kendelig Forskel mellem Rødding og Askov.“

En ædlere og rigere Mennesketype end disse Bønder, der fandt Vej fra Pietismens snævre, men stærke Inderlighed til Grundvigs haabstærke, vide Syn paa Folk og Menighed, skal man lede længe efter.

#### *N. J. Termansen.*

Der staar endnu eet tilbage. Naar Schrøder kaldte Askov et heldigt Sted, nævnte han som sidste Grund: Folketingsmand N. J. Termansen har sit Hjem i Nærheden.

Blandt Ordførerne 3. Nov. 1865 paa Askov savner vi *Niels Jokum Termansen* (1824—92). Han skulde være selvskreven. Grunden var den, at han var bundet af Rigsdagsarbejdet; det tillod ham at være med til Vallekilde Højskoles Aabning 1. Nov. 1865 (E. Trier skrev jublende til sin Fæstemø: „Termansen, Danmarks bedste Bonde, skal indvi min Skole“), men den 17. Nov. stod han paa Askov og gengav sin Vallekildetale om Fynbo, Jyde, Sjællandsfar til eet Folk vi alle høre. I de følgende Aar er det ofte Termansen, der aabner Skolen paa Askov, ligesom han, saavel som Cornelius Appel i Rødding og H. Svejstrup, hyppigt stod Lærerne bi som Foredragsholder.

Termansen var den Rigsdagsmand, Schrøder hyppigst talte med, endnu før han drog til Rødding første Gang. Hans hele Levned er som en levende Illustration til den særlig grundtvigske Frelsesvej: „Det har aldrig været en Omvej først at blive sig bevidst som Menneske, siden som Kristen“ — for at bruge et af Schrøders Ord.

Ved hans Baare udtalte Schrøder: „Der er adskillige af dem, som for 30 Aar siden med Ungdomsmod tog fat paa Arbejdet i den ny Skoles Tjeneste, der ved at

se paa Termansen fik en mægtig Spore til at arbejde for den danske Ungdoms Oplysning. Naar der hos Landsbyungdommen var Stof til saadanne Mænd, da var det vel værd at leve for at tænde Lys imellem den. Det var i sin gode Orden, at Termansen blev en af dem, vi i Særdeleshed tog paa Raad, da vi efter Kriegen begyndte Skolen i Askov.“<sup>1)</sup>

Under Schrøders Gerning i Rødding var Venskabsforholdet bleven befæstet, og Termansen en jævnlig Gæst ved de offentlige Møder; ved Mindefesten for Frederik VII (19/11 63) tolkede Termansen Stemningen ved at fremsige „Fæderneland ved den bølgende Strand“ saa betagende, at H. Nutzhorn straks maatte ind at sætte Melodi til den. — Ved Rigsdagsvalget i Bække under Vaabenstilstanden 1864 var Schrøder til Stede og glædede sig over at se Dannebrog hilse en, skønt der var fjendtlig Indkvartering i Byerne langs Kongeaaen.<sup>2)</sup> Ved Valget i 1865 kunde Schrøder ikke lade være med at spørge Termansens Modkandidat, hvor magert et Forlig han vilde gaa ind paa. Til Flor skriver han (26/5 65): „Jeg tænker mig, De er enig med mig i, at nogen bedre Repræsentant end ham har den danske Bondestand hverken i Rigsraadet eller i Rigsdagen. Her er meget lidt Partivæsen, ikke Spor af Paavirkning fra Bondevenner. Vil denne Kreds, hvor der ikke er saa lidt baade kristelig og dansk folkelig Vækkelse, vælge en Mand efter sit Hjerte, der virkelig kan føre Ordet for den, da er Termansen Manden og ingen anden.“ — Og 8/6 skriver han: „Termansens Modstandere er de samme, som er Skolens fødte Modstandere. Jeg kunde ikke roligt være Vidne til en saa dygtig og besindig, frisindet og

<sup>1)</sup> P. Bjerger: Den jyske Bonde, N. J. Termansen (1892) S. 197.

<sup>2)</sup> „Højskolebladet“ 7/2 1879.

dansk og endelig fuldkommen uafhængig Mands Nederlag.“

Da Vælgerne i 1869 takkede Termansen ved at skænke ham en Vogn med Seletøj, holdt Schrøder Talen ud fra Verslinien: „Hans Navn fløj over Danmark med folkeligt Ry.“<sup>1)</sup>

Termansen har faaet sin egen Rubrik i denne Fremstilling. Han kunde ikke ensidigt henføres under den danske Linie eller under den gudelige Vækkelse. Begge Sider var forenet hos ham. Hans Gaard øst i Gammelby paa Bakkehædet mod Vejen Mose aabnede sig over mod Askov. Det var der noget symbolsk i.

---

Vi har nu set, hvorledes Askov Højskole fra først af slog sine Rødder dybt i Hjemstavnens aandelige Muld og sugede Kraft af det Liv, der iforvejen var til Stede i Kongeaegnen. Derigennem blev den ogsaa i Stand til at pleje det vide Udsyn. Et Eksempel herpaa er Schrøders Deltagelse i Festen for V. Birkedal i Odense i Vinteren 1866, hvor han holdt en Tale om det Indtryk, han havde faaet af Birkedal og Fynboerne. „Om end den første Højskole ikke rejste sig paa Fyn, saa var det dog der, at den først ret vandt Tilslutning hos Folket, og paa Fyn var de mange Børnefriskoler kommen i Gang. Det var da ogsaa at vente, at Frimenighederne indenfor Folkekirken først skulde komme frem der og finde Vækst, indtil Lovgivningsmagten blev nødt til at anerkende dem . . . Jeg høstede megen Bifald ved denne Tale, som jeg da ogsaa glædede mig ved for Skolens Skyld, thi den maa søge sin Støtte i den *Del af Folket, som er oppe.*“ (Fastelavnsmandag 1866).

---

<sup>1)</sup> P. Bjerges Mindeskrift S. 114.

Udtalelsen er karakteristisk for Schrøder. Vandt hans Ord og Gerning Bifald, søgte han ikke egen Ære deri, men glædede sig derover paa Skolens Vegs ne. Og saa peger den paa Skolens Forbindelse med de levende Pletter rundt om i vort Folk, der gennem Aarene trofast har sendt den Elever.

Aale, i August 1934.

*Fr. Schrøder.*

---

## Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole.

Af de 4 Ungdomsskoler i Kongeaaegnen, som Hjemstavnskursuset besøger, er Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole den yngste. *Rødning Højskole* blev oprettet 1844 som Værn for dansk Sprog og dansk Kultur i Sønderjylland; men efter Treaarskrigen 1848—50 fik den som bekendt sine Trængselsaar med Strid om, hvorvidt den under de ændrede Signaler fra Regeringen burde fortsætte som almindennende Folkehøjskole eller ændres i Retning af en Fagskole for Landbrugere, der jo udgjorde den altovervejende Part af Eleverne.

Med Ludvig Schrøders Overtagelse af Forstanderstillingen blev førstnævnte Retning endelig og uigenkaldelig fastlagt, og da Schrøder efter Krigen 1864 maatte opgive Skolen i Rødning og begyndte i *Askov*, blev den historisk-poetiske Undervisningsform og det almindennende Maal for denne Højskoles Arbejde yderligere understreget uden Islæt af særlig faglig Undervisning.

Den tredie Skole i Rækken var *Skibelund*, hvor Knud Pedersen allerede 1874 begyndte sin Skole for Børn fra dansksindede Hjem i Sønderjylland og med det Formaal at understøtte Hjemmenes Stræben efter at lære Børnene Brugen af det danske Modersmaal ikke blot i Tale men ogsaa i Skrift samt at give dem nogen Føling med dansk Historie og dansk Aands-

liv, det den efterhaanden stærkt ensrettede tyske Skole modarbejdede.

Endelig kommer som Nr. 4 i Rækken *Ladelund*, hvis Maal fra første Begyndelse var at give faglig Oplysning til vordende unge Landmænd — ikke mindst saadanne, om i Forvejen havde været under Højskolens vækkende og oplivende Paavirkning. Her kommer altsaa Fagskolen ikke som Konkurrent til den folkelige Højskole eller endnu mindre som en Afløser for denne; men som en videre Udbygning af Folkehøjskolens Arbejde som en Gren paa den danske Ungdomsskoles Træ, hvor Folkehøjskolen fremdeles maa betragtes som Grundstammen. I hvert Fald gælder dette Skolerne for Landboudommen.

For de Mænd, der i Halvtredserne arbejdede for en Omdannelse af Rødding-Højskole til en Landbrugsskole, stod Datidens „Landbrugsinstituter“ som det store Forbillede. Disse var efter udenlandsk og navnlig efter tysk Mønster oprettede paa enkelte større Gaarde og med en blandet praktisk-teoretisk Undervisning, som først og fremmest tog Sigte paa det større Jordbrug og paa Uddannelsen af Forvaltere og andre Arbejdsledere. Af Landbrugsinstituternes mest kendte Mænd var ikke mindre end 3 af Slægten „Krarup“, og blandt disse *Helmuth Krarup*, der en Tid var Lærer i Rødding, men senere oprettede sin egen Skole efter ovennævnte Mønster paa Skibildgaard ved Herning.

Landbrugsinstitutterne havde kun en kort Levetid. Tilbage er kun Agerbrugsskolen paa Næsgaard, der oprettedes allerede 1799 af det rige classenske Fideikommiss, men i de første 50 Aar kun havde en Elev indmeldt, og for hvem der naturligvis ikke blev holdt Skole. 1849 kom Skolen paa Næsgaard endelig i Gang efter Landbrugsinstituternes Mønster, og den

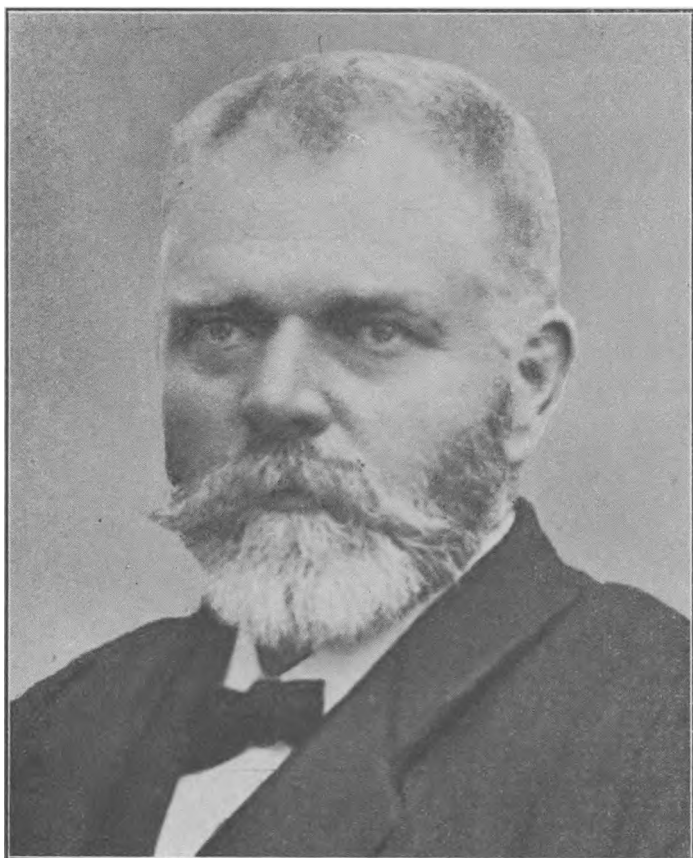
er fortsat uafbrudt til den Dag i Dag, men er dog i en senere Tid ændret mere og mere i Retning af den almindelige Landbrugsskoles rent teoretiske Undervisning .

Med Kaptain Jørgen la Cours Oprettelse af *Landboskolen i Lyngby* begynder den nuværende Landbrugsskoles Historie, og Skolen i Lyngby er karakteristisk nok tænkt som en kombineret Folkehøjskole og Landbrugsskole med en Vinters (6 Mdrs.) almindelig Folkehøjskoleundervisning og et 10 Mdrs. Landbrugskursus det følgende Aar. Begge Skoleaar skulde begynde 1. Oktober, hvilket den Gang var ret naturligt, da Kornhøsten normalt var til Ende og Rodfrugtdyrkningen jo endnu saa godt som ukendt i de almindelige Landbrug. Denne ret ideelle, men omfattende Skoleplan maatte dog hurtig opgives, og Undervisningstiden indskrænkes. Senere blev Højskole- og Landbrugsskoleafdelingen helt adskilt.

1871 omdannede Forstander A. Svendsen og hans Medlærer, Chr. Christensen, „Michael Giøes Folkehøjskole“ i Tune til Landbrugsskole, men ligesom Lyngby under Navn af Landboskole med en forbedrende Vinters Højskolekursus. Dette Højskolekursus blev dog kun søgt af et Mindretal Elever, og Landbrugsafdelingen var fra første Færd den dominerende. 1890 blev Højskoleafdelingen nedlagt.

De Forsøg, der saaledes blev gjort paa at kombinere Folkehøjskolen og Landbrugsfagskolen, faldt altsaa ikke heldigt ud. I begge de nævnte Eksempler tog Fagskolen Føringen, næppe fordi dens mere materielt indstillede Undervisning havde stærkere Magt over de unges Sind; men fordi de Mænd, der forsøgte denne Dobbeltskole i Følge deres landbrugsfaglige Uddannelse og hele Indstilling over for Arbejdet, havde





·Forstander Niels Pedersen, Ladelund.

bedre Forudsætninger for denne Skoleform, hvorfor det i særlig høj Grad var den, der lykkedes for dem.

Nummer 3 i Rækken af nu virkende danske Landbrugsskoler er *Ladelund*, der som nævnt fra sin første Begyndelse tonede rent Landbrugsflag, men dog havde nær Føling med Folkehøjskolen, idet dens Grundlægger, Niels Pedersen, var gammel Elev fra baade Gedved og Askov og begyndte sin Gerning

paa Ladelund efter et Par Aars Lærervirksomhed ved Askov Højskole. Skolen paa Ladelund er saaledes opstaaet som en „Udflytterskole“ fra Højskolen i Askov, og denne Oprindelse vil vi gerne den Dag i Dag vedkende os.

Niels Pedersen havde den lykkelige Skæbne at begynde sin Skole i en ejendommelig rig, men kritisk Overgangstid for Landbruget og i denne kritiske Tid at sætte ind paa netop den Vej, der blev Fremgangsvejen for dansk Landbrug indtil nu.

Under Kornprisernes Svigten efter Midten af Halvfjerserne holdt Prisen paa Smør og andre Mejeriprodukter sig nogenlunde oppe, ja viste endog nærmest Tendens til Stigning, og Mejeribruget havde derved faaet forøget Interesse, hvilket sporedes ude i Landbruget og særlig paa de større Gaarde, hvor man var optaget af at indrette Mønstermejerier med Vand og Isafkøling efter Datidens Mejerisystemer.

Imidlertid var Problemet om Konstruering af en mekanisk dreven Skummemaskine sat paa Dagsordenen og adskillige Forsøg blev gjort baade her i Danmark og i Udlandet, indtil det lykkedes Konstruktor L. C. Nielsen ved Maglekilde Maskinfabrik i Roskilde at konstruere den første kontinuerligt virkende Centrifuge. Det første Patent paa denne nye Skummemaskine blev udstedt i November 1878, og 2 Maanedene senere, nemlig 14. Januar 1879 købte Niels Pedersen den lille Bondegaard, „Ladelundgaard“ i Malt Sogn for der at begynde sin egen Landbrugsskole.

I Følge en gammel Optegnelse fra omkring 1880 efter nedennævnte Aftægtsmand Mads Hansens Fortælling var „Ladelundgaard“s Historie indtil 1879 følgende:

Murer Mads Laursen købte i Aaret 1800 Ejendommen fra Hovedgaarden Estrup for 680 Rdl. Hamborg

courant, hvoraf de 600 Rdl. beregnedes for Jorden, der den Gang var lutter uopdyrket Hede, og de 80 Rdl. for et Stykke Hus, hvoraf det nuværende Stuehus tillige med nogle Ladebygninger blev bygget.

Køberen opførte med egne Hænder Bygningerne, hvoraf der nu (1880) kun er en Del af Stuehuset tilbage. Efter Mads Laursens Død blev hans Enke gift med Hans Hansen, og 1834 overdroges Gaarden til deres Søn, Mads Hansen, paa de Vilkaar, at han skulde udrede Aftæge til sine Forældre og udbetale 300 Rdl. Hamborgcourant til sine Søkende. Mads Hansen købte i 1844 Brørupmarken for en Pris af 80 Rdl. pr. Tønde Land. I 1885 opførte han det nuværende Østerhus, hvor der tidligere stod en mindre Bygning. Aar 1863 overdrog han Gaarden til sin Søn, Hans Peter Hansen, imod at denne skulde udrede Aftægt til sine Forældre og udbetale 2900 Rdl. til sine Søkende. Hans P. Hansen byggede i 1865 3 Fag til den østre Ende af Stuehuset. 1870 sælger han Gaarden til P. From for 6000 Rdl. Aftægten udredes af Køberen.

P. From nedbrød i 1870 de Bygninger, der dengang laa i Vest- og Nordsiden af Gaarden, og opførte samme Aar det nuværende Vesterhus og Tørvehuset. I 1873—74 blev den over Gaardens Mark gaaende Jernbane anlagt, og der gaves i Erstatning 600 Kr. for det dertil indtagne Areal og den Ulempe, som Gaarden led ved, at Marken blev overskaaret ved et Diagonalsnit. Den Del af Brørupmarken, som kom til at ligge syd for Banen, blev 1874 solgt til et Husmandssted for 1200 Kr. Senere blev Ladelundgaard bortbyttet med Korsagergaard til Hans Peter Jensens Enke, og P. From gav desuden 5000 Kr. i Bytte. Den paa Ladelundgaard hvilende Aftægt til Mads Hansen og Hustru skulde udredes af Gaarden.

Enken tiltraadte Gaarden den 2. Januar 1878, men allerede den 14. Januar 1879 blev Gaarden solgt til Landbrugskandidat Niels Pedersen for 12.300 Kr., efter at han havde været højestbydende ved tredje Auktion uden at faa Gaarden tilstaaet for 12.000 Kr.

Det fremgaar heraf med al onskelig Tydelighed, at Ladelundgaard paa det Tidspunkt ikke var meget anset som Landejendom, naar der ikke ved 3 paa hinanden følgende Auktioner kunde fremkomme antagelige Bud. Arealet, ca. 18 ha, var ved Jernbanens Genemførelse delt i 3 Trekanter og havde saaledes en meget uhensigtsmæssig og ubekvem Form for Dyrkning og dertil kom, at en Del af Jorden med Rette ansaas for at være af mindre god Kvalitet, og paa Gaarden hvilede ovennævnte Aftægtpforpligtelse.

Her under disse yderst primitive Forhold var det altsaa, at Niels Pedersen havde Mod til at begynde sin Skolegerning. Vi synes nu, at det næsten var en fantastisk Ide.

Næppe nogen anden dansk Ungdomsskole er begyndt indefor en saa beskeden ydre Ramme som her. Den, der i saa Henseende kommer Ladelund nærmest, er maaske Askov; men der var dog, saavidt man nu kan skønne, baade rummeligere og bedre Forhold i det gamle Beboelseshus fra en nedlagt noget større Gaard.

Stuehuset paa Ladelund var baade gammelt og uanseeligt og maatte i den yngre østlige Ende afgive Bolig for Aftægtsfolkene, medens der i den øvrige og ældre Del skulde skaffes Plads baade til Bolig for Forstanderparret, til Skole- og Spisestue for de første Eleverhold samt til Køkken og Pigeværelse, medens Eleverne fik Soverum indrettet paa Loftet og i Ladebygningen.

Bygningstypen var en for de ældre Gaarde paa



Ladelund 1883.

(Til venstre „Leegaardshuset“; bag Banedæmningen ses Lundehuset.

denne Egn ret almindelig. Stuehuset laa i Gaardens Sydside og de 2 Udhuse henholdsvis mod Øst og Vest, ikke helt sammenbygget med Stuehuset, men med „Smøge“ imellem og dannende en Stumpvinkel, saa Gaardspladsen udvidedes mod Nord. (Se iøvrigt hoslagte Grundplan, der angiver de gamle Bygninger ved Overtagelsen og de senere af Niels Pedersen opførte Bygninger).

Den første Nybygning af den nye Ejer og Skoleforstander gjaldt Opførelse og Indretning af et Mejerilokale og er typisk for den Evne til ved smaa Midler at klare sig igennem, som prægede saa mange af Niels Pedersens senere Byggeførtager ved Skolen. Mellem Vestgavlen af Stuehuset, Syd gavlen af Staldbygningen og det af P. From opførte Tørvehus var en aaben Plads ca. 14 Alen lang, og denne indrammedes nu mod Syd af en lav Mur med Vinduer, der indsattes Døre i Smøgerne mellem Stuehus og Kostald

og mellem Kostald og Tørvehus, og hele Pladsen overdækkedes med et Halvtag af Brædder og Pap. Der blev lagt Kampestensgulv, og man havde Ladelundsgaards første Mejerilokle, hvortil Mælken maatte bæres ind ude fra Gaardspladsen. En Del af Tørvehuset blev ligeledes inddraget under Mejeriregionen. Der byggedes Beholdere til Vand og Isafkøling samt anskaffet de nødvendige Redskaber til Smør og Ostelavning.

Allerede Sommeren 1879 kom ialt 9 Elever med kortere eller længere Tids Ophold for at lære praktisk Mejeribrug. 1. Oktober begyndte det egentlige Skolehold med teoretisk Undervisning i Mælkeri og Husdyrbrug samt i Bogføring og med en Del praktisk Arbejde i Mejeriet. Der var paa dette Hold 8 Elever; med efter Nytaar fortsættes med et nyt Kursus og 13 Elever, hvoraf Flertallet var nyankomne. Der undervises nu tillige i Kemi, Tegning, Landmaaling og Nivellering, Retskrivning og Regning. Som Hjælpere ved Undervisningen medvirkede Gaardejer, Sogneraadsformand Niels Hansen, Maltbæk, og en yngre Lærer, der samtidig var Elev paa den udvidede Højskole i Askov.

Under dette Kursus anskaffedes i Februar Maaned Skolens og maaske Egnens første Centrifuge (efter G. de Laval's Patent). Den blev til at begynde med trukket af Heste; men disse blev i Juni Maaned afløst af en lille opretstaaende Dampkedel med tilhørende 2 Hestes Dampmaskine, der nu skulde trække baade Centrifuge og Kærne.

Her møder vi atter et typisk Eksempel paa, hvorledes Niels Pedersen kunde finde paa Udvej i en snæver Vending. Der maatte skaffes Plads til baade Dampkedel og Maskine, og denne Plads fik man ved at afspærre et Hjørne af Kostalden og ved som

„Dampskorsten“ at anbringe et Jernrør fra Kedlen ovenud af Huset gennem Straataget — en ikke helt ufarlig, men billig og nem Anordning, der dog gentagne Gange gav Antænding i Straataget; men hver Gang lykkedes det at begrænse Ilden i Tide. Om trent samtidig anskaffedes en Maglekilde Centrifuge af dansk Konstruktion (Petersens og Niensens Patent).

Da der i Løbet af Sommeren mødte en Del baade mandlige og kvindelige Elever — ialt 14 — der ønskede at lære Mejeribrug, besluttede Niels Pedersen at udvide Skolen, og der byggedes paa den aabne Plads i Gaardens Nordside en ny 2 Etages Bygning, 14×14 Alen, hvor der i Stueetagen foruden Trappegang og Rum til Undervisningssamling var Plads til en Skolestue med 9×14 Alens Grundflade og  $4\frac{2}{3}$  Alen i Højden. I øverste Etage indrettedes 2 store Soveværelser for Elever og 2 mindre Værelser for yngre Lærere. Som saadanne blev antaget en ung Landbrugskandidat, Lars Kristoffersen, senere Slagteridirektør i Hjørring, og Jens Johansen, der gennem henvend 50 Aar fortsatte som Lærer ved Skolen. Niels Pedersens Svoger, Rasmus Hessellund, som havde købt Nabogaarden, Ingersminde, skulde lede Gymnastik, og N. Hansen, Maltbæk, holde Oplæsning.

Den nye Skolebygning havde kostet 2568 Kr. og blev indviet ved et offentligt Møde den 2. November 1880, hvor Pastor H. Svejstrup, Vejen, og Forstander Ludvig Schrøder, Askov, talte. Og samme Dag aabnedes det første 5 Mdrs. Vinterkursus.

Den nye Skolestue benyttedes dette første Aar ikke blot til Undervisning, men tillige som Spisestue og Gymnastiksal. Naar Klokken f. Eks. var 12 Middag, maatte Undervisningen afbrydes, for at Borddækning

gen i stor Hast kunde finde Sted, og gamle Elever fra den Tid har kunnet fortælle om, hvordan man konkurrerede om at sætte Fødderne mod Loftet, naar man i Gymnastiktimen slog „Kolbøtte“ over Træhesten. Ialt var der den Vinter 42 Elever, som dog ikke alle gennemgik hele Kursuset, og hvoraf en Del navnlig kom for at lære praktisk Mejeribrug i det nye „Maskin-Mejeri“.

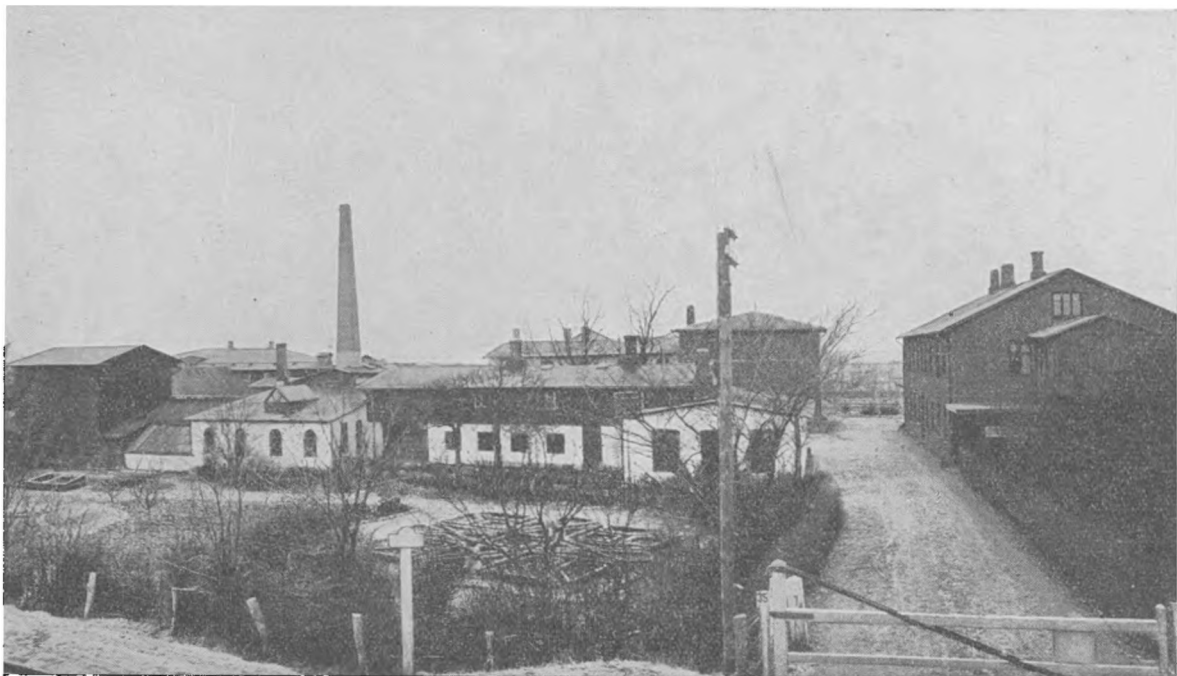
Sommeren 1881 byggedes endnu en Skolestue og en Gymnastiksal i den nye Skolebygnings Forlængelse mod Vest, og det følgende Aar fortsættes med nye Avlsbygninger, medens den gamle Skolebygning maatte afgive Plads til Bryggers og Vaskerum m. m. til Brug for den stadig voksende Husholdning. Der opføres endvidere 2 Lærerboliger, „Lundehuset“ og „Leegaardshuset“.

Skolen er hermed inde i den rige Udvikling, der med større eller mindre Fart fortsatte gennem Niels Pedersens 30-aarige Forstanderperiode.

Nogen Velhaver blev Niels Pedersen aldrig.

Efter det første store Fremstød, der krævede flere Midler, end han selv raadede over, fik han Støtte af en Kreds af gode Venner med afdøde Redaktør Konrad Jørgensen, „Højskolebladet“, Kolding i Spidsen. Alt, hvad der senere blev tilovers, medgik til Udvidelser og Nybygninger. Snart var det en let Overbygning af Træ paa de gamle svage Mure, der jo ikke kunde bære en tungere Etage med Stenmur, snart var det en Tagkvist, bag hvilken der kunde indrettes et Elevværelse. Men der blev dog ogsaa undertiden Raad til et større Fremstød, naar saadanne som Følge af den stadig stigende Elevtilgang blev nødvendige, saaledes den nye Forstander- og Økonomibygning, der i 1888 rejstes i Gaardens østre Side som Afløser for den gamle Ladebygning, der midlertidigt havde





Ladelund Aar 1900 set fra Banen. (I Forgrunden Leddet for Jernbanecoverkørslen.)

været indrettet til Elevboliger. Eller 1897 en ny og større Foredragssal og 1900 en ditto Gymnastiksal, da der var bleven Brug for den ældre og mindre til almindelige Skolelokaler. Ogsaa Mejeriet og dets Maskinanlæg blev betydelig udvidet gennem Aarene, ligesom Avlsbruget blev forøget ved Køb af mere Jord, bl. a. raa Mosejord, som derefter kultiveredes.

Man kan bogstavelig talt sige, at Skolen her paa Ladelund er „groet frem“ Aar for Aar fra den beskedne Begyndelse i 1879. Der fortælles, det var ret almindeligt, naar Niels Pedersen ude i Landet mødte gamle Venner, at disse da halvt i Spøg, halvt i Alvor spurgte: „Naa, hvad bygger Du saa i Aar?“ At der stadig skete noget og gjordes nye Fremstød, var man paa Forhaand sikker paa.

For selve Skolearbejdet blev det af Betydning, at Niels Pedersen allerede Vinteren 1882—83 knyttede Forbindelse med sin gamle Lærer, Docent Fjord, saa en Del af de betydningsfulde Fjordske Mejeriforsøg i nogle Aar blev knyttet til Skolens Landbrug og Mejeri samt til enkelte af Omegnens Mejerier. Af saadanne Forsøg kan nævnes Fodringsforsøg med centrifugeskummet og haandskummet Mælk til Kalve og Grise. Holdbarhedsforsøg med den skummede Mælk, hvor man gennem Opvarmningsforsøgene kom ind paa Konstruktionen af de første Pasteuriseringsapparater med roterende Ris, den Type, som indtil de senere Aar har været eneraadende paa de danske Mejerier og endnu er den almindeligst forekommende.

Størst Betydning for selve Skolearbejdet fik dog de i Aarene 1885—86 udførte Kontrolleringsforsøg med sammenlignende Fedt- og Flødebestemmelser i Mælk, der leveres til Mejerierne af de enkelte Leverandører. Der paavistes herved en ikke ubetydelig Forskel i Fedtindholdet, og Docent Fjord udarbejdede den no-

get udviklede Afregningsmaade, Differensberegningen, hvorved Mælken betaltes efter Flødeindholdet, og han konstruerede et særligt Kontrolapparat til Brug for Mejerierne.

Til Indøvelse af denne nye Kontrollerings- og Afregningsmetode begyndtes paa Ladelund i 1886 de saakaldte Kontrolkursus for Mejersker og Mejerister. Kursuset varede 2 à 3 Uger og sluttede med en Afgangsprøve, hvorved Docent Fjord til en Begyndelse selv kom til Stede som Eksaminator. Senere blev baade Undervisningen og Afgangsprøven overladt til Assisterterne; men fra Efteraaret 1887 overgik disse Kursus helt til Skolens Omsorg, hvilket bl. a. førte til, at denne Undervisning ogsaa indgik som Led i Skolens Undervisningsplan, og det almindelige 5 Mdrs. Vinterkursus blev fra nu af delt i en Mejeri- og en Landbrugsafdeling.

Samtidig med denne rige Udvikling hjemme paa Skolen kom Niels Pedersen ind i en anden og meget frugtbringende Virksomhed, som i høj Grad blev til Gavn og Støtte for dansk Mejeribrug. Han var en af de første Landbrugsteoretikere, der klart saa, hvilke rige Udviklingsmuligheder der laa i den i Vestjylland opdukkede Tanke om Andelsmejeridrift, og han kastede sig med hele sin Energi ind i Agitationen og Arbejdet for Oprettelse af Andelsmejerier. Men Folk stod i Almindelighed famlende overfor denne nye Sag og søgte derfor Niels Pedersens Bistand ved Tilrettelæggelse af Arbejdet og ikke mindst ved Mejeriets Bygning og rette Montering. Og da der til en Begyndelse hverken fandtes særlige Mejeriarkitekter eller større Mejerimaskinfirmaer, der kunde paatage sig hele Arbejdet, eller som Folk kendte og havde Tilid til, blev Niels Pedersen ad denne Vej ført ind paa en Slags Konsulent- og Entreprenørvirksomhed, saa

han i en Aarrække paatog sig at opføre og montere nye Mejerier for Andelshaverne. 1889 ophørte han dog med at være Mejeribymester.

Men naar Mejeriet stod færdigt, maatte han ofte anvise en Mand til at bestyre det, og her havde han rigt Udvalg i den stadig voksende Elevflok, som søgte Skolen. Ofte kom disse unge Mænd ud med kun liden teoretisk Ballast og med endnu mindre praktisk Erfaring bag sig. Undertiden havde de kun virket ved Mejeribruget nogle faa Uger. Naar det al ligevel som oftest gik godt, er det et smukt Vidnesbyrd, dels om Niels Pedersens Evne til at vurdere sine Folk, og dels om hans Evne til ved sin personlige Paavirkning at interessere disse unge Mænd og sætte dem i Gang, saa de ikke senere gik i Staa, men udvikledes med Arbejdet gennem Aarene.

Efter Fremkomsten af Schweizeren, Dr. Gerbers Apparat til Hurtigbestemmelse af Fedt i Mælk blev Niels Pedersen stærkt optaget af at faa Folk til at holde Kontrol med de enkelte Køers Mælkeydelse og Føderforbrug. Sit første offentlige Foredrag om denne Sag holdt han i Hjørring Amts Landboforening den 10. December 1891, og ved dette og talrige senere Møder medførte han et lille Gerberapparat og viste ved Hjælp af dette, hvorledes en Fedtbestemmelse kunde udføres, og hvor forskellig Mælken var fra de enkelte Køer.

Paa Ladelund gennemførtes en saadan Kontrol med Enkeltkøer i en Aarække, og omsider førte dette Eksempel og ovennævnte Agitation til Dannelsen af Vejen og Omegns Kontrolforening 1895 som det første Forsøg paa at løse denne Sag som et Fællesforetagende. Senere fandt denne Forening mange Efterlignere baade i Indland og Udland; men for Skolearbejdet fik det den Indflydelse, at der siden 1895 har

været afholdt særlige Kursus for Uddannelse af Kontrolassistenter.

Vedrørende Niels Pedersens mere uadvendte Arbejde skal foruden hans Foredrags- og Agitationsvirksomhed og hans Deltagelse i Organisationslivet endnu kun nævnes hans store Interesse for Malkesagen, som denne i Slutningen af Aarhundredet førtes frem af Dyrnlæge J. Hegelund. Som Medlem af de samvirkende jydskke Mejeriforeningers Bestyrelse var han medvirkende ved Hegelunds Ansættelse som Konsulent for Samvirkomheden, og i Forstaaelse med denne Organisation paabegyndtes i Foraaret 1900 her paa Ladelund de i nogle Aar saa stærkt besøgte *Malkekursus*, der gennem de mange Hundrede Deltagere i disse Kursus bragte Skolens Navn vidt ud i Landbokredse over det ganske Land.

Under sin Virksomhed med Oprettelsen og Igangsættelsen af Mejerier og det senere Arbejde med Kontrolsagen og Fodringsregnskabet havde Niels Pedersen ofte følt Savnet af Støtte fra et *analytisk-kemisk Laboratorium*, og 1897 indrettedes 3 Lokaler til dette Brug i det gamle Stuehus og dens senere Tilbygninger. Dette Laboratorium, der efter Gennemførelsen af Loven af 1898 om Handel med Gødnings- og Føderstoffer, fik Statsautorisation, er fortsat og udviklet indtil Dagen i Dag og udgør ogsaa et betydningsfuldt Led i hele Virksomheden. Der begyndtes ganske smaat og væsentligst med Mælkeanalyser; men efterhaanden udvidedes Arbejdet gradvis til at omfatte saa godt som alt Analysearbejde af Interesse for Landbrug og Mejeribrug. Der er i Aarens Løb udført ikke mindre end 170—180,000 Analyser paa dette Laboratorium, hvilket taler tydeligere end mange Ord om den Betydning, Laboratoriet gennem Aarene har haft for de mange Mejerier og andre, som benyttede det.

28

22. a

22. a

21.

A. *Ladelund 1. November 1879*  
(Nr. 1—18).

a. Stuehus m. m.

1. Forstue og Gang.
2. Storstue benyttet som Skole- og Spisestue.
3. Privat-Dagligstue.
4. Soveværelse.
5. Køkken.
6. Spisekammer.
7. Aftægtslejlighed.
8. Mejerilokale (opført af N. Pedersen 1879).
- 8a. Mejerilokale (senere Udv.)
9. Tørvehus (senere indr.)
10. Mælkestue (t. Kærnestue.)
11. Pigeværelse (Soveværelser for Elever er indrettet paa Stuehusets Loft).

b. Staldbygningen og Bræddeskur.

12. Kostald og Svinestald.
  13. Foderlo.
  14. Hestestald.
  15. Svinehus (oprindelig Vognport).
  16. Bræddeskur.
- c. Ladebygningen (nedrevet 1888).
17. Korngulve (a senere indrettet til Lærerværelser og b til Aftægtslejlighed).
  18. Kørelo. (Iværporste).

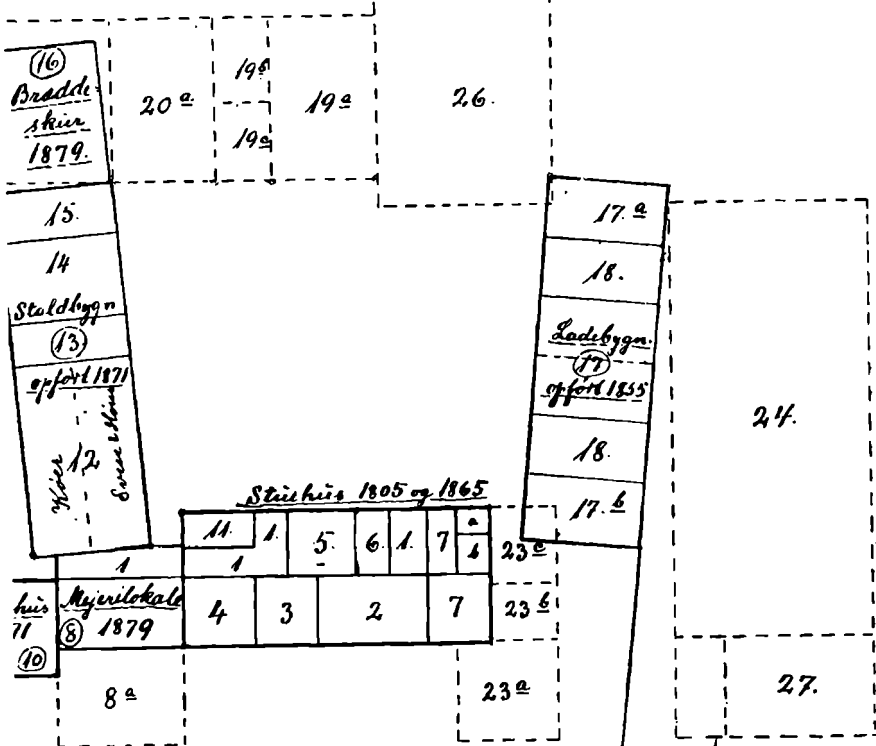
B. *Bygninger opført efter 1879.*  
(Nr. 19—28).

19. Skolehus, opført 1880.
  - a. Skolestue.
  - b. Undervisnings-Samling.
  - c. Forstue.

20. Skolehus, opført 1881.
  - a. Skolestue.
  - b. Gymnastiksal.
21. Svinehus, opført 1881.
22. Kostald, opført 1882.
23. Lave Tilbygninger til Stuehuset.
  - a. Oprindelig Havestue, senere Laboratorium.
  - b. Oprindelig Børneværelse, senere Laboratorium.
  - c. Oprindelig Aftægtsstue, senere Malkeskole og Bogsalg.
24. Forstanderbolig og Økonomilejlighed, opført 1888.
25. Ishus, opført 1897.
26. Foredragssal, opført 1897.
27. Udvidelse af Elevspisestuen.
28. Ladebygning af Træ, opført 1900.

25

Foruden ovennævnte Bygninger er der i Aarene indtil 1908 opført forskellige mindre Træbygninger og Tilbygninger til de nævnte, f. Eks. Overbygninger med Elevværelser paa det gamle Stuehus, paa Mejeri-bygningen og paa den gamle Gymnastiksal, der omdannes til Skolestue. Der er endvidere opført en ny og større Gymnastiksal, 2 Museumsbygninger, et Sygehjem samt 4 Lærerboliger.

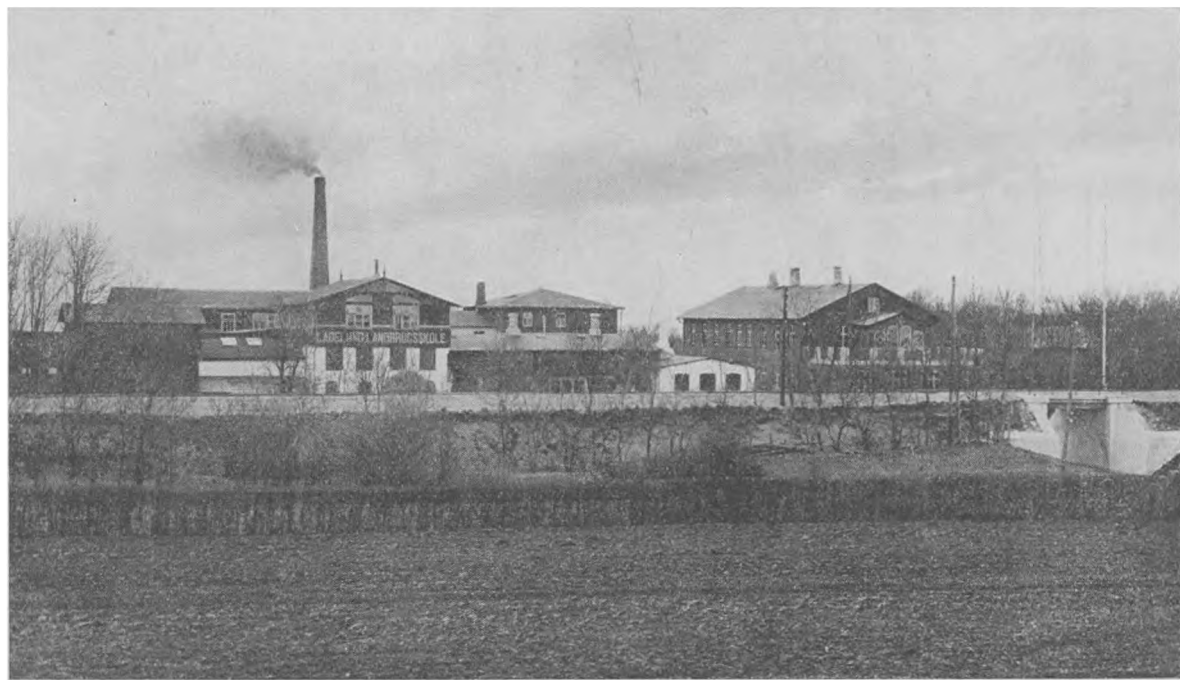


rindplan af Ladelund

H. optrukken Linié = Bygninger 1. November 1879.  
 inkerede Liniér = Senere Tilbygninger

Jernbane

Over  
Kørsel



Ladelund 1908. (Det samlede Skolekompleks set fra Syd.)



Som Niels Pedersens sidste „Tilbygning“ til sin efterhaanden mangeartede Virksomhed paa Ladelund skal nævnes Oprettelsen af Mejeri- og Landbrugs- musæet. Allerede tidligt havde han dels indsamlet og dels opbevaret en Række af de efterhaanden for- ældede Mejeriredskaber og Maskiner baade fra Hjem- memejeriernes Dage og fra Centrifugemejeriernes Tid. Dertil kom en ret betydelig Samling af gamle Land- brugsredskaber og gammelt Husgeraad fra Landbo- hjemmene. Navnlig sidstnævnte Afdeling fik en god Tilvækst, da der 1906 blev overført en Filial af „Dansk Landbrugsmusæum“ hertil fra Hovedmusæet i Lyngby. Musæumsbygningen blev ved denne Lej- lighed betydelig udvidet og dækker nu en Gulvflade paa 80×20 Kvadratalen.

Som det fremgaar af foranstaaende Redegørelse, var Gerningen paa Ladelund lykkedes næsten over al ri- melig Forventning for Niels Pedersen. Den lille uan- seelige Bondegaard var forvandlet til en stor og man- geartet Skolevirksomhed, der vel var beskeden i sine ydre Former og præget af den gradvise Udvikling og Vækst under ofte økonomiske trange Kaar; men Grunden var lagt saa bred og alsidig, at der har været nok at bygge videre paa i de 25 Aar, der er forløben, siden Niels Pedersen fratraadte sin Skolegerning.

Men hvem var denne „Fantast“, der vovede at be- gynde under saa primitive Forhold, som foran er be- skreven, denne fantasifulde, iderige og frodige Natur, som gennem aarelangt og trofast Arbejde skabte den- ne Skole bogstavelig talt fra Grunden af?

Niels Pedersen blev født 15. August 1851 i Lands- byen Tholstrup Nord for Horsens. Hans Fader var Gaardmand, men døde allerede, mens Niels Pedersen var en lille Dreng. En yngre Broder døde som gan-

ske lille, og andre Søkende har han ikke haft, hvorfor han i sin Barndom levede ret stille og ensomt. Først som 16-aarig ung Mand begynder Livet at tegne sig lysere og rigere for ham. Han fik i denne Alder Lov til at blive Elev paa Gedved Højskole, hvor P. Bojsens livfulde Fortælling greb den unge Knøs saa stærkt, at han rent kunde glemme Tiden. Og naar Bojsen om Aftenen efter endt Foredrag tog sin Staa-lampe ned fra Talerstolen og gik bort, tænkte han ofte i sit stille Sind: „Aa, er det nu allerede forbi.“

Efter dette Ophold paa Gedved havde han stærk Lyst til at komme ud og lære noget mere. Han fik Plads paa Gaarden Rodstenseje ved Odder, hvor han opholdt sig i 1½ Aar, den første Tid som Lærling ved Havebruget, senere paa Gaardens Mejeri. Og da Mejeribestyreren en Tid var syg, blev den unge Lærling endog betroet til at indtage hans Plads i Mejeriet.

Niels Pedersen faar her paa Rodstenseje straks vakt en levende Interesse for baade Havebrug og Mejeri-væsen, Interesser, der aldrig senere forlod ham, og som der paa Ladelund blev Anledning til at pleje. Om hans Arbejde for Mejeribruget er allerede fortalt en Del, og om hans Havebrugs- og Plantningsinteresser vidner de Træer og Plantninger, vi i Dag kan glædes ved her omkring Skolen og langs Egnens Veje. Fra Planteskolen paa Ladelund gik tillige i Aarenes Løb mange Træer og Buske ud over Egnen.

Der findes i Dag kun 2 Træer, som stod her, da Niels Pedersen købte Gaarden, Resten har han i alt væsentligt ladet plante. Og at han med nænsom Haand værnedede om denne Plantning, bar de gamle nu nedbrudte Bygninger rørende Vidnesbyrd om. Da han en Gang vilde opføre et mindre Skur langs en Plantning i Haven, stod et Par Træer i Vejen, det ene, der

hvor Ydermuren skulde rejses, det andet midt i Huset; men i Stedet for at fælde disse Træer, blev der lavet en Niche i Muren, saa denne førtes inden om Stammen paa det ene Træ, og for det andet blev der skaaret et Hul i Paptaget, saa Træet ragede ovenud af Huset. Efterhaanden som Stammen blev tykkere, voksede den ud over Gennemskæringen.

Vinteren 1870—71 blev Niels Pedersen Elev paa Askov Højskole, og efter nogen Tids Virke som Gaardbestyrer i Odderegnet vendte han atter tilbage til Askov i Vinteren 1874—75. Ludvig Schrøder og Nutzhorn stod i disse Aar paa deres Højdepunkt, og Niels Pedersen blev meget optaget af Schrøders Foredrag. Han skriver senere herom til en Ven, at disse Foredrag „havde helt omkalfatret mit Indre. Jeg var var udgaet fra Kredse, der stod Højskolen saa fjernt som vel muligt; men nu følte jeg mig som ovre paa Højskolens Side helt og fuldt. Vi vilde allesammen — fortsætter han — kaste os ud i Livet og bæres oppe af Idealerne. Schrøder havde faaet Strenge til at dirre inde i os, der klang i Takt med Ibsens:

Jeg spiler min Vinge, hejser mit Sejl,  
flyver som Ørn over Livssjøens Spejl,  
agter gaar Maagernes Skare.  
Overbord med Fornuftens Ballast 'un,  
kan hænde, jeg sejler min Skude paa Grund,  
men saa var det dog dejligt at fare.

Umiddelbart efter det sidste Askovophold rejste han til Tune Landboskole og herfra til Landbohøjskolen, hvor han blandt sine Lærere havde Mænd som Professorerne Barfod, B. S. Jørgensen og Docent Fjord.

Efter endt Eksamen Foraaret 1877 kom han tilbage til Askov, dels som Lærer, dels som Bestyrer af For-

stander Schrøders Gaard, og herfra var det, han knapt 2 Aar senere rejste til Ladelund for at begynde den Skolegerning, der foran er skitseret.

Som Lærer lagde han Hovedvægten paa det vækkende og oplivende Moment i Undervisningen. Hans Fremstilling var billedrig og ildnende, og hans egen lyse Fortrøstning og Tro paa, at Tidens faglige Opgaver kunde løses, forplantede sig til Eleverne.

Han var ikke de kolde, nøgterne Beregningers Mand, men efterlevede delvis ovennævnte Citat af Henrik Ibsen. Man kan vel med rette sige, at han, da han begyndte at holde Skole i den gamle Gaard, havde kastet „Fornuftens Ballast“ over Bord; men netop hans lyse Frimodighed til trofast at tage Dagens Gerning op, skaffede ham den Fremgang og det rige Virke, der blev hans. Og derfor er han ogsaa et værdigt Forbillede for enhver vaagen, frisk og villende Ungdom.

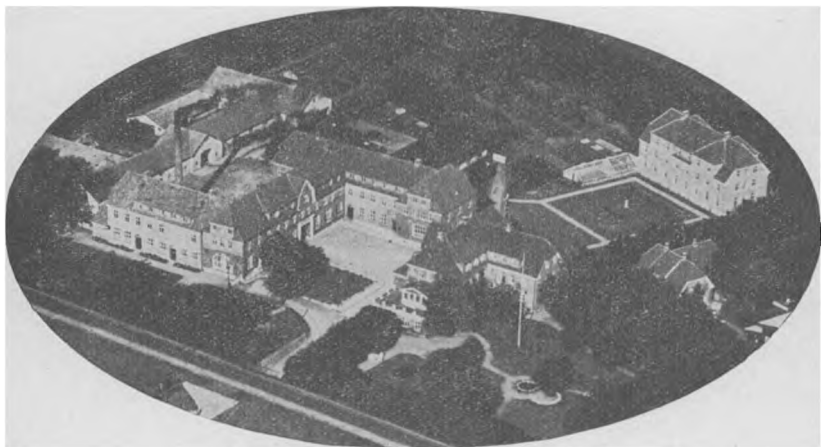
I sin Hustru, Karen Pedersen (født Hessellund), havde han en stilfærdig og trofast Medhjælp, der særlig fandt sine Opgaver indenfor Skolehjemmets Rammer. Hun døde allerede 1896 og meget pludselig paa Vej til Efteraarsmøde paa Askov Højskole. Hun blev kun 40 Aar.

Det stærkt forcerede Arbejde saavel ude som hjemme paa Skolen sled paa Niels Pedersens Helbred og Kræfter. 17. Marst 1905, endnu før han blev 54 Aar gammel, fik han et lettere apoplektisk Anfald, og det blev efterhaanden klart, at han maatte tænke paa en Afvikling af sin vidtspændende Virksomhed. Saa sent som 1907 gennemførte han dog endnu omfattende Nybygninger og Omforandringer ved Skolen samt Viaduktanlægget under Jernbanen; men allerede Aaret efter blev det klart, at han ikke kunde fortsætte.

Man dannede derfor et Selskab af gamle Elever og

andre Venner af Skolen til Overtagelse af hele Virksomheden, og 1. Oktober 1909 fratraadte han som Skolens Forstander. Han døde 10. November 1911 i et nyt apoplektisk Anfald. Paa den Mindesten, der senere blev rejst for ham i Skolegaarden, skrev man i noget ændret Form et Par Verslinier af Bjørnstjerne Bjørnsons „Anliot Geline“, som Niels Pedersen selv holdt saa meget af, og som var et godt Motto for hans Virke: „Det gælder at lejre sig der, hvor man tror, Fremtiden gror.“

*J. C. Overgaard.*



Ladelund — set fra Luften — 1934.

# Mindre Afhandlinger.

## Hundrede Aar.

Af *Hans Torbøl.*

I Anledning af den sjældne Fødselsdag, idet Søren Christensen (Post) fornylig blev 100 Aar, kan der nok være Anledning til at anstille nogle Betragtninger over Tiden og Udviklingen indenfor det nævnte Aaremaal.

Saa vidt man skønner, er Udviklingen gaaet meget langsomt i disse Egne omkring Nørre Nebel ligefra Oldtiden og indtil vel for en halvfjers, firs Aar siden, da er der begyndt at komme Gang i Tingene; og disse Fremskridt f. Eks. paa Trafikens og Kultiveringens Omraade er fortsat nærmest i stigende Tempo lige til vor Tid. Derfor kan vi ogsaa formode, at der har været Skikke, Sædvaner og Mundheld gemt i disse Egne, som stammer fra en fjærn Fortid; men som allerede nu er forsvunden eller staar paa Nippet til det, fordi Dørene til den store, internationale Verden er slaaet op paa vid Gab. Af den Grund er Tiden ogsaa nu inde til at finde frem, hvad der indtil vor Tid har været eller endnu er bevaret af gammel Sæd og Tankegang. Jeg benytter da Lejligheden til at anføre et Par Eksempler.

Hundrede Aar er ikke noget langt Tidsrum i Slægtens Liv, men som Maalestok er det dog et længere Tidsrum, end vi undertiden tænker. I vor Skoletid syntes vi, det var en uendelig Tid siden Christian Fjerdes Død, eller de skaanske Provinsers Afstaaelse til Sverrig. Anderledes ser vi paa dette Tidsrum, naar vi betænker, at Søren Christensen har levet i mere end en Trediedel af denne Tid. Det er en Velsignelse at have gamle, aandsfriske Mennesker omkring sig. Tidligere Tildragelser bliver næsten samtidige, naar man taler med dem, og man føler derved, at man ligesom faar mere Overblik og en større aandelig Horizont.

Som født og boende i Skjedsbøl i Lunde Sogn var det almindeligt, at han fulgtes med de andre Præstebørn paa Hjemvejen fra Præstegaarden i Lundtang og op omtrent til Lunde Kirke. Vestjyderne var jo alle i disse Tider Handelsmænd, og en af Drenge var lidt mere fremmelig end de andre. Han handlede alle-

rede som Skoledreng med Faare og Kalveskind. En Dag, Børnene havde været hos Præsten, købte han et Kalveskind af Præstekonen. Dette gik han saa og vigtede sig med der hjemad. Nu lignede de Danske sig selv ogsaa den Gang. Alt, hvad der rager op, skal dukkes. Og da de kom ud for „Kirkedamm“ (nogle store Vandhuller, som fandtes i Heden ud for den senere gamle Jordemoderbolig), slog en af Drengene Kalveskindet over Hovedet paa ham, og de andre Drengene fo'r til for at klø ham, men det blev ikke til noget; thi Stine fra Halager skreg op „ret som om han skuld' slawtes.“

Man synes, dette Optrin blandt de Lunde-Konfirmander kunde være sket i Gaar, saa levende har han skildret det, og man tænker sig om og betænker, at det skete i Aaret 1848.

Medens Menneskene omtrent er de samme, er den materielle Udvikling stor siden hans unge Dage. I Aarene 1865—69 gik han Landpost fra Nørre Nebel til Varde to Gange om Ugen, hver Tirsdag og Fredag; hver Mandag og Torsdag var han i Sønder og Nørre Bork dels for at aflevere og dels for at modtage Post. Den Gang var „Søren Post“ saa at sige den eneste Forbindelse fra disse Sogne og ud til den øvrige Verden. Den Gang gjorde han, ene Mand, det ud for alt det, som vi nu kalder Jernbane, Rutebil, Post, Telegraf, Telefonvæsen og Radio.

Forholdene her i Eggen har, som berørt, i visse Henseender ikke været stort anderledes i Middelalderen eller Oldtiden og lige indtil vore Forældres Tid.

I denne Forbindelse kan vi ogsaa tænke paa Haandværkerne. Adskillelsen mellem Landbrug og Haandværk var endnu ikke helt fuldbyrdet. I denne Forbindelse kan jeg



Den hundredaarige Kurvebinder Søren Christensen (Post) fra Nørre Nebel, født den 6. Oktober 1834, efter C. Lyngbo's Maleri.

anføre min gode gamle Ven, Therkel Christensen, som Eksempel (født  $\frac{3}{6}$  1847, død  $\frac{12}{2}$  1924). Som Dreng stod han i Lære hos Jens Legaard i Dyreby, og de gik rundt paa Gaardene med Pressejern og Alenstok for at sy for Folk efter Tur. Saaledes kan vi tænke os, at Landsbyskræderne har gjort ogsaa i Middelalderen eller Oldtiden. Dernæst gjorde han det næste Spring i Udviklingen. Han byggede et Hus paa nogle Tønder Land, som han havde faaet ud fra sin Kones Fødegaard i Skyhede, og fra nu af syede han kun hjemme. Dernæst gjorde han Springet lige ind til den nyeste Tid, idet han flyttede til Outrup Kirkeby og Station, oparbejdede en stor Skræderforretning med Butik, Skrædersvende og Lærlinge under sig. Denne Mand er jeg taknemlig i mange Retninger, blandt andet ogsaa fordi det Tøj, som gik ud fra hans Værksted, baade i Henseende til Snit, Stof og Udstyr stod paa Højde med det, som man fik fra de førende Firmaer i Hovedstaden. Jeg har i alt Fald ingensinde befundet mig saa vel som i Tøj fra hans Forretning. Her var intet at pege Fingre efter.

Men lad os fra Nutiden gaa tilbage til Middelalderen og hilse paa Therkel Christensen en Dag i hans unge Dage. En Kone, som nu er i Firserne, har fortalt mig, at hun tjente i min Fødeby, Torbøl, i sidste Halvdel af 60'erne.

En Dag havde de paa Gaarden det Uheld, at deres Griseso løb ud. Og da der ingen Karlefolk var hjemme, men de „havde Skræderne“ i Huset, maatte Skræderdrengen eller Svenden, Therkel, ned af Bordet og sammen med Pigen, min Meddeler, afsted efter den. Nu havde Folks Grisesøer ikke saa meget Flæsk paa Siderne den Gang som nu. De kunde ligefrem galoppere henad Agrene, og de to unge Mennesker fik den først retvendt og Standsning paa den et Sted i Lundager, et Par Kilometer borte.

Idet Vestjylland, som sagt, indtil vor Tid kun har haft ringe Forbindelse med Omverdenen, kan man formode, at enkelte gamle Skikke og Former for Omgang ogsaa har holdt sig lænere her end andetsteds. Her er et Eksempel: Naar man i mine unge Dage var til Gilde og traadte fra Forstuen ind i den egentlige Lejlighed, trak man Kasketten eller Hatten ned over Panden, gjorde et Skridt til højre, idet man plantede sig selv med Ryggen lige op mod Dørstolpen og sagde: Gu' Awten! En af Husets Folk kom saa med en Bakke, hvorpaa der laa Kager og Kringler, en anden med Snaps, der paa dette Tidspunkt bestod af Brændevin til Mændene og Sirup blandet med Brændevin til Kvinderne og Børnene. Først naar man havde nydt af disse Ting, lød det: „Vær' saa gue o kom fræ æ Dar.“



Hele dette dystre Optrin synes mig at minde om Oldtid og Ufredstider. En Fremmed og en Fjende var da omtrent det samme. Gæsten stryger Kasketten eller Hatten ned over Ørene for at væрге Hovedet mod Slag. Saa længe han staar ved Dørstolpen, har han endnu Betingelse for at kunne væрге for sig med Hænder og Arme, alt mens han glider baglæns ud af Døren; men naar han først har modtaget Husets Mad og Drikke, saa er han optaget i Laget, og saa maa der ingen gøre ham Fortræd. Først saa lyder Velkomsten.

Her er en anden vestjysk Skik fra en langt senere Tid, maa ske fra det sekstende Aarhundrede. TroedsLund fortæller i sin Bog, „Dagligt Liv i Norden“, om en adelig Dame, der giver sine Døtre Undervisning i Høflighed og Anstand. Og hun siger da til dem: Naar I kommer et Sted hen, og Folk byder jer noget, som I godt kan lide, saa skal I sige :Nej Tak! Denne Taktik var selvfølgelig en Forudsætning for, at der fulgte en ny Opfordring bagefter.

En saadan Nøden og Pressen havde for godt et halvt Aarhundrede siden sin „Blomstring“ her i Vestjylland, hvis man maa sige saaledes. Naar man f. Eks. blev budt den anden Kop Kaffe, saa sagde man først, hvis det skulde være rigtigt: Nej Tak! Saa fulgte en ny Nøden, og man sagde: Nej, a sejer saa møj manne Tak! Saa en fornyet Nøden og Pressen, og man sagde: Nej, a sejer ejsen Tak! Men saa kunde man heller ikke mere, og efter en fornyet Nøden sagde man: A sejer Tak, idet man ligesom værgede med venstre Haand, at der ikke skulde komme for meget i Koppen. Denne blev dernæst skænket pladderfuld, og dette var vel som Regel ogsaa ventet.

En Skik som denne, at nøde og afslaa paa Skrømt, har Tendens til at forsvinde som Dug for Solen, saa snart Portene ud til en travl og nøgtern Verden bliver aabnet; thi er Folk bleven narret blot en Gang for, hvad de ønskede og gerne vilde have, tager de næste Gang deres Fodholdsregler. For tres—halvfjerds Aar siden kendte man næppe et Begreb, der hedder „central Beliggenhed“, Man spurgte kun om en Gaards Ydeevne. Man havde ligesom bedre Tid, og Haandværkere og Handlende besøgte nærmest kun lejlighedsvis. Saaledes mindes jeg, at vi i min Barndom havde vor Skomager boende i Skjedsbøl, Søren Posts Fødeby, ikke mindre end en Mil borte ad gangbar Vej. Nu forlanger Landboerne, at deres Handlende og Haandværkere skal bo samlede ligesom i en Klat, for at de skal

kunne løbe af den ene Dør og ind ad den anden. Tiden har Hastværk.

Selv er jeg ikke Folklorist, men det forekommer mig, at vi nærmest nu maa befinde os i sidste Del af en Tidsfrist, hvor det kan være muligt at drage Sammenligninger og Kombinationer frem. Gamle Siger og de gamles Visdomsord glemmes. Her anfører jeg blot et Eksempel, eller en Formodning; medens jeg lader andre om at finde noget, som er mere vægtigt og alment gyldigt. Man siger som bekendt, naar det regner paa en Brylupsdag, at det regner Guld i Brudens Skød. Jeg ved ikke, hvor denne Paastand har sin Begrundelse. Her i Vestjylland siger man, det kommer af, naar det regner den Dag, at Bruden ikke har været god ved Hund og Kat. Det lyder nærmest som en Bebrejdelse til Bruden. En fornuftig Kone har jeg hørt fremsige den Formodning, at det muligvis havde noget at gøre med Freja og hendes Katte. Siden de gamle Guder gik af glemme, har man tilføjet Hund, vel fordi Hund og Kat har et godt Øje til hinanden; men dermed er det hele blevet uforstaaeligt. Muligvis kan kyndige Folk netop nu fremdrage Siger og Mundheld, der bedre end det her anførte Eksempel, kan føres tilbage til konkrete Forhold i Slægtens Liv.

Vi har i det sidste Par Menneskealdrer oplevet noget. Det vidunderligste er vel nok, at vore Kommunikationsmidler saa at sige har spoleret alle Afstande. Det tager kun kort Tid at rejse Kloeden rundt, og vi kan i vor Stue høre gennem Radioen, hvad der foregaar samtidig paa den modsatte Side af Jordkloden; men netop derfor har det sin Interesse at notere de historiske Kendsgerninger fra en Tid, der i højere Grad end vor havde Rod i Fortiden. Søren Christensen har været Landpost, Murer og Blytækker tillige en Tid en bekendt Landsbymusikant. Søren Christensen binder endnu Kurve og Fejekoste. Men det lyder utroligt, at den Mand stadig lever iblandt os, som har repræsenteret alle Kommunikationsmidler fra Nr. Nebel, Lunde, Outrup til Varde og tilbage igen, samt Sønder og Nørre Bork. Man undrer sig, men bøjer sig for Kendsgerningen.

---

## Tarvelige Skoler.

Af pens. Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev.

Ved Skolefundatsen for Hostrup Sogn 1742 oprettedes den første Skole for Hostrup Sogn. Der opførtes ikke noget Skolehus, derimod blev Skolen indrettet i et under Visselbjerg Gods øde Hus ved Hostrup Kirke. Her skulde Børnene fra hele Sognet undervises de fire Vintermaaneder fra 1. Novbr. til 1. Marts eller som man sagde: fra Plov gik ind til Plov gik ud. Beboerne i Sjelborg, Marrebæk og Myrthue fik Frihed til at vælge imellem at lade deres Børn gaa til Hostrup de fire Vintermaaneder eller at oprette en Omgangskole, hvor Sognets Skoleholder skulde indfinde sig i de to eller tre næstfølgende Maaneder mod at faa Kost og Forplejning af Beboerne.

Der var ikke udelte Tilfredshed med denne Skoleordning, idet der klagedes over, at Skolen laa afsides, og at Børnene til visse Tider havde Vanskeligheder med at komme over Hostrup Bæk, der i Stedet for Bro kun var forsynet med nogle store Sten og et Bræt over det aller dybeste.

Skolen blev saa flyttet til Kokspang 1771. I 1814 bestod Kokspang Skole af 7 Fag og var opført af Bindingsværk, de to Fag var Skolestue med stampet Lergulv. Denne Skole forfaldt efterhaanden i saa høj Grad, at en stor Del af Nordsiden kun bestod af opstabilede Hedetørv, hvilket fristede Børnene til at pille ved Tørvene for at faa dem til at ramle sammen, og det lykkedes ogsaa en Dag, saa der opstod saa stort et Hul, at Børnene fandt det morsomt at bruge det i Stedet for Døren, naar de skulde ud eller ind.

Da der ikke hørte nogen Forstue til denne Skole, hændte det ret ofte, at der i Regnvejrr fra Nord piskedes Vand ind gennem den utætte Yderdør, saa der samledes en lille Sø i et optraadt Hul inden for Døren. Der var saa lavt til Loftet, at en velvoksen Mand maatte bøje Hovedet for at kunne gaa oprejst under Bjælkerne.

Da Skoleloven af 1814 udkom, fandt den da oprettede Skolekommission, at Skolestuen var for lille, hvorfor der tilbyggedes to Fag nyt Hus. Ligeledes fandt man, at der burde oprettes en Omgangsskole for Sjelborg By med Udflyttere, der ogsaa skulde betjenes af Læreren ved Kokspang Skole. Saadan en Omgangsskole fik ikke sit eget Hus, idet Undervisningen foregik i en eller anden lejet Stue. Skolekommissionen bestemte nu, at øverste Klasse skulde søge Kokspang Skole hver Mandag og Onsdag,

nederste Tirsdag og Torsdag, og de to sidste Dage i Ugen skulde Læreren saa gaa til Sjelborg, øverste Klasse Fredag og nederste Lørdag. Da der kun var et ringe Antal Børn i Sjelborg, blev det et Aars Tid efter forandret saaledes, at Børnene undervistes samlet baade Fredag og Lørdag.

Kong Frederik den Sjette var meget ivrig for Gymnastikkens Fremme i Skolerne, hvorfor der stillede Krav baade om Gymnastikplads og Apparater. Skolekommissionen akkorderede med den daværende Skoleholder om at overlade et ham tilhørende ved Skolen beliggende Stykke Jord paa 55 Alens Længde og 20 Alens Bredde til Gymnastikplads for 10 Rigsdaler aarligt. Men inden denne Ordning traadte i Kraft, tilbød en Mand i Hostrup ganske gratis en Plads tæt ved Kirken. Dette Tilbud modtoges med Tak — at spare 10 Rdl. maatte nok tages i Betragtning! Saa maatte Lærer og Børn vandre fra Kokspang til Hostrup hver Gang, der skulde øves Gymnastik — en Ordning, der næppe har været til Gymnastikkens Fremme. Med Hensyn til Sjelborg blev det bestemt, at Drengene, hvoraf der kun var fire, skulde søge til Kokspang, naar der gaves Gymnastikundervisning der — det blev næppe ret mange Gange om Aaret! Til Kokspang Skole anskaffedes Springmaskine, Balancebræt og 25 Favne Reb, hvilket ialt kostede 2 Rigsdaler 5 Mark og 8 Skilling.

I 1832 havde Lærer Fuglsig andraget om at faa visse Ulemper afhjulpne saavel i Beboelseslejligheden som i Udhuset. Der blev saa bygget 2 Fag til, saa der blev bedre Plads for Stald og Lade, men i Beboelseslejligheden indskrænkedes Forbedringen til, at der lagdes Bræddegulv i Dagligstuen. Der blev dog ikke Plads til Brændselet i Udhuset. Alle havde Brændselet staaende ude paa de Tider. Beboelseslejligheden spændte over  $3\frac{1}{2}$  Fag i Længden, men da Huset kun var  $8\frac{3}{4}$  Alen vidt, blev det en kneben Lejlighed, selv om hvert Fag vel nok har været omtrent 3 Alen. Fra Forstuen med Topstengulv førte en Dør ind i Køkkenet, der var forsynet med Murstengulv, herfra kom man ind i den 2 Fags Dagligstue, hvor der var opsat en Bilæggerovn af Jern, endvidere hørte til Lejligheden et lille Rum paa 1 Fag, det var Sovekammeret. Fra Køkkenet førte en Gang ud til Loen, i denne stablede man Tørv op om Vinteren, saa man ikke behøvede at hente Brændsel ude fra Tørvekladen hver Gang, der skulde putes en Tørv til Ilden. Til Boligen hørte ogsaa en Bagerovn, men den stod udenfor, idet den var muret ind i det vestre Havedige.

Nogle Aar efter at Lærer Stephensen var kommet til Kok-

spang, ansøgte han Skolekommissionen om at faa Sovekammeret udvidet med 1 Fag, saa der kunde blive Plads til 2 Senge, tillige om at Loftet maatte blive udbedret, saa det blev tæt, og endelig at der maatte opføres en Skorsten, saa der kunde opsættes en Kakkelovn. Denne Ansøgning vakte Modstand i Sognet, og der indsendtes en Klage til Skolekommissionen, hvori det bl. a. hedder: „Vi kan ikke anse det for nødvendigt at foretage saa stor en Bekostning til — efter et Rygte — at flytte Kostalden, og hvor den er, at indrette tvende Sovekamre, og da Skolelærer Fuglsig med Familie af Kone og 7 Børn samt en gammel Svigermoder, som i en Tid af omtrent 6 Aar bestandig var sengeliggende, kunde være tjent og fornøjet med den Indretning, saa indser vi ikke, at der kan være Grund til at paalægge Sognet Bekostning med at indrette og omgøre Sengekamre til den nuværende Skolelærer Stephensen, hvis hele Familie er kuns Kone og 2 Børn. Vi venter, at Kommissionen vil tage Sognets ringe Forfatning i Betænkning og give os Udsættelse til næste Aar, da det er noksom bekendt, at mange af Beboerne ikke haver det, som behøves til Skatter og andre Udgifter, men endog i nærværende Tid savner det fornødne til Føde og Sædekorn.“

Klagen var underskrevet af 29 Beboere og overbragtes Skolekommissionen af Sognefogeden.

Skolekommissionen behandlede Klagen og lod følgende Skrivelse ledsage Klagen til Amtsskoledirektionen:

„Der skal ikke, som Klagen ommelder, indrettes to nye Sovekamre. Det lille fugtige Aflukke med Lergulv og utæt Loft, som hidtil Skolelæreren har betjent sig af til Sovekammer for sig og sin Familie, begerer han udvidet saa meget, at to Senge kunne rummes deri, og forsynet med tæt Loft og Indretning til en Kakkelovns Anbringelse, for at ikke hans smaa Børn skulde i den tilstundende Vinter lide Kulde som i den forgangne. Talen er altsaa ikke om overflødig Huslejlighed, men om at forskaffe Skolelæreren et eneste taaleligt Værelse foruden hans Dagligstue. Han fordrer ikke Fjælegulv, Jernkakkelovn, Maling og Oppudsning, men kun Plads til en Seng og Anretning af en Skorsten, hvorimod han gerne vil hjælpe sig med alt saa simpelt, som Kommissionen vil lade det gøre. Overslaget over Bekostningen er paa 8 a 9 Rdl. holst. Courant. Det øvrige af den til Reparationen beregnede Sum vil derimod medgaa til Ting, som nødvendig maa gøres, om ikke Kommunen skal udsættes for Tab og Kommissionen for Ansvar. Et Stykke Hus maa udsættes med stær-

kere Mur, en ny Rem maa indlægges, og nogle brøstfældige Lægter erstattes med ny. Kommissionen har allerede i Aarene 1835 og 1836 funden de omhandlede Reparationer nødvendige, men udsat Iværksættelsen af Hensyn til Kommunens fortrykte Tilstand. Nu kan den ikke udsætte Sagen længer uden formentlig at forsømme sine Pligter saavel mod Kommunen som mod Skolelæreren, hvorfor man vover at bede om gunstig Approbation af den medfølgende Ligning, hvis i Klagen paaankede Unøjagtigheder man ikke har været i Stand til at udfinde.

Alslev Præstegaard, den 6. April 1837.

Paa Skolekommissionens Vegne:

Allerærbødigst

*N. L. Feilberg.*

Læreren fik Sovekammeret udvidet og Loftet tættest, og lidt efter lidt faldt Sindene til Ro, ja, det varede ikke ret længe, før end man endog lod falde Bemærkninger om, at Udvidelsen var nødvendig.

At denne Skole og Degnebolig snart maatte trænge til Fornyelse, siger sig selv. 1864 indtraf Vakance i Embedet, og den Omstændighed blev benyttet dels til Forbedring af Skole og Lærerbolig, og dels til at beklippe Embedet. Sogneforstanderskabet besluttede nemlig at bygge en ny Skole og Degnebolig og dernæst at indgive Andragende om Tilladelse til at tage 6 Td. Byg af Lærerens Løn i 15 Aar til Hjælp for Afbetaling af Byggeskuld. Dette Andragende blev bevilget, og paa den Maade har Lærer P. J. Pedersen betalt en god Del af den nuværende Degnebolig i Kokspang. I den ny Bygning indrettedes en Skolestue paa 5 Fag og en 3 Værelses Lejlighed. Forstuen blev fælles for Børn og Lærer. Efter nogle Aars Forløb steg Børnetallet, og der blev ansat en Vinterlærer; men der var kun én Skolestue. Da Skolestuen var ret rummelig, fandt man paa ved en Skillevæg at dele den i to lige store Dele. Denne Ordning frembød dog en slem Ulempe; thi Børnene af nederste Klasse maatte gaa gennem den anden Skolestue, hver Gang de skulde ud eller ind, da der kun var én Forstue. Denne Ulempe varede i omtrent 20 Aar, indtil der tilbyggedes 2 Fag, og Børnene fik egen Forstue med Indgang til hver Skolestue.

Om Undervisningsmidlerne ved Kokspang Skole var tarveligere end ved andre Skoler, er ikke afgjort, men rigt udstyret var Skolen ikke. Der findes nemlig en Fortegnelse over hvilke Bøger, der fandtes i Kokspang Skole 1817. Denne Fortegnelse næv-

ner: Pastor Holms Undervisning i Religion, 1 Expl. Pastor Prals Fortællinger for Børn, 1 Expl. 1 Salmebog, 1 Bibel, Pastor Strøms Forstandsøvelser, Undervisning til den danske Almue om de fortrinligste Velgerninger, som Kirkeforbedringen har skænket os, Den hellige Skrifts Hovedlærdomme i 6 Expl. 1819 anskaffedes Provst Ussings: Christendommens Lære, og 1821 Biskop Boisens Udvikling af de i Lærebogen forekommende Begreber samt Zahles Mindesang over Morten Luther. 1822 kom Biskop Plums Læsebog i 3 Expl til og endelig 1823 Stiftsprovst Møllers Vejledning til en andægtig og forstandig Læsning af det ny Testamente, 1 Expl. 1835 indkøbtes 8 Expl. af Birks Læsebog til øverste Klasse. 1841 maatte der købes en ny Signalpibe eller Fløjte, som brugtes ved den indbyrdes Undervisning. Lærer Stephensen (1834—1851) var en energisk Mand, der havde Lyst til at gaa videre end de fleste Lærere paa hans Tid; han fik bevilget et Andragende om at faa Skolen forsynet med 4 af Therkildsens Regnebøger, 6 smaa Geografier, 2 Rabens Skriftapparater samt 1 Verdens-, 1 Europas- og 1 Danmarks-kort. — 4 Regnebøger til en hel Skole!

#### *Skolen i Sjelborg.*

Da Skolevæsenet ordnedes efter Loven af 1814, lejedes en Stue i en af Ejendommene i Sjelborg, men dette Lejemaal udløb 1. November 1830, hvorfor Skolekommissionen besluttede at lade opføre et Skolehus i Sjelborg, og i den Anledning indkaldte den 4 Sognemænd samt en Tømrer og en Murer for at affatte et Overslag og et Grundrids. Skolehuset skulde være 3 Fag langt,  $7\frac{1}{2}$  Alen vidt og 4 Alen højt fra Gulvet til Bjælkerne. Det ene Fag skulde indrettes til Forstue, Skorsten og Fyrsted. Overslaget kom til at lyde paa 92 Rdl. Skolekommissionen henvendte sig til Direktionen, om ikke Gulvet i Skolestuen indtil videre maatte lægges af Ler, da Grunden var tør med Sand til Underlag. Skolen kunde opføres paa en Fællesgrund midt i Byen, hvor den fornødne Øvelsesplads uden videre Bekostning kunde erholdes. Dette Overslag blev ikke godkendt af Direktionen, der havde knyttet saa mange Bemærkninger dertil, saa det hele maatte forandres. Det approberede Overslag findes ikke i Arkivet. Skolen kom ikke til at ligge paa Fællesgrunden, men derimod paa et Stykke „fast Agerland“ 100 Alen langt og 12 Alen bredt, som Ejeren, Hans Andersen, overlod uden Betaling mod at erholde Asken af det til Skolen forbrugte Brændsel. 6. December 1830 synedes og godkendtes Sjelborg Skole; det

var ikke nogen særlig stor og imponerende Bygning, men Børnetallet var heller ikke ret stort: 1838 var der 13 Børn, 1842 16 Børn. Skolens Gulv var Sten, vel nok Mursten, og Kakkellovnen var opført af brændte Mursten. Nogle Aar efter ansøgte Læreren om at faa en bedre Kakkellovn opsat. Skolekommissionen fandt ogsaa, at der var god Grund dertil; men da Skoleregnskabet ikke udviser nogen Udgift til en Kakkellovn, er den sikkert ikke bleven fornyet denne Gang. Derimod blev der paa lagt Skoleforstanderen 1841 at faa lejet en Jernkakkellovn til Sjælborg Skole, inden Vinteren kom. Ved Skolekommissionens næste Møde maatte Skoleforstanderen imidlertid melde, at han ingen Kakkellovn havde kunnet faa opspurgt. Kommissionen paalagde ham atter at forhøre sig, da Anskaffelsen var aldeles nødvendig. Al hans Ulejlighed frugtede dog ikke, og Enden blev, at der maatte købes en Jernkakkellovn, der kostede 7 Rigsdaler. Senere blev Stengulvet erstattet af et Brædegulv, og 1885 byggedes en ny Skole paa 4 Fag.

Da det i Aar er 100 Aar, siden den flere Gange nævnte Lærer Stephensen fik sin Gerning i disse tarvelige Skoler, kan der være Aarsag til at ofre nogle Linier paa hans Virksomhed der. Paa sine gamle Dage opnoterede han en hel Del fra hans Liv og Gerning, hvoraf et lille Udtog her skal meddeles.

Seminarist Claus Christian Stephensen var født i Transbøl, Horne Sogn. Han var optaget af de ny Skoletanker, der begyndte at gøre sig gældende. Undervisningen lededes efter ny Principper, og Tampen maatte nøjes med en mere beskedne Plads; han fortalte for Børnene, der kom glade hjem fra Skolen og fortalte om, hvad den ny Degn havde fortalt dem. Beboerne blev veltilfreds med ham; men da der var gaaet en Tid, trak det op til visse Gnidninger; thi Stephensen ønskede visse Forandringer, hvoraf nogle kostede Penge, og det saa Beboerne skævt til. Men da han var en retsindig Mand, der besad en vis Tilpasnings-evne, saa vedblev Forholdet mellem Sognefolkene og ham at være meget godt. Stephensen lod Haven ganske omlægge, og i Marken blev der foretaget Forbedringer, Agrene blev rettet, og et andet og bedre Sædskifte blev indført; ogsaa for Oplysnings Fremme var han virksom, og han skaanede ikke sig selv. Han tilbød saaledes uden nogen som helst Godtgørelse at holde Skole to Timer hver Søndag Eftermiddag fra Nytaar 1836 hver Vinter for den konfirmerede Ungdom og vejlede da unge i 1) at læse Skrift, 2) at skrive et simpelt Brev, 3) at indse Grundene



til Tavlerregning, 4) at øve dem i Hovedregning, og 5) hvis det ønskedes ogsaa give Undervisning i andre Lærogenstande saasom Geografi etc. Denne Søndagsskole blev en stor Skuffelse for Lærer Stephensen; thi de unge, som han ikke havde undervist i Børneskolen, var saa langt tilbage i Kundskaber og Skrivekunst, at de selv mærkede deres Ringhed i saa Henseende, og de skammede sig derover. Lidt efter lidt blev de borte, og Skolen sygnede hen. I sine Optegnelser skriver han: „Det strengeste for mig var at gaa den halve Mil til Sjelborg to Dage i hver Uge hele Aaret. Om Vinteren maatte jeg selvfølgelig ofte traske eller vade i Sne eller Vand og saaledes faa kolde Fødder, naar jeg kom til Sæde, selv om Støvlerne var tætte. Om Sommeren var det næsten lige saa slemt, for da blev jeg gerne svedig under Gangen og derefter kold i den alt andet end hyggelige Skolestue, hvori der i lang Tid kun fandtes Stengulv og Kakkellovn af brændte Mursten. Desværre mødte ofte kun Trediedelen eller Halvdelen af Børneflokken, der i det hele ikke var stor. Jeg havde blot to Stykker Smørrebrød med for hele Dagen, og fra et Væld ved Skolen fik jeg min Drik. Det var Skik i Sjelborg, at jeg i Vintertiden blev buden mindst een Gang til hvert Sted for at spise Middagsmad. Det var baade høfligt og venligt af Beboerne; men der var dog en Hage derved, thi jeg skulde ogsaa bie at drikke Kaffe, og det trak ud, saa jeg fik gerne for lidt udrettet i Skolen paa disse Besøgsdage. Selv om Vejret var mindre godt, ja egentlig daarligt, blev jeg nodig hjemme en Dag, og skete det, og det senere klarede op, blev jeg gerne i daarligt Humør over ikke at være kommen af Sted. Som et Bevis paa den daarlige Tid, det var 1834—36 for Landmanden tjener, at jeg paa Varde Marked købte en Stud for 3½ Rdl.; den vejede saa meget, at vi havde Kødet for 1 Skilling Pundet. Vi solgte 16 Pund for 16 Skilling, men kom saa i Tanker om, at det ikke kunde betale sig at sælge til den Pris. Kapitelstaksten var saa ussel, at jeg det første Aar kun fik 14 Rdl. for de 14 Td. Byg, jeg skulde have Betaling for efter den. Med Sognebeboerne levede jeg i Fred og Venskab; de Foræringer, der lidt efter lidt blev os til Del, var hverken mange eller store. Det var kun meget faa Bryllupper, Begravelser og Barselgilder i Sognet, hvortil vi ikke var indbudne og var med. Præsten og han Kone var ogsaa gerne med hos Gaardfolk. Beboerne pløjede og kørte for mig — dog mod god Underholdning. Vi var her som andetsteds ikke klogere, end at vi Mænd begyndte at ekcersere og fik Pigge smedet til at angribe Ty-

skerne med i 1848; men Ekcersitsen varede kun et Par Dage, og Piggene gemtes, da Fjenden kom i Nærheden. Ogsaa lod vi os forskrække af det falske Rygte, at Slaverne i Rensborg var given los og var paa Vej hertil. Vi maatte levere Rug, Byg, Brød og Gryn til Fjenden, og han lod sig ikke prutte af paa sin For- dring, hvilket Mændene engang forsøgte, men som mislykkedes, da Fjenden, saafremt det hele ikke blev leveret, vilde beholde Sognefogeden. Jeg maatte hele Tiden føre Regnskab over alt, hvad der blev leveret. Efter Freden fik Sognet 800 Rdl. i Erstatning."

„Omkring 1840 stiftedes Lærereforeninger i Tyskland, og efter disses Mønster stiftedes ogsaa en Lærereforening i Skads Herred, og næsten alle Lærere sluttede sig til, men Halvdelen faldt fra, da der ved Møderne skulde foretages andet end snakke og ryge Tobak. Provst Daugaard udsendte 1841 et Circulære til Præsterne, hvori han indrømmer Lærerne to ekstraordinære Fridage om Aaret, og Præsterne bedes om ikke at lægge Lærerne Hindring i Vejen. Mange Præster saa dog ikke mildt til den nystiftede Lærereforening. Jeg holdt ud og gjorde flere drøje Ture til Møder, der holdtes skiftevis hos Lærerne; jeg katekiserede flere Steder, skrev og oplæste Afhandlinger, men desværre havde jeg ikke det Udbytte deraf, som jeg havde ventet.“ Stephensens var ogsaa med til at oprette en Brandforsikringsforening for Skads, Øster- og Vester Horne Herreder. Han havde Sæde i Bestyrelsen, der nedlagde et stort Arbejde for Sagens Fremme uden nogen Løn og Erstatning derfor.

Stephensen fik en Benlidelse, saa han havde vanskeligt ved at gaa den halve Mil til Sjelborg, hvorfor han søgte Degneembetet i Oddum (Aadum) og fik det. 2. Paaskedag 1851 forrettede han Tjeneste i Hostrup Kirke for sidste Gang. Da beredtes der ham en stor Glæde og Opmuntring derved, at en stor Flok af Sognets unge bragte ham et Offer.

Der er ingen Tvivl om, at Stephensens var en fremragende Lærer og at han i Grunden var forud for sin Tid, en belæst og kundskabsrig Mand, som Skolens Autoriteter gav det smukkeste Vidnesbyrd.

Stephensen døde 1896, 89 Aar gammel.

Kilder: Alslev Præstegaards Arkiv, Stephensens egne Optegnelser og et Par mundtlige Beretninger af Hostrup Sognefolk.

## Mærkelige oldtidsrester.

Af Søren Alkærsig.

Det hænder en sjælden gang, at traditioner, men især genstande bærer bud fra oldtid til nutid om såre naturlige, men efter vor opfattelse højst forunderlige skikke og tankegange.

I det finske tidsskrift „Budkavlen“ (1934) fortæller Gunnar Granberg om „släktsklubban“ (slægtskøllen eller dødsjøllen), som engang blev brugt til at rydde slægtens gamle afvejen med, når de begyndte at blive til besvær.

Der kan ikke være mindste tvivl om virkeligheden. Traditionerne fra Sverrig (og Finland) er mange, og lignende efterretninger kan findes i sagn, eventyr og historiske beretninger i mange lande. Dermed stemmer det, at skikken mellem primitive folk, navnlig om de lever under hårde kår, som f. eks. lapper og eskimoer, har været levende lige til vore dage.

Mærkelig er alligevel den svenske tradition, da det dog vel maa antages, at det mindst er 800 år siden sligt fandt sted. Men ikke blot overleveringen, men endog ordsprog, fortæller derom. „Du dor vel ikke uden køllens hjælp“, hedder det i Dalarna. Eller: „Han der kunde også behøve skraldet“, eller en udtalelse fra en gammel mand i Dalarna: „Når man bliver 60, så skulde det være, som det har været før, at man skulde have lov at give dem køllen.“

I fortællinger om slægtsjøllen hedder det gentagne gange (også i engelske traditioner), at køllen blev gemt i kirken mellem hver gang, den skulde bruges: „bag kirkedøren“, „i våbenhuset“, „på kirkeloftet“. Og da tilmed et par af de gamle påstod selv at have set den i en bestemt kirke (Tidersrum i Østergötland), gik optegneren straks derop og fandt meget rigtig „i tårnkammeret“ en kølle, der er så ejendommelig (den findes nu i „Nordiska museet“ i Stockholm), at den ikke ret vel kan tænkes anvendt til noget dagligdags praktisk formål. Skaftet er ret tyndt, men over 3 alen langt (for at så mange som mulig af slægten kunde være med til at slå, deraf „slægtsjøllen“), hovedet har en længde af 3 kvarter og med gennemsnit 1 kvarter. Man kan ikke sige andet, end at køllen er bygget til formålet. Også dens forarbejdelse ser meget gammel ud: skaftet er en afkvistet fyrregren og hovedet er tildannet alene med økse, og ved skafthullet er det gjort på en sådan måde, at det ses, man har ønsket at have så lidt træ at bore igennem som muligt, sagtens fordi redskaber dertil var simple.

M. h. t. fremgangsmåden fortælles der noget forskelligt. Det synes at have været ret almindelig, at de gamle satte sig på kanten af graven — idet de siges helt at være indforstået med, hvad der skulde ske, ligesom det også var *ældste* søn, der holdt nærmest køllehovedet — og når han eller hun efter slaget faldt i graven, blev denne jævnet til. Vi får måske her et glimt af den ganske uceremonielle begravelse, som i oldtiden blev den store mængde til del, fordi der ikke var råd til mere. Kun en meget fåtallig overklasse er det, hvis grave vi nu finder. Køllen siges også at være brugt til *pestsyge*, og her er måske en mulighed for, at anvendelsen alligevel, altså i særlige tilfælde, kan have strakt sig et stykke ned imod vore dage. I så fald kan man jo bedre forstå, at både traditionen og redskabet er bevaret. — Endelig har enkelte gamle fortalt, at køllen også blev brugt sammen med „ättestupor“, „døberg“, „døspræng“, eller hvad de nu kaldes: en klippe eller skrænt, hvorfra den gamle styrtes ud. Dette er nok det oprindelige. At også køllen blev brugt enten før eller efter nedstyrtningen er en senere og mere human tilføjelse.

Fra ældre tid, og hos primitive folkeslag, er skikken jo iøvrigt rigt gammelkendt. Måske rummer Saxo's fortælling om Harald Hildetands døds måde en erindring derom fra vort land. — Det er naturligvis også let at erkende de hårde og vanskelige levevilkår, som er årsag til en sådan skik. Af samme grund dræbte man de uvelkomne børn, sagtens de fleste, men især pigerne. Følgerne var kvindemangel og hidsige kampe, ja hele krige, om kvinderne, hvad både sagn og eventyr indeholder mængder af vidnesbyrd om. Endnu de gamle norske love bærer vidne om børnedrabene. Her er det kun de *vanskabte*, der må „udsættes“, men når loven på dette tidspunkt gør en sådan indrømmelse, så kan man nok vide, at i hjemmene blev længe endnu den gamle skik fulgt: tog faderen ikke barnet op af gulvhalmen, hvor det var født, så var det en dødsdom. — Måske har da også slægtskøllen været brugt endnu længe efter den tid. Måske har det — hvad traditionen godt kunde tyde på — været så selvfølgelig, at loven slet ikke kunde røre derved. Og primitive eller halvprimitive folk er også langt mere omsorgsfuld for den opvoksende slægt end overfor den ældre.

## Anmeldelser.

*Torben Klinting: Træk fra vestkysten.*

Det er snart mange bøger den gamle lærer med det forhistoriske navn har fået skrevet i årenes løb. Foruden ovennævnte kan anføres: Vestjyske skildringer 1925, Fiskerne ved Nymindesø 1927, Under Blåbjerg 1928, Fra Jyllands vestkyst 1930. Alle drejer de sig altså om vestkystforhold: fiskeriet, søfarten, strandinger, sandflugt og små personskildringer. De sidste er ikke de mindst interessante at læse, da de er ejendommelige og også indeholder mange morsomme kulturhistoriske træk. Der er grund til, især for historisk vågne mennesker, at sige Torben Klinting tak for disse arbejder, som er et godt bidrag til „Vesterhavets saga“.

*N. M. Kromann: Fanøs historie. III bind 1. del.*

Disse 176 sider handler om *skibsfarten* og antagelig er mindst et lignende antal tilbage, thi forf. er ikke her nået længere end midt i krigen 1807—14. Om dette handler omtrent hele bogen: forsøgene på at fragte korn til København og Norge, — det sidste naturligvis ofte med den følge, at skib og ladning blev taget og besætningen kom i fangenskab, ofte i flere år. Mange mistede alt, familien derhjemme led nød og ingen kunde hjælpe. Man kommer uvilkårlig til at tænke på „Terje Vigen“. Under krigens stigende afspærring blev nøden på Fanø større og større og førte indbyggerne fra den store velstand fra før 1807 ned i stor fattigdom. Indholdet er altså spændende nok at læse, og et godt, om end trist eksempel på, hvad store dele af vort folk i disse år måtte lide på grund af en tåbelig politik.

*Vejle amt. En hjemstavnsbog. Ved Rasmus Mortensen, Marius Hansen, Aage Bredsted.*

Det er Vejle amts hist. samf. og Vejle amts skolebiblioteksforening, som har udgivet denne digre bog (564 sider) alene handlende om hjemstavnen, dens historie og præg! Det begynder at kendes, at der er anden historie til end den om konger og krige.

De første 200 sider handler om den almindelige historie: landskabets tilblivelse, bosættelsen, landsbyernes grundlæggelse, storgårde, kirker, klostre og byer; målet og folket, sagn og levn m. m. Det meste deraf er skrevet af Rasmus Mortensen. De næste 300 sider handler om byerne og deres omegn og andre sær-

prægede egne. Til sidst er der en studievejledning af Aage Bredsted. — Vi har altså her en bog, som kan tages til mønster, når vi i fremtiden tænker på at få udarbejdet noget lignende. Man vil måske finde, at den er større end nødvendig, og der kunde vistnok været sparet en del i beskrivelsen af de enkelte egne. Skal en sådan bog bruges i skolerne — hvad der vist er tanken — så må den, for prisens skyld, nok indskrænkes endel.

*Salomon Frifelt: Ad jyske veje sønderud.*

Også et slags hjemstavnsbog. Ganske vist omfattende Jylland, navnlig Vestkysten, fra Vendsyssel til Husum og kun en enkelt ting: studehandelen fra ældste tid til idag, men fortalt med digtersind og digterevene, så der kommer en række levende folkelivs- og kulturbilleder ud deraf.

Forfatteren begynder sit forord med at sige, at bogen ikke skal opfattes som det endelige værk om den gamle jyske studehandel. Man kunde vist dertil bemærke, at med alt det, der nu er fortalt om denne for hele landet vigtige sag, så manglede der ganske vist alligevel noget: Det, som skulde gøre det hele levende og nær. Og denne slutsten har Salomon Frifelt givet os. — De jyske veje sønderud, de gamle studeveje og andre vejspor, er forf. første emne. Siden fortælles der om det jyske sind, der har fået præg af engene, af studene og handelen. Om stude og politik, told og smugleri, kvægsygen, markeder, studekroer. Men de morsomste afsnit i bogen er dog dem om „studedriverne ud og hjem, handelsmænd og handelsfærd“, her har forf. — på lange ture lige fra Vendsyssel til Husum — ret fået de gamle stude drivere og studehandlere til at lukke op for posen, så man ser det altsammen for sig. Og her ses den samme herlige evne til at holde ejendommelighederne fast, som vi også kender fra bogen „gennem de jyske udmarker“, så fortællingerne ikke bliver ensformige. Alle vil glædes ved at læse denne bog, vel nok mest dem, den fortæller om, vestjyderne.

I det udmærkede tidsskrift „Fortid og Nutid“, udgivet af „Dansk historisk fællesforening“, findes i sidste hæfte en artikel af Svend Aakjær om „Landsby og enkeltgård“. Den vil læses med den største interesse af alle historisk interesserede, navnlig da af dem, som selv arbejder med hjemstavnshistorie.

*C. Ravnholt: Thorning sogn.*

Forf., som nu er apoteker i N. Nebel, har før brugt pennen

til slige arbejder, det nærværende er nærmest nogle udfyldende efterretninger om hans fødesogn, Thorning v. Viborg.

Det kan vel uden overdrivelse siges at være en af de mest historiske egne i landet: Her mødtes for 4000 år siden de øxe-bærende folk fra Vestjylland med østegnens stengravsfolk. Her mødtes langt senere også andre hære: Svends og Valdemars, i vore dage har vi fundet de henkastede våben på kamppladsen, ja endog kong Svends lig. Og 500 år senere var krigens skarer og krigens ulykker på ny på færde: Vallensteins og Torstensens og Karl Gustavs tropper, thi den store landevej, hærvejen, gik langs gennem sognet, kort vesten om kirken.

Men det var en sej befolkning, som boede her, og i nøden, som så uforskyldt kom over dem, var de også heldigere end andre bønder, thi de fik en trofast forbundsfælle i kampen: Det lille nøjsomme *hedefår*. Dets uld blev grundlaget for den industri, uldbinderiet, som holdt nøden fra dørene i disse egne, mest i de trange tider, fordi landbruget da som oftest svigtede, og muligvis er det også netop efter svenskekrigens ødelæggelser, at binderiet ret er begyndt, ligesom det også hjalp over de trange år i 1820—30'erne, dengang da Blicher (1819—25) var præst i sognet.

*H. K. Kristensen: Outrup sogn i V. Horne Herred.*

Når et enkelt sogns historie er bleven til en bog på mellem 4 og 500 sider, så kunde man mene, at forf. bruger „mange og unyttige ord“, men det er så langt fra tilfældet, at han snarere fatter sig kort og knapt, ofte kunde man ønske, at hans forklaringer var udførligere.

Og det vil altså sige, at det er *kildestoffet*, der fylder, fremfor forfatterens forklaringer. Det kan uden overdrivelse siges, at aldrig før har man set en sognehistorie, hvor der i den grad er gravet så at sige ned til den bare jord, — *alt* er taget med og endevendt, der kan tænkes at have interesse, for indensogns som for udensogns. Ofte må man ved læsningen stå stille i forundring: hvordan i alverden har han kunnet snuse alt det op! og i beundring for det ihærdige og myreflittige arbejde her er gjort. Og man løfter på hatten: jo Du kan blive god, min far!

Bogens særlige og ejendommelige udtryk for denne utrolige grundighed er de *enkelte gårdes historie*. Her kan med sandhed siges, at intet af, hvad der overhovedet kan findes om enkelte gård er forbigået; de fleste vil vist være overrasket over, at der kan findes så meget, og noget sådant er heller aldrig før set i så

stor udstrækning. Måske findes i denne egn også noget mere end sædvanligt, navnlig i ældre tid, fordi det meste af sognet da var krongods. Dog forklarer dette jo intet m. h. t. grundigheden angående de sidste 150 års historie. Her måtte vel egentlig kunne nås en lignende grundighed for snart enhver ejendoms vedkommende — om man ellers gad gøre sig ulejligheden. Ja for man kan komme lidt i tvivl. Om den almindelige historiske værdi nemlig. Men det forstår sig: for ejeren af den enkelte ejendom er sagen en anden. For ham er det morsomt, for ham har sådan et lille stykke samme værdi, som præsterækken har for sognet, og lidt til kan man sige, for her er dog virkelig af og til lidt kød på benraden. — Thi vide altså de Outrupbønder, at et så samvittighedsfuldt og grundigt arbejde skal påskønnes!

Da dette afsnit om gårdene fylder over det halve af bogen, kan man ingenlunde sige, at det øvrige er for omfattende, tværtimod. Planen er en noget anden, end man er vant til at se og måske tildels lagt af sparsommelighedshensyn. Måske dog mere efter, at forf. har noget særligt på sinde, som han kan fortælle os noget nyt om. Og jeg tager heller næppe fejl i, at der her især må tænkes på afsnittet: *Bonden og militærvæsenet*, 182—199. Ialtfald er der her mange interessante oplysninger som for anmelderen er nye, og det er de nok for de fleste. Iøvrigt er dog det foregående afsnit af ikke mindre interesse, ja egentlig af større, thi her, i „*landbruget, fællesskabet og udskiftningen*“, kommer forf. ind på de forhold, de almindelige træk i vort landbrug og vor bondestands historie, som for en stor del den dag i dag er såre omstridte. Heller ikke denne forfatter undgår at fremstætte ting, som vil være nogle „en brand udi næsen“. Alligevel kan de måske godt være rigtige for denne egns vedkommende, som når han siger, at forarmelsen var størst omkring 1700, og at det straks efter 1730 er endel bedre og fortsatte med bedringen. For de fleste andre egne må vist 1730 rettes til 1750—60. Ligeledes kan hans angivelse angående hoveri i 1600'erne (121) referere sig udelukkende til V. Jylland. Andre steder har en „almindelig“ gård (3—4 td. h. k.) næppe ved den tid kunnet nøjes med 6—8 spanddage og 25—30 gangdage om året. Ialtfald vilde så stigningen i løbet af det næste hundredår være ganske utrolig, når vi ved 1770 finder angivet for en lignende gård 50—70 spanddage. Dette tal, og på dette tidspunkt, må vel så for V. Jylland være lavere. — Når forf. s. 122 siger, at „svenskekrigene, enevoldsmagtens indførsel med stigende skatter, jordegodsernes overgang på nye hænder, mere hoveri og ægtkørsel og de hårde



misvækstår gjorde i det 17. årh. (1600'erne) et voldsomt brud på den historiske udvikling," så er det vist nok rigtig, især fordi det altsammen kom i løbet af *et slægtled*. Hvad havde ikke en mand, som i året 1700 blev 80 år, oplevet! Det skal dog tilføjes, at angående misvækstårene er sagen vist ikke endnu videre oplyst. *Hvorfor* skulde egentlig disse år i så henseende være så meget værre end andre tider?

Iøvrigt har naturligvis Kristensen ikke, ligeså lidt som vi andre, helt kunnet udnytte sit stof. Når vi engang har lært en del mere i den retning, så vil vi vide noget mere om det interessante kapitel: dansk bondehistorie end vi ved for tiden.

Søren Alkærsig.

*Askov i Malt Herred Et Stykke Bondehistorie. Af Henrik Larsen og Søren Alkærsig.*

Paa 146 Sider skrives her en Byhistorie, der viser, hvor meget der kan samles om en ganske almindelig Landsby, naar de rette Mænd kommer til Arbejdet, for et stort Stykke Arbejde er gjort paa Arkiver og Biblioteker, men Forfatterne har ikke vejet tilbage for Sliddet, og Resultatet er blevet en i sin Art værdifuld Bog, der langt fra er tør i Læsningen, hvilket Forfatterne har haft Øje for, om Bogen skal kunne læses med Interesse.

Ud fra de historiske Kilder er der draget adskillige Slutninger, der gør Indtryk af at være saa logiske, at man fatter Tillid til dem, og derved forøges den historiske Interesse.

Askov Bylav har vist sin særlige Interesse ved at yde økonomisk Støtte til Bogens Fremkomst, og det kan ogsaa nok siges, at Bogen har særlig Interesse for Askov By, fordi der gives en udtømmende Skildring lige fra Oldtiden og til 1870, ja endog hver Gaards Historie er undersøgt og medtaget, men Bogen indeholder tillige saa meget af Interesse for enhver, der søger Oplysning om Bondens Historie i Fæstetiden og Hoveritiden. Askov har nemlig været under saavel gejstlige som verdslige Ejere og gjort Hoveri til Estrup. Her gives et Billede af Kronens og Herremændenes Mageskifter, af Herremændenes Higen efter nyt Jordegods, der sammen med Opførelsen af pragtfulde Bygninger bragte dem i Armod, og tillige hvorledes de fik Bønderne under Herregaarden, og endelig hvorledes Bønderne i de ulykkelige Krigstider blev saa usle og elendige, at de trængte til Støtte, som de søgte at faa hos Egnens Herremænd. Derved har vi Hoveriet. Fæstebonden og hans Folk maatte arbejde indtil Halvdelen af Tiden paa Herregaardsmarken, og for Hoveriets Skyld maatte

der holdes baade Karl og Pige, saa Hoveriet var mange Gange værre end Ydelsen af Landgilden. Forfatterne har gjort sig Umage for at dele Sol og Skygge lige mellem Herremand og Bonde og gjort opmærksom paa, hvor stor Hovbondens Sløvhed og Ligegyldighed var, og hvordan de ikke blot søgte, men ogsaa fik Støtte og Hjælp hos Herremanden. Enhver, der ikke er særlig kyndig i den danske Hovbondes og Fæstebondes Historie, vil her i denne Bog kunne finde Oplysninger om meget fra den Tid. Forfatterne fortjener Tak for deres solide Arbejde.

*H. P. H. N.*

---

### INDTÆGT.

Kassebeholdning 1. April 1933 .....	264,79
546 Abonnenter + 47 Subskribenter .....	1955,20
Statens Tilskud .....	155,00
Gave fra Julius Pedersens Fond .....	100,00
Gave fra Ribe Stiftamt .....	100,00
Gave fra Varde Sparekasse .....	10,00
Pastor Nielsen betalt for ekstra Særtryk .....	33,50
Renter for 1. Halvaar .....	3,29
Renter for 2. Halvaar .....	4,23
Salg af ældre Aargange .....	94,50
Indtægt ved Mødet på Malthøj .....	79,00
Alkærsig tilbagebetalt .....	9,00

---

Balance 2808,51

---

### Grundfonden:

Kassebeholdning 1. April 1922 .....	1186,85
Tilgaaet Renter i Aarets Løb .....	45,89

---

Kassebeholdning 31. Marts 1934 1232,74  
hvilket Beløb staar i Landmandsbankens Afdeling i Esbjerg.

### UDGIFT.

Trykning af Aarsskriftet .....	1091,54
Clichéer til Aarsskriftet .....	37,40
Forfatterhonorar .....	590,00
Porto og Omslag til Udsendelse .....	287,75
Udsendelsen .....	60,00
Aarsbidrag til Historisk Fællesforening .....	36,00
Alkærsigs Repræsentation ved Fællesforeningsmødet...	48,50
Udgifter ved Festen på Malthøj .....	86,50
2 Foredrag .....	70,30
Kundgørelser, Bestyrelsesmøder, Tryksager, Bladhold Telefonopringninger og alm. Porto .....	203,82
Sekretærarbejder .....	50,00
Kassebeholdning 31. Marts 1934 .....	246,70

---

Balance 2808,51

---

*Ladelund, Brørup, 6. November 1934.*

*Emil Konradi.*

Det attesteres, at foranstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med den os foreviste Kassebog. De medfølgende Udgifts bilag er gennemregnede og afstemte med Kassebogen, uden at der har været noget at bemærke. Den kontante Beholdning er os forevist.

*Ribe, den 7. November 1934.*

*C. N. Termansen.*

*P. Lerche-Thomsen.*

## Virksomheden 1934.

Med dette hefte sluttet 8. bind af „Fra Ribe Amt“. Det er 50 sider under den normale størrelse (48 ark), til gengæld var 7. bind 75 sider over. Oplaget har før været på 1000, vi går nu ned til 900.

Som en fast grundstamme, og gerne tillige af mere almenhistorisk betydning, har vi fremdeles søgt at fremskaffe nogle få afhandlinger fra mere kyndige folk, for største del videnskabsmænd, og omhandlende helt nye ting her fra amtet. Gudmund Hatts om *oldtidsagre*, Marius Kristensens om *bebyggelsesnavne*, Rasmus Mortensens om *jærnet*, Henrik Larsens om *storgårde*, M. H. Niensens om *fattiggårde* og V. Nordmanns om *de geologiske forhold langs Kongeådalen*.

Af de øvrige arbejder skal her fremhæves dem, som angår *jordfundne ting*. Arbogens læsere er sikkert alle klar over, at disse på ingen måde er af mindre interesse, end hvad der kan findes i arkiverne. Tværtimod. Når de hidtil har været noget overset, så kommer det vel fra, at man har troet, at det egentlig var for sent, at bortset fra gravene (i kyndige folks hænder!), så kunde jordbunden ikke mere fortælle os noget synderligt. Det viser sig heldigvis at være en fejltagelse. Når øjet er skarpt og opmærksomheden vågen, så kan der endnu findes gode oplysninger. Ja de kan endog — som Mortensens om jærnet — være helt fornyende og overraskende. Foruden Mortensen er det jo nærmest H. K. Kristensen og Alkærsig, der har arbejdet dermed og skrevet derom. Men dette er altfor få. Mere end noget andet sted kan jo her enhver af vore medlemmer komme ud for nyopdagelser, især dem, der arbejder med plov og spade, og så bør der altid være en mand i nærheden, man kan henvende sig til. Der findes — som vi har erfaret — slet ikke så få af dem, men undertiden ved de det vist knap nok selv, før de står overfor de svage og utydelige, men interessante rester, som de henfarne efterlod os.

I det hele bør vi alle have i tanker, både dem der skriver og dem der kun læser det skrevne, at vi ved at være medlemmer af et historisk samfund er med til at skrive historie. De historiske

årbøger vil for fremtiden — og det ses allerede — blive en meget vigtig kilde, og som vi derfor alle skal stræbe efter at få så god og pålidelig som muligt.

Med vor *foredragsvirksomhed* har det i den forløbne periode været småt, og særlig da i 1934, da der nok ikke er holdt uden et foredrag, nemlig det om Askov ved generalforsamlingen i Vejen 6. apr. Også vore *tillidsmænd* har været fuldkommen tavse. Det var måske på tide, at man igen vågnede op til dåd. — Det må dog tilføjes, at når vi i 1934 ikke engang har holdt et sommermøde, så beror det jo på, at *hjemstavnstævnet* så fuldt ud kunde erstatte dette og mere til, særlig er det vel *Skibelundsmødet* 5 aug., som skal tænkes at erstatte vort sædvanlige sommermøde. Talerne var ved denne lejlighed dr. Marius Kristensen og biskop Ammundsen, Haderslev. For medlemmernes skyld burde selvfølgelig disse hjemstavnstævner ligge på en anden tid, men på den anden side er der en stor kreds af mennesker, for hvem disse stævner er en stor glæde og opmuntring, og som ikke kan afse anden tid dertil. Medlemmerne får jo så trøste sig med — om det ikke skulde lykkes dem for kortere eller længere tid at være med — at de dog er med til at drage frem adskillig ny viden om vor hjemstavn, som vi ellers vanskelig havde fået. — Ad åre får vi måske endnu et hjemstavnstævne her i amtet, væsentlig samlende sig om Hjørting bugt: Fanø, Esbjerg, Hjørting, Skallingen, klitten (med plantning), fiskeriet, hedeopdyrknin-gen, jærnudvindingen, pottemageriet, de mærkelige geologiske forhold m. m.

Til det hermed afsluttede bind har vi iøvrigt, som sædvanligt, ladet udarbejde en *navne og sagliste*. Den tager noget stærkere hensyn til de saglige oplysninger og noget mindre til person- og stednavne end den plejer.

S. A.

---

# Sag- og navneliste

til

## Fra Ribe Amt VIII (1932—35).

- Adel ikke købe selvejergods, 520, 525.  
Aftenskole, 700.  
Alkærsig, Søren, 709.  
Alslev, 83, 92—99.  
Anst, 316—17, 345.  
Appel, C., 626, 629, 631.  
Askov, 42, 709.  
Askov Højskole, 635, 641.  
Arvefæste og særstilling, 184.
- Bang Vilh., præst, 496.  
Bastholm, H., præst, 408.  
Balslev, biskop, 40, 53, 68—72.  
Bennedsen, bonde, 42, 46 flg.  
Bispegods, 523, 526.  
Birkedal, V., 631.  
Bjørnbak, skolemand, 41.  
Blicher, St., 620.  
Boisen, P. O., præst, 626.  
Bojsen, P., skolemand, 686.  
Bolig, tarvelig, 696.  
Bonden og militærvæsenet, 708.  
Boplads fra jernalder, 361, 397, 399.  
Bremerholms arbejde, 366.  
Broncealder, yngre, 550.  
(bebyggelsesforskydning, 551).  
Brorsen, C. C., præst, 499.  
Bryde — landbo — bonde, 521.  
Brücker, V., 654.  
Brørup, 40 flg., 209.  
Brørup højskole, 55—58.  
Bundgårdslægten, 263—64.  
Busk, Jens, politiker, 486.  
Byled, 209—10.  
Bysmeden, 565.  
Bække (kvægfolde), 208—9.  
Børnedrab, 704.
- Bøvl (S. Omme), 257.  
Bålplads (kærgård ting), 177—78.  
*Bebyggelsesnavne*, 579 flg.  
Ansager, 581.  
Anst, 579, 581—82.  
Bække, 582.  
Dybelsrække, 581.  
Folding, 582.  
Heinsvig, 580.  
Henne, 582.  
Ho, 582.  
Hodde, 582.  
Horne, 579.  
Horsbøl—Morsbøl, 581.  
Jærne, 582.  
Lunde, 580.  
Modvig, 581.  
Malt, 579, 582.  
Orre, 582.  
Ribe, 579, 582.  
Skast, 579.  
Slavs, 579, 581.  
Tirslund, 579, 610.  
Urup, 581.  
Varde, 585.  
Vejen, 582, 600.  
Øse, 582.  
Hellignavne, 580.  
Herred og syssel, 579.  
Naturnavne overført, 583.  
Skovlinjer, 593.  
Stednavneendelser, sjældnere, 595.  
Stednavnefordeling, 581, 583, 584, 586, 589, 592—93, 595.  
Stednavne og veje, 582—83, 595.  
Ting og tinghøj, 579, 580.

## Stednavneendelser:

ager, 594.  
 alle, 585.  
 bjerg, 584.  
 borg, 583—84.  
 bod, 594.  
 by, 593.  
 bøl, 593.  
 erni, 582—83.  
 holt, 586.  
 hoved, 585.  
 ing, 587—88.  
 knud, 585.  
 kot, 594.  
 lev, 589—90.  
 lund, 586, 592.  
 mark, 594.  
 skov, 586, 592.  
 sted, 589—90.  
 torp, 591.  
 um, 588—89.  
 vad, 583.  
 vang, 595.  
 ved, 585—86.  
 vig, 586.

Christensen, B. M., præst (Brørup), 40.

— Søren (Post), 690.

— Terkel, skræder, 693.

Cour, la, Jørgen, Lyngby, 668.

Dall, Klaus, bonde, 647.

„Dansk bondeliv“, 38, 195—96.

Darum, 196, 200, 203, 206—7.

Daugård, præst (biskop), 85.

Degnen som postbud, 274.

Dons—Ågård, 654.

Dons, Peder, bonde, 654.

Drab af pestsyge, 704.

Dyrkningsredskaber, 398.

Døvstummeskole, 621.

Ebbesen, Jens, bonde, 641, 643.

Enganlæg, 124.

Engvogterbolig, 199.

Ennerupgård, 337.

Estorpgård, 332, 527.

Fattiggårde (Ribe og Ribe amt),  
 406 flg.

Brede, 416.

Brørup—Lindknud, 419.

Døstrup, 412—15.

Gamst, 419.

Ribe, 420 flg., 431.

Slagelse, 408—9.

Antal, 1864, 419.

Arbejdet, 447.

Arrest, 445.

Bespising, 425.

Bestyrer, 441 flg.

Fattighuse, 407—8, 433.

Fattiggård (Ribe II), 438.

Gjæsteboder, 435.

Havekolonier, 424.

Livet i fattiggården, 439.

Mad, drikke, tobak, brænde-

vin, 458—62.

Rasphuset, 423.

Spindeanstalt, 422.

Udlængsel, 466.

Fanø, 196, 285 (fiskeri).

—, historie, 705.

Farup, S., 202, 205.

Faneed, 627.

Fedtbestemmelse, 682.

Feilberg, H. F., 35 flg., 40 flg.,  
 86.

— N. L., præst, 78 flg., 698.

— H. F., bankdirektør, 78—79.

Fenger, Rasmus, 649.

Fjord, N. J., 680, 681, 687.

Flor, Chr., 109, 636, 649—52.

Flors højskole, 649.

Folde i marken, 208—9.

Folkebibliotek, 96.

Fogtmand, byfoged, 502.

Forsamlingshus (første), 656.

Fortegn. o. lokalhist. art., 356.

Frifelt, Salomon, forf., 706.

Frimenighed (Rødding), 630.

Frost, stiftsprovst, 428.

Frøstrupgård, 346.

Fuglsig, lærer, 696.

Fællesskab, 206.

Føvling—Holsted, 256.

Gedeavl, 256, 265.

Gejsing, 319, 322, 329—31.

Gjesing, 202.

Gjedved højskole, 686.

Grandestævne, 201.

Gregersen, malermester, 343.

Grene (å), 306.



- Grimstrup, 390.  
 Grindsted, 258, 581.  
 Grundahl, bagermester, 570.  
 Gruppdeling af herregårde, 346.  
 Græsmark i gl. dage, 94.  
 Gymnastik, 696.  
 Gøde m. aske, 372.  
 Gårdhistorie, 708.  
 Hagen, L. C., præst, 637, 639.  
 Hansen, Chr., (Vejstrup), 640.  
 — præst (Vejen), 648.  
 — Niels (Maltbæk), 676.  
 — Mads, aftægtsmand, 670.  
 — Jørgen, præst, 417.  
 Harborg, Chr., 279.  
 Harrckilde, L. J., 650.  
 Hartz, N., geolog, 605.  
 Haugård, købmand, 506.  
 Hedeopdyrkning, 114 flg., 123 flg., 371.  
 Hedeplantning, 115—16, 124—25.  
 Heinsen, præst, 40, 74, 75—77.  
 Hekseprocesser, 138 flg.  
 Årsag til proces, 151, 153, 156, 158, 164.  
 Antal dømte og brændte, 177.  
 Fast tro på hekseri, 154, 168, 170, 174.  
 Landstinget og hekseri, 158—62.  
 Helweg, Fr., 624.  
 Henne, 196, 198, 212—14, 391.  
 Herlighedsret købes, 186.  
 Hess, Harald, 2, 30.  
 Hessellund, Rasmus, 677.  
 Hjemstavnsbog, 705.  
 Himmelbreve, 555.  
 (amuletttype og bodstype).  
 Hodde, 23.  
 Holsted, 41, 54, 261.  
 Horne, 22.  
 Hostrup, 695.  
 Hovborg kirke, 120.  
 Hovedgårdes skat, 543—44.  
 Hovedgårde, komplette, 544 flg.  
 „Hundebulder“, 197.  
 Hunderup („bønding“), 206.  
 Hundsbæk, gård og by, 526—27.  
 Husreparation, 697.  
 Hustomt, 25—26.  
 Høgsbro S., 636.  
 Højfredning, 214.  
 Højskolestævne (Dons), 656.  
 Jacobsen, Hansen, N., 381, 570.  
 Jandrup, 211.  
 Jepsen, Klaus, 659.  
 Jessen, Hans, Hedeopdyrker, 372.  
 — Jessen, Knud, geolog, 605.  
 — Axel, geolog, 615.  
 Johansen, Jens, landbrugslærer, 677.  
 Jordrup, 321, 345.  
 Jærnvad, 202.  
 Jærnkakkelovn, 700.  
 Jysk bondestand i 18. årh., 256, 262.  
 Jørgensen, H. G. A., præst, 497.  
 — Jens og Morten, 656—57.  
 — Konrad, 646, 678.  
 — Peder, bonde, 643, 647.  
 Jærnudvinding, 1—34, 235—55.  
 Blæsning, 29, 32.  
 Jærnprocent, 2.  
 Jærnplads og kirkebygning, 212, 233—34, 342.  
 Jærn i kirkegårdsdiger, 236 41.  
 Jærn og stednavne, 253.  
 Kemisk analyse, 31.  
 „Klumper“, 34.  
 Mikrofotografi, 31—33.  
 Myrcalm, 1—3, 31.  
 Reducering, 30.  
 Smeltepunkt, 31—33.  
 Smelteteknik, 250.  
 Trækul, 28, 214, 253.  
 Tidsbestemmelser, 25 flg.  
 Vægtfylde, 21, 31, 248.  
 Kierckebye, J., lærer, 256 flg., 268, 271.  
 Kierkegaard, Søren, 258.  
 Kirkebøn, 627—28.  
 Kirkegårdsdiger, 378.  
 Kirkesten, tilhugning, 212.  
 Kinch, J. F., historiker, 484.  
 (Fortegn. o. hans arbejder, 492).  
 Kjærings, 361.  
 Klage fra sogn til skolekomm. 697.  
 Klinting, Torben, lærer, 705.

- Kloppenborg, H. D., 621, 629.  
 Knudsen, J. L., præst, 618, 621, 635, 636.  
 Koch, Gabriel, præst, 412.  
 — C. F., stiftsprovst, 496.  
 Kokspang, 695.  
 Kontrolforening, første, 682.  
 Krarup, 7, 27.  
 — Helmuth, landbrugs lærer, 667.  
 — præst, Føvling, 54—55.  
 Kristensen, H. K., lærer, forf., 707.  
 Kristoffersen, Lars, landbrugs lærer, 677.  
 Kromann, N. M., forf., 705.  
 Krongods til kreditorer, 542—43.  
 — til ryttergods, 543, 545.  
 Kobbke, Conradine, præstekone, 80—82.  
*Kongeådalens geologi*, 597 flg.  
 Basaltblokke, 603  
 Brørupmoser, 603, 605.  
 Eemaflejringer, 611.  
 Flodslette, 602—3.  
 Glacialtid, 601.  
 Gletscherport, 612.  
 Hedesletter, 603, 604, 609, 612.  
 Huller, afløbsløse, 598.  
 Interglacial, 601, 606—7, 610—11.  
 Israndslinjer, 598, 602—7, 609, 612  
 Kridtfjældet søges (boring, sprængning), 599, 600.  
 Landhævn. o. sænkn. 614—16.  
 Landskabstyper, 599.  
 Marsk, 614—15.  
 Maximalgrænse, isens, 607.  
 Misthusum, 616.  
 Nicheerne v. Dover, 613.  
 Pollenundersøgelser, 606.  
 Sandflugt, 340.  
 Tertiært ler (havler, glimmerler, astarteler), 599—600.  
 Ladelund, 666 flg.  
 — grundplan, 672.  
 Landbrugskrisen, 701.  
 Landbrugsmuseum, 685.  
 Landbrug, forhistorisk, 397.  
 — i 30.erne, 92.  
 Landsby, forsvunden, 331.  
 (Estrup, 332. Endrup, 336. Føl-  
 ding, 333).  
 Landsby, nyere, 180.  
 Landsbyskræder, 693.  
 Landpost, 691.  
 Larsen, Henrik, forf., 702.  
 Lauridsen, H. J., bonde, 641.  
 — Johannes, fabrikant, 646.  
 — Peder, bonde, 644—45.  
 Leding — stud — inne, 522.  
 Lunderskov, 206.  
 Lærerforeninger, 702.  
 Madsen, A. P., oldforsker, 317.  
 — Laurids, heksejæger, 139.  
 Malthøj, 569.  
 — tingsted, 570.  
 Mejeribrug, ældre, 670.  
 Mejerier oprettes, 681.  
 Milthers, V., geolog, 597.  
 Mindelund (Skibelund), 655.  
 Momsen, Fritz, 605.  
 Müller, L. Chr., skolemand, 85.  
 — Tage, biskop, 85.  
 Mælkeydelse og pris, 277  
 Møgeltønder, 343.  
*Navne på bønder i 16. årh.*, 219.  
 danske, 219.  
 frisiske—plattyske, 221.  
 kirkelige, 223.  
 Ribebelingers navne, 474.  
 Navne latiniseres, 474 flg.  
 Navneortografi, 227.  
 Slægtsnavne, 480.  
 Tilnavne, 226.  
 Nebel, Nørre, 690, 691.  
 Nielsen, Oluf, hans arbejder, 132 flg.  
 — Peder, bonde, 122 flg.  
 — Simon, bonde, 112 flg.  
 Nordby, 196, 199.  
 Nordbyslægten, 256, 263—64.  
 Nordmann, V., 597.  
 Nutzhorn, H., 41, 618, 637, 647, 648.  
 Næsgaard agerbrugsskole, 667.  
 Odderfangst, 312.  
 Okslund, 131.  
 Oldtidsbrønd, 333, 338, 394.  
 Oldtidsrester, mærkelige, 703.

- Omgangsskik, 692—94.  
 Omvendelse, 90.  
 Outrup, 707.  
 Oldtidsagre, 387 flg., 561 flg.  
 Datering, 389, 394, 401, 404, 563—65.  
 germanske og romerske agre, 402.  
 Forekomster: Alslev, 390. Ad-dit, 388. Borre, 390—91. Bornholm, 400. England, 401, Farup S., 389. Grimstrup, 390. Hjerting, 390. Holland, 401, Hostrup, 391. Island, 401—2. Keltiske agre, 401. Lerup, 389. Lourup, 389—90. Lunde, 392, 561. Lydum, 392. Outrup, 391. Ølgård hede, 388.
- Pedersen, Knud, skolemand, 666.  
 — Karen (Ladelund), 688.  
 — Niels (Ladelund), 669 flg.  
 — P. J., lærer, 698.  
 — Thade, præst, 622—23.  
 Plov, 94, 100—1, 398, 402.  
 (ard og plov, 403).  
 Plattenslager, 367.  
 Povlsen, L. B., præst, 647.  
 Præstens indtægter i 30'erne, 105—8.
- Rakkerne, 256, 262.  
 Rambusch, præst, 658  
 Rasmussen, Hans, 43, 54.  
 Ravn, Jørgen, 655.  
 Ravnholt (vejbom), 209—10.  
 Ravnholt, apoteker, 706.  
 Ribe, 196, 197, 406, 488, 491.  
 Ribe stiftstidende, 497.  
 Rindby, 285.  
 Riis-Lowson, præst, 41, 55.  
 Roesthøje, udskiftet, 191  
 Rusk, Jens, præst, 138.  
 Rødning højskole, 109—10, 618, 635.  
 Rødning-Skrave, 621, 627.
- Saml. t. jysk hist. o. top., 495.  
 Schmidt, I. S., præst, 272, 307.  
 Schouboe, provst., 64.  
 Schjørring, præst, 657.  
 Schøler, præst, 110.  
 Schrøder, L., 617, 635 flg., 661, 663, 677.
- Simonsen, Anders, bonde, 659.  
 Skanderup, 203, 205, 316—17.  
 Skælsætning (herredsgrense), 569.  
 Skelsten, 570.  
 Skel, trebundet, 570.  
 Skodborghus, 380, 526.  
 Skole, ny, 699.  
 Skoler, tarvelige, 695  
 Skibelund, 624.  
 Skovbjerg, lærer, 258.  
 Skrave, 648.  
 Skræppenborg, 623, 638, 649, 653—54, 660.  
 Slægtskøllen, 703—4.  
 Smedestævne, 210—11.  
 Smeltepladser, 3 flg., 237 flg.  
 Småredsel, proces, 276—77.  
 Snorup, 5, 12 flg., 27.  
 Sogneskel fastsat, 191.  
 Stensamlinger i Skove, 338.  
 Stephensen, lærer, 85, 104, 696—97, 700.  
 St. Syllatz' kilde (Starup), 243.  
 — kildeoffer, 244.  
 Studehandel, 706.  
 Sundt, Ejler, kulturhistoriker, 38.  
 Svejstrup, H., 617 flg., 637, 639, 677.  
 — Povel, 632, 633.  
 Svendsen og Christensen, Tune, 668  
 Sædding (Skjern), 257—58, 268.  
 Sædskiye i gl. dage, 100.  
 Søgård (Heinsvig), 24 flg.  
 — (Vamdrup), 641.  
 Sønderho, 196, 198.  
 Sønderjysk årbog, 78.  
 Sønderskov, 334—35, 527.  
 Sønderomme, 256, 265.  
 Sølling, præst, 306.  
 Sørensen, Kristoffer, kromand, 123—24.  
 Småfiskeri, 278—314.  
 Alefiskeri, 286, 300—5, 307—8, 311—12.  
 Alejærn, lyster, prege, 293.  
 Blusfiske, 310—11.  
 Blåbjerg landkending, 282.  
 Fiskeliner og bakker, 281.  
 Gedder og skaller, 299, 309—10.  
 Glibning, 288

- Havbåde, 280—82.  
 Kurre og togger, 291.  
 Lakse- og ålegård, 286, 306—7.  
 Laks og ørred, 296—99, 313.  
 Orme og esning, 281—82.  
 Skuldegård, 285, 287.  
 Skulde trædes, 295.  
 Tatning, 286.  
 Æ ham, 309.  
 Storgårde, 515 flg.  
 endelsen sum, 516 flg.  
 — storp, 528 flg.  
 Sædegård — hovedgård, 521.  
 524—25.  
 Brydegårde, 523.  
 Gårde befæstes, 538, 541.  
 Haver og møller, 541—42.  
 Hovedgårdes skat, 543—544.  
 Hovedgårde kompletteres, 544.
- Termansen, N. J., 624, 637, 638,  
 641, 662 flg.  
 Thorning, 706—7.  
 Thjellesen, Andreas, lærer, 42—  
 43.  
 Thorstrup, 22.  
 Tiendestrid, 187.  
 Tistrup, 4.  
 Toftnæs, 201, 204, 207.  
 Tradition, 320—21, 331.  
 Trækul, 28, 214, 253.  
 Trældiget (alverdensdiget), 315  
 flg.
- Udflytning, 192—93.  
 Udstykning (Vibæk), 180.  
 Udsultede køer, 95.  
 Ukrudt og kulturplanter, 398.  
 Uldspinding på lynggren, 263.
- Ulvegrave, 376.  
 Ulvegalge, 377.  
 Undervisningsmidler, 699.  
 Urup, 256, 263.
- Valsbøl, 35.  
 Vamdrup, øst, 202.  
 Varde, 196, 197, 419.  
 (købstatspriv., 230. brand  
 1821, 369).  
 Vardehus ødelagt, 230.  
 Vedsted, V., 86, 87, 91, 99—102,  
 108, 198.  
 Vejarbejder, 185.  
 Vejregulering v. udskiftn., 194.  
 Vejen-Læborg, 631.  
 Vejrup, N. P., bonde, 659.  
 Verst, 206.  
 Vestjysk herregård, 346.  
 Vestkjær højskole, 658.  
 Vibæk, 180, 185.  
 Viborgs privilegier (til andre by-  
 er), 230.  
 Vider, 196 flg.  
 Vilhelm, konge, 627.  
 Vilslev, 201, 203, 204, 207.  
 Væg af Tørv, 695.
- Wexels, W. A., præst, 89.  
 Worsaae, oldforsker, 316,  
 Wøldike, Sebastian, herremand,  
 180.  
 — Madam, 188.
- Zeuthen, præst, 85, 89.
- Øde jord opdyrkes, 528  
 Økonomisk tilstand i 30—40'erne,  
 102—105

Kun de navne og stednavne, som forekommer i en væsentlig forbindelse, er medtaget. Derimod er saglisten endel udføreligere, end den før har været.

*Generalforsamlingen bliver i år onsdag 27. marts Kl. 7½ i Nordby på Fanø. Bl. a. forelægges forslag til lovændring.*

Som der før er gjort opmærksom på, er *dette hæftes indhold* det samme som hjemstavnsbogen 1934. Kun er nogle småartikler m. m. tilføjet, som kun angår hist. samf.

*Der gøres påny opmærksom på, at de årbøger og skrifter, som udveksles med „Fra Ribe Amt“, bedes sendt til S. Alkærsig, Vejen. (Ikke til Ribe.)*

---

Ovtrupbogen fåes hos H. K. Kristensen, Lunde, for 5,50.  
Askovbogen hos Alkærsig, Vejen, for 2,00.

## Indhold.

1. Bebyggelsesnavne i ældre tid i Ribe amt. Af Marius Kristensen.
2. De geologiske forhold langs Kongeådalene. Af V. Nordmann.
3. Hans Svejstrup, en Guds og folkets tjener. Af Ingeborg Appel.
4. Askov højskole rodfæstet i Kongeåegnens åndsliv. Af Fr. Schrøder.
5. Ladelund landbrugs- og mælkeriskole. Af J. C. Overgård.
6. Mindre afhandlinger af Hans Torbøl, H. P. H. Novrup og S. Alkærsig.
7. Anmeldelser.
8. Regnskab.
9. Virksomheden 1934.

I bestyrelsen for historisk samfund er sket et par ændringer, idet Willemoës, vor hidtidige formand, på grund af øget arbejde har ment at måtte fratræde. I hans sted blev valgt stiftsprovst Scharling, Ribe, som straks blev valgt til formand. Ligeledes har Konradi ikke ment længere at kunne overkomme kassererens arbejde, som så er gået over til H. K. Kristensen i Lunde. Endvidere er boghandler *Winther*, Esbjerg, valgt som suppleant.

Bestyrelsens sammensætning er derefter således:

Stiftsprovst *Scharling*, Ribe, formand; pens. lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev; læge *H. Torbøl*, N. Nebel; landbrugslærer *E. Konradi*, Ladelund; lærer *H. K. Kristensen*, Lunde (kasserer); fabrikant *N. M. Kromann*, Esbjerg, og gårdejer *S. Alkærsig*, Vejen. Suppleanter er boghandler *Winther*, Esbjerg, og pens. lærer *J. K. Nielsen*, Grindsted. *Alkærsig*, *Kristensen* og *Torbøl* danner redaktionsudvalget (førstnævnte formand).